

ISSN 2075-1834 (Print)

KARAZIN UNIVERSITY
CLASSICS AHEAD OF TIME

The Journal of V. N. Karazin
Kharkiv National University

Series: **Law**

Вісник Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
серія

ПРАВО

32'2021

ISSN 2075-1834

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

ВІСНИК
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

СЕРІЯ «ПРАВО»

ВИПУСК 32

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

Index Copernicus

Серія започаткована 2006 року

Харків 2021

Вісник має на меті висвітлення широкого кола актуальних політико-правових проблем, серед яких: проблеми становлення і розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні; забезпечення прав людини; боротьби зі злочинністю і захисту громадського порядку; удосконалення національного законодавства та правозастосовної практики.

Для юристів, політиків, науковців і практичних працівників, аспірантів і студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями правової теорії та юридичної практики.

Вісник є фаховим виданням у галузі юридичних наук, Наказом Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 р. № 409 (додаток 1) включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук за спеціальностями: 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність» і 293 «Міжнародне право».

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 12 від 29.11.2021 р.)

Редакційна колегія:

Голова:

Кагановська Т. Є., доктор юридичних наук, професор, Ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Заслужений юрист України, Україна, [orcid: https://orcid.org/0000-0002-4427-2038](https://orcid.org/0000-0002-4427-2038)

Заступники Голови:

Головко О.М., доктор юридичних наук, професор, проректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Заслужений юрист України, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-8969-3517>

Пашков В. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <http://orcid.org/0000-0001-9489-7768>

Редакційна колегія:

Гавриленко О. А., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

Користін О. Є., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, заступник директора ДНДІ МВС України, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9056-5475>

Сироїд Т. Л., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

Ахмедшин Р. Л., доктор юридичних наук, професор, професор, професор кафедри криміналістики Томського державного університету, РФ, ResearcherID: O-8385-2014

Россіхіна Г. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-8436-049X>

Йонца М., доктор хабілітований, професор, завідувач кафедри римського права Люблінського Католицького університету імені Івана Павла II, Польща, <https://orcid.org/0000-0003-4982-8936>

Даньшин М. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного Інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2841-1891>

Храмцов О. М., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

Житний О. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0795-626X>

Серьогін В. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і муніципального права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1973-9310>

Лук'янець Д. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-1770-9027>

Мічурін Є. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4283-4604>

Відповідальний редактор:

Слінько Д. С., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7793-3667>

Адреса редколегії:

61022, Україна, м. Харків, майдан Свободи 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет.

Електронна адреса: lawbulletin@karazin.ua, HNU_vesnik@ukr.net. Сайт: <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/>

Статті пройшли подвійне сліпе рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24005-13845Р від 19.06.2019

ISSN 2075-1834

Ministry of Education and Science of Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv National University

THE JOURNAL
of V.N. Karazin Kharkiv National University

THE SERIES "LAW"

ISSUE 32

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

Index Copernicus

Series founded 2006

Kharkiv 2021

The Journal aims to cover a wide range of relevant political and legal issues, among them: the problems of the formation and development of civil society and the rule of law in Ukraine; ensuring human rights; the fight against crime and the protection of public order; improvement of national legislation and enforcement practice.

For lawyers, politicians, scholars and practitioners, graduate students and students, as well as anyone interested in legal theory and jurisprudence.

The Journal is a specialized publication in the field of legal sciences, Ministry of Education and Science of Ukraine from 17.03.2020 y. № 409 (Annex 1) are included in the category "B" list of scientific professional publications of Ukraine in the field of Jurisprudence: 081 «Law», 262 «Law enforcement» and 293 «International Law».

Approved for printing by a decision of the Academic Council of the V.N. Kharkiv National University (protocol № 12 from 29.11.2021)

Editorial board:

Head:

Kaganovska T., Doctor of Laws, Professor, President of VN Karazin Kharkiv National University, Honored Lawyer of Ukraine, Ukraine, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4427-2038>.

Vice-Chairmen:

Holovko O., Doctor of Laws, Professor, Vice-President for Research and Education of VN Karazin Kharkiv National University, Honored Lawyer of Ukraine, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8969-3517>

Pashkov V., Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Poltava Law Institute, Yaroslav Mudryi National Law University, <http://orcid.org/0000-0001-9489-7768>

Editorial board

Havrylenko O., Doctor of Law, Professor, Professor, Department of International and European Law, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

Koristin O., Doctor of Laws, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Deputy Director of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9056-5475>

Syroid T., Doctor of Laws, Professor, Head of the Department of International and European Law, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

Akhmedshin R., Doctor of Laws, Professor, Professor, Professor, Department of Forensics, Tomsk State University, Russian Federation, ResearcherID: O-8385-2014

Rossikhina G., Doctor of Laws, Professor, Professor, Department of State and Legal Disciplines, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8436-049X>

Jońca M., Dr. hab., Professor, Head of the Department of Roman Law of Lublin Catholic University of John Paul II, Poland, <https://orcid.org/0000-0003-4982-8936>

Danshin M., Doctor of Laws, Professor, Professor, Department of Law of National Security and Legal Work, Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2841-1891>

Khramtsov O., Doctor of Law, Associate Professor, Professor, Department of Criminal Law, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

Zhitnyi O., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law Disciplines of VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0795-626X>

Seryogin V., Doctor of Laws, Professor, Professor, Department of Constitutional and Municipal Law, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1973-9310>

Lukyanets D., Doctor of Laws, Professor, Professor, Department of State and Legal Disciplines, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1770-9027>

Michurin E., Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-4283-4604>

Responsible Editor:

Slinko D., Doctor of Laws, Associate Professor, Associate Professor, Department of Criminal Law, VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7793-3667>

Address editorial board:

61022, Ukraine, Kharkiv, Svobody Sq 6, V.N. Karazin Kharkiv National University, Faculty of Law (cab-425a).

E-mail address: lawbulletin@karazin.ua, HNU_vesnik@ukr.net. Website: <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/>

The articles have been double-blinded review.

Certificate of state registration KV № 24005-13845P from 19.06.2019.

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Савченко В. О. ПРИНЦИП НЕПРИПУСТИМОСТІ СВАВІЛЬНОГО ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ПРОЯВ СВОБОДИ ВОЛІ	9
--	---

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Шабанова С. О., Лазебна А. В. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА	15
--	----

ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Покальчук М. Ю., Якубов Б. В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ COVID-19	21
---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гришина Н. В., Ростовська К. В. ЩОДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	27
Кагановська Т. Є., Семенко Т. О. СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ	33

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Даниленко Д. О. НАСИЛЬСТВО ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	39
---	----

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Лазарев А. П. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИМОГИ ДО МЕХАНІЗМУ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	45
Дунаєва Т. Є. РОЛЬ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	54
Гнатенко В. С. ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ СЛІДЧИМ	61

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА Й АДВОКАТУРА

Йонаеді Ефенді, Сулаксоно КОДЕКС ЕТИКИ НАГЛЯД ТА ВИКОНАННЯ АДВОКАТІВ В ІНДОНЕЗІЇ	68
Корецький О. П., Корецька В. В. БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	75

Рибалко Г. С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ	83
---	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Пурызданхах Мождэ ПРАВА ЖІНОЧОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ	89
---	----

CONTENT

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Viktor Savchenko THE PRINCIPLE OF NON-INTERFERENCE IN A PERSONAL LIFE AS A MANIFESTATION OF FREE WILL	9
--	---

LABOR LAW; THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY

Sofia Shabanova, Anna Lazebna INFORMATION SECURITY OF LABOR LAW SUBJECTS	15
--	----

LAND LAW, AGRARIAN LAW AND ENVIRONMENTAL LAW

Mykhailo Pokalchuk, Bogdan Yakubov PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC	21
--	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Natalia Hryshyna, Karyna Rostovska IN RELATION TO THE QUESTION OF SCIENTIFIC ACCOMPANIMENT OF PUBLIC ANTICORRUPTION POLICY	27
Tetiana Kahanovska, Tetiana Semenenko ESSENCE OF THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY IN THE SYSTEM OF STATE AUTHORITIES OF UKRAINE	33

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW

D. Danylenko VIOLENCE AS A CRIMINAL-LEGAL CATEGORY	39
--	----

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION, OPERATIVELY- SEARCH ACTIVITY

A. Lazarev PROCEDURAL REQUIREMENTS FOR THE MECHANISM OF INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTION	45
Tetiana Dunaieva THE ROLE OF DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE IN ENSURING PROPORTIONALITY AND THE RULE OF LAW IN JUDICIAL PRACTICE	54
V. Gnatenko PROVING THE CIRCUMSTANCES OF A CRIMINAL OFFENSE BY AN INVESTIGATOR	61

JUDICIAL EQUIPMENT; PROSECUTOR'S OFFICE AND LAWYER

Jonaedi Efendi, Sulaksono CODE ETHIC SUPERVISION AND ENFORCEMENT OF ADVOCATE IN INDONESIA	68
O. Koretsky, V. Koretska SAFETY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	75

Hlib Rybalko
CURRENT ISSUES OF THE REPRESENTATION OF THE STATE PROSECUTOR'S INTERESTS
IN COURT83

INTERNATIONAL LAW

Pouryazdankhah Mojdeh
WOMEN'S HEALTH RIGHTS IN UKRAINE89

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО
CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW**

УДК 347.121.1

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-01

**ПРИНЦИП НЕПРИПУСТИМОСТІ СВАВІЛЬНОГО ВТРУЧАННЯ
У СФЕРУ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ПРОЯВ СВОБОДИ ВОЛІ**

Савченко В. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4
e-mail: viktor.savchenko@karazin.ua
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7104-3559>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Статтю присвячено питанням зв'язку свободи волі з принципом неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Цивільне право ґрунтується на базових принципах, які закладені в його основу. Повне розуміння правової природи цих принципів дозволить глибше сприймати парадигми та вектори на яких розвиваються цивільні правовідносини. В той же час, в основі всіх принципів цивільного права знаходиться правова дефініція яка обумовлює всі його ідеї. Такою основою визнається свобода волі.

В дослідженні автор доводить, що свобода волі є фундаментальною основою для принципів цивільного права. Також доведено взаємозв'язок принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та свободи волі.

Короткий зміст основних результатів дослідження. В першу чергу визнається однозначним зв'язок свободи волі з принципом неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини є багатовимірним та кореспондує великій кількості цивільних та конституційних прав. Зокрема, в ст. 32 Конституції України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Визнання особистого життя людини та заборона свавільного втручання в нього проходить червоною ниткою крізь все законодавство. Комбінація принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та свободи волі слід обґрунтовувати через тезу, що право управляє зовнішніми відносинами свободи однієї особи до свободи інших, а мораль – внутрішніми спонуканнями особи.

Висновки. свобода волі обов'язково проявляється при застосування принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. З одного боку, даний принцип проголошує захист свободної волі яка застосовується у сфері особистого життя людини. З протилежної сторони, даний принцип обмежує свободу волі інших учасників правовідносин заборонаю на свавільне втручання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: свобода волі, принципи цивільного права, особисте життя, свавільне втручання, права людини.

THE PRINCIPLE OF NON-INTERFERENCE IN A PERSONAL LIFE AS A MANIFESTATION OF FREE WILL

Viktor Savchenko,

candidate of Law, associate Professor,
associate Professor of Civil Law
Faculty of Law

Kharkiv National University
named after VN Karazin,

Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4

e-mail: viktor.savchenko@karazin.ua

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7104-3559>

ANNOTATION. *Introduction.* The article is devoted to the connection of free will with the principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of a person's private life. Civil law is based on the basic principles that underlie it. A full understanding of the legal nature of these principles will allow a deeper understanding of the paradigms and vectors on which civil law develops. At the same time, at the heart of all the principles of civil law is the legal definition that determines all its ideas. Freedom of will is recognized as such a basis.

In the study, the author argues that freedom of will is the fundamental basis for the principles of civil law. The connection between the principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life and freedom of will has also been proved.

Summary. First of all, the connection of free will with the principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of a person's private life is recognized as unambiguous. The principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of a person's private life is multidimensional and corresponds to a large number of civil and constitutional rights. In particular, in Art. 32 of the Constitution of Ukraine stipulates that no one may be interfered with in his personal and family life, except in cases provided by the Constitution of Ukraine. Recognition of a person's private life and prohibition of arbitrary interference in it runs like a red thread through all legislation. The combination of the principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life and freedom of will should be justified by the thesis that the law governs the external relations of freedom of one person to the freedom of others, and morality - the internal motivations of the person.

Conclusions. freedom of will is necessarily manifested in the application of the principle of inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life. On the one hand, this principle proclaims the protection of free will applied in the private life of man. On the contrary, this principle restricts the freedom of will of other parties to the legal relationship by prohibiting arbitrary interference.

KEY WORDS: freedom of will, principles of civil law, private life, arbitrary interference, human rights.

Вступ. Загальновизнано, що цивільне право є однією з основних галузей права, від якої залежить функціонування всіх правових інституцій та весь спектр суспільних відносин. В основу цивільного права закладені базові принципи, на яких ґрунтується вся система галузі. Принципи сучасного цивільного права виходять з природніх концепцій прав, що пояснює фундаментальність значення для них свободи волі.

Постановка завдання дослідження. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини є багатовимірним та кореспондує великій кількості цивільних та конституційних прав. Зокрема, в ст. 32 Конституції України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Виходячи з викладеного, дослідження взаємозв'язку принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та свободи волі має суттєву наукову актуальність.

Мета дослідження. Визначити взаємозв'язок принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та свободи волі.

Стан наукової дослідженості теми. Дослідженню принципів цивільного права переділяли увагу у великій кількості наукових праць. Представники класичної правової доктрини завжди цікавились природою та сутністю принципів цивільного права. Дослідження в цій сфері проводили І.А. Покровський, Г.Ф. Шершеневич, К.П. Победоносцев, Д. Й. Меєр, В. П. Грибанов, С. С. Алексєєв, О. С. Йоффе, О. О. Красавчиков, С. Н. Братусь, А. М. Колодій, О. Г. Комісарова, Н. П. Асланян, Г. В. Свердлик, О. А. Кузнєцова, А. В. Луць, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка та ін. Проте ніхто не приділяв уваги принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини як прояву свободи волі.

Методи дослідження. Застосовані:

- загальнонаукові методи: логічний (дедукції та індукції, аналізу й синтезу, абстрагування і порівняння); герменевтичний (щодо розуміння наукових текстів);
- спеціально-наукові методи: формально-догматичний та порівняльно-правовий.

Результати дослідження. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини є одним з принципів цивільного права. Його зміст становить суб'єктивне право людини на особисте життя, якому кореспондує обов'язок будь-яких інших осіб не допускати його порушення, тобто їх невтручання в особисте життя людини. Зокрема, з цього принципу випливає, що органи державної влади і місцевого самоврядування та будь-які інші особи не мають втручатися в приватні справи суб'єктів цивільного права, якщо вони здійснюють свою діяльність у відповідності з вимогами законодавства [6].

Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини є багатовимірним та кореспондує великій кількості цивільних та конституційних прав. Зокрема, в ст. 32 Конституції України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [7, ст. 32]. В інших статтях Конституції України та інших держалах цивільного права містяться велика кількість прав які продовжують ідею недоторканості особистого життя людини. Зокрема, в ЦК України виділена низка окремих немайнових прав які є природними правами людини та ґрунтуються на принципі неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини.

Як бачимо, визнання особистого життя людини та заборона свавільного втручання в нього проходить червоною ниткою крізь все законодавство. Але особисте життя є історичною категорією і постало в якості цілісного об'єкта правової охорони лише з кінця XIX століття, адже до цього право охороняло не особисте життя в цілому, а лише деякі окремі його прояви, передусім житло і листування [1].

В ході розвитку значення права на особисте життя, вона розширювалось та зазнавало все більшого значення. Сьогодні під особистим життям розуміють особливу частину приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях і т.ін., що не мають публічного значення, визначається й регулюється самою особою на основі соціальних умов, гарантується та охороняється правом від неправомірного втручання [2, с. 6].

Нерозривність зв'язку свободи волі та права на особисте життя стає добре зрозумілим з визначення запропонованого Р.О. Майдаником. Так особисте життя - це намагання людей вільно обирати, за яких обставин і якою мірою розкривати себе, своє ставлення і поведінку щодо інших, особисте (приватне) життя є ключовою цінністю, що укріплює людську гідність, і основним правом людини і розумним очікуванням кожної людини [8]. Цілком логічним слід визнати, що реалізація права на особисте життя неможливе без застосування свободної волі, адже саме на ній ґрунтується перспектива вільного вибору чогось.

Підтвердження такого висновку можна побачити і тезі Є.О. Харитонова, який визначає принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини як вимогу забезпечення свободи особистості яку іноді іменують «суверенітетом особистості», вкладаючи в це поняття можливість індивіда визначати тип і характер поведінки, своє місце в суспільстві у системі цивільних відносин за власним розсудом [11, с. 10].

Комбінація принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини та свободи волі слід обґрунтовувати через тезу, що право управляє зовнішніми відносинами свободи однієї особи до свободи інших, а мораль – внутрішніми спонуканнями особи [4, с. 258]. Так само слід і розрізняти схожі принципи та особисте не майнове право. Так принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини ґрунтується на свободі однієї особи до свободи іншої. Інша особа, орган, тощо, керуючись свободною волею не можуть свавільно втручатися в особисте життя іншої особи. В той же час, особисте життя є абсолютним правом, що визнається особистим немайновим, яке забезпечує соціальне буття фізичної особи. І з цієї позиції свобода волі більше пов'язана з внутрішніми спонуканнями особи. Таким чином, ми маємо розмежовувати принцип невтручання та право на особисте життя.

Отже, свобода волі є фундаментом і для принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини і для особистого немайнового права на особисте життя, але їх не можна ототожнювати, а прояв свободи волі в них відрізняється.

Як вірно зазначає В. Борисова, норми цивільного права як приватного права завжди спрямовані на забезпечення приватних інтересів учасників цивільних відносин, тому ніхто, за винятком випадків, передбачених актами цивільного законодавства, не може свавільно втручатися у приватні справи

(незалежно від того, фізична це чи юридична особа). Зокрема, охороняється таємниця особистого життя (ст. 301 ЦК України), кореспонденції (ст. 306 ЦК України), стану здоров'я (ст. 286 ЦК України). Неприпустимість свавільного втручання у приватні справи означає заборону не тільки для публічних утворень, а й навіть для батьків (наприклад, впливати на дієздатну особу стосовно розпорядження нею своїми доходами, заробітком тощо) [3, с. 71].

Саме поняття особистого життя та його зв'язок із свободою волі буде розглянуто далі. Але зараз слід визначитись, що принцип цивільного права про невтручання в особисте життя полягає у тому, щоб жодні норми законодавства не містили можливість для втручання інших осіб або органів в приватне поле людини.

Важливість принципу невтручання в особисте життя проголошено у ст. 12 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може піддаватися свавільному втручанням в його особисте та приватне життя, свавільним посяганням на його житло, таємницю його юриспруденції чи на його честь та репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання і таких посягань» [5, ст. 12].

Принцип невтручання в особисте життя проявляється у різних аспектах. Як слушно пропонує В.С. Сивухін, цей принцип передбачає такі можливості: а) обирати законні шляхи і засоби для задоволення своїх потреб в улаштуванні особистого і сімейного життя; б) вимагати невтручання в особисте і сімейне життя від суб'єктів, які оточують носія вказаного права; в) звернення до авторитету та сили держави для захисту порушеного права при протиправному втручанням в особисте і сімейне життя або вжиття заходів самозахисту; г) користування таким соціальним благом, як особисте і сімейне життя. У широкому розумінні зміст названого права включає такі можливості уповноваженого суб'єкта, а саме: а) не зазнавати втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; б) надавати згоду на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про нього, крім випадків визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; в) знайомитись в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею; г) спростовувати недостовірну інформацію про себе та членів своєї сім'ї за допомогою судового захисту; г) вимагати вилучення будь-якої недостовірної інформації про себе та членів своєї сім'ї за допомогою судового захисту; д) отримувати відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням недостовірної інформації про себе та членів своєї сім'ї. Указані можливості деталізуються через спеціальні гарантії, які забезпечують таємницю інформаційного аспекту особистого життя [10, с. 6].

Порушення будь-якого з зазначених елементів буде проявом ексцесу цивільно-правового принципу невтручання в особисте життя. Закріпивши цей принцип в основі ЦК України, законодавець проголосив його значущість та неможливість створення норм, які б його порушували, визначили весь вектор цивільних правовідносин.

Принцип невтручання в особисте життя передбачає заборону для інших осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування втручатися в особисте життя людини та реалізацію ним суб'єктивних цивільних прав. Іншими словами, це заборона втручання у процес реалізації свободи волі. Розуміння даного принципу під таким кутом дещо змінює усталене його розуміння та розкриває взаємозв'язок даного принципу із свободою волі.

Але невтручання в особисте життя людини не є абсолютним. Таке втручання допускається в тих випадках, коли не визнається свавільним. Втручання в особисте життя людини, а значить і обмеження свободної волі, дозволене за умови, що воно здійснене з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [8].

Одним з яскравих прикладів служить можливість порушення цього принципу через проникнення до житла фізичної особи без її згоди. Така можливість передбачена ч. 3 ст. 311 ЦК України, в якій закріплено, що у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи, проведення в них огляду та обшуку [12, ст. 311].

Окрім значення має порушення цього принципу шляхом недобросовісного розповсюдження інформації про приватні справи людини. Не допускається збір, зберігання, використання і розповсюдження інформації про приватне життя, а також інформації, що порушує особисту таємницю, сімейну таємницю, таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних і інших повідомлень громадянина без його згоди. Особи, що володіють через службове положення інформацією про громадян, у разі порушення вимоги конфіденційності, порядку обробки, доступу і захисту інформації, несуть відповідальність, передбачену законом. В ст. 293 ЦК України закріплено що, обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови,

що вони містять склад правопорушення, що підтверджено вироком суду, рішенням суду або постановою адміністративного органу [12, ст. 294].

У Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться сотні справ про порушення цього принципу, що призвело до завдання шкоди честі, гідності та ділової репутації. В якості ілюстративного прикладу можна навести справу № 599/2491/19 Зборівського районного суду Тернопільської області від 12 лютого 2020 року. Позивач ОСОБА 1 звернувся до суду з позовом до відповідача ОСОБА 3 з вимогами про захист честі, гідності та ділової репутації, спростування недостовірної інформації, відшкодування моральної шкоди та судових витрат. Свої вимоги позивач обґрунтовує тим, що ІНФОРМАЦІЯ 3 на Інтернет ресурсах «Facebook» та «You Tube» було розміщено відео, тексти та статті під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_4», «ІНФОРМАЦІЯ_5». В даному контенті наведені матеріали, які є неправдивими і шкодять його діловій репутації. Відомості, розміщені у Інтернет ресурсі «Facebook» на особистій сторінці ОСОБА 3 та з прикріпленими посиланнями є недостовірними, принижують честь, гідність і ділову репутацію його як громадянина та державного службовця, оскільки характер висловлювань на офіційній сторінці ОСОБА 3 створює негативне враження і відношення до нього як до недбалого господаря, недоброчинного сусіда, наведені цитати в коментарях до відео є неправдивою інформацією, перекручуванням фактів, що порочить ділову репутацію позивача, як професіонала у своїй сфері та принижують честь, гідність та ділову репутацію. Інформація наведена ОСОБА 3 в Інтернет ресурсах є не об'єктивною, висвітлена односторонньо та змонтована відповідачем щоб перекрутити факти, і створити вигідну йому картину. Дана інформація, вислови, коментарі у Інтернет ресурсах «Facebook» та «You Tube» містять заклики до фізичного насильства, цькування його та його близьких, формують негативне ставлення до нього у громадян про те, що він незаконно відбирає земельну ділянку у своїх сусідів, та шкодить діловій репутації. Розміщенням неправдивої інформації на Інтернет ресурсах відповідач принизив його честь, гідність та ділову репутацію, як людини, що завдало йому моральної шкоди, яка полягає у приниженні честі, гідності, престижу та ділової репутації, порушення стосунків з оточуючими людьми та настанні інших негативних наслідків. Суд виніс рішення зобов'язати ОСОБА 3 спростувати недостовірну інформацію, поширену відносно ОСОБА 1 в мережі «Інтернет» у такий же спосіб у який вона була поширена, стягнути з ОСОБА 3 в користь ОСОБА 1 10 000 грн. завданої моральної шкоди, 3000 грн. витрат на правничу допомогу та 2689 грн. 40 коп. судового збору, а всього стягнути з ОСОБА 3 в користь ОСОБА 1 15 689 грн. 40 коп. [9].

В даному прикладі можна побачити два вектори застосування свободи волі. Так відповідач, керуючись власною свободою волі, поширив інформацію про позивача. Але такі дії порушили принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. З іншого боку, позивач, керуючись власною свободою волі, спершу вчинив дії інформацію про які розповсюдив відповідач, а потім, знову керуючись власною свободою волі, подав позов.

Висновки. Як бачимо, свобода волі обов'язково проявляється при застосування принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. З одного боку, даний принцип проголошує захист свободної волі яка застосовується у сфері особистого життя людини. З протилежної сторони, даний принцип обмежує свободу волі інших учасників правовідносин заборонаю на свавільне втручання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басай О.В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О.В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.
2. Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб. – автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.03. Харків, 2004. – 20 с.
3. Борисова В. Принципи цивільного права / В. Борисова // Право України, 2017. – № 7. – С. 67 – 75.
4. Єфремова І.В. Свобода як морально-правовий феномен: соціально-філософський аспект проблеми / І.В. Єфремова // Філософія науки: традиції та інновації, 2011. – № 3. – С 251 – 259.
5. Загальна декларація прав людини / Офіційний вісник України. – 2008 р., № 93, стор. 89, стаття 3103, код акта 45085/2008.
6. Коментар до Цивільного кодексу України / авт. Кол. Дзера О.В., Майданик Р.А., Носік В.В., Притика Ю.Д. та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk>.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 30. – ст. 141
8. Майданик Р.О. Цивільне право. Загальна частина. Вступ в цивільне право. Т.1. / Р.О. Майданик. – К.: Алерта, 2012. – 472 с.
9. Рішення н.п.2/599/11/2020 Зборівського районного суду Тернопільської області від 12 лютого 2020 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87635443>.
10. Сивухін В.С. Конституційне право людини і громадянина на невтручання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ. – автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.02. – Київ, 2007. 18 с.

11. Харитонов С.О. Принципи цивільного права України: до постановки проблеми / С.О. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – С.7-13.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

REFERENCES

1. Basay O.B. Inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life as a general principle of civil legislation of Ukraine / O.B. Basay // Journal of the National University "Ostroh Academy". "Law" series. - 2013. - № 2 (8): [Electronic resource]. - Access: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.
2. Bobrik VI Civil law protection of personal life of individuals. - author's ref. dis. Cand. jurid. Science 12.00.03. Kharkiv, 2004. - 20 p.
3. Borisova V. Principles of civil law / V. Borisova // Law of Ukraine, 2017. - № 7. - P. 67 - 75.
4. Efremova I.V. Freedom as a moral and legal phenomenon: socio-philosophical aspect of the problem / I.V. Efremova // Philosophy of Science: Traditions and Innovations, 2011. - № 3. - P 251 - 259.
5. Universal Declaration of Human Rights / Official Gazette of Ukraine. - 2008, № 93, p. 89, Article 3103, code of act 45085/2008.
6. Commentary to the Civil Code of Ukraine / Dzera O.V., Maidanyk R.A., Nosik V.V., Prityka Y.D. etc. [Electronic resource]. - Access: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk>.
7. The Constitution of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96-VR // Vidom. Verkhov. Council of Ukraine. - 1998. - № 30. - ст. 141
8. Maidanik R.O. Civil law. The general part. Entry into civil law. Vol.1. / R.O. Maidanik. - К.: Алєрта, 2012. - 472 с.
9. Decision n.p.2 / 599/11/2020 Zboriv district court of Ternopil region from February 12, 2020 / Unified state register of court decisions. [Electronic resource]. - Access: - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87635443>.
10. Sivukhin V.S. The constitutional right of a person and a citizen not to interfere in their personal and family life and to provide it with law enforcement agencies. - author's ref. dis. Cand. jurid. Science 12.00.02. - Kyiv, 2007. 18 p.
11. Kharitonov E.O. Principles of civil law of Ukraine: to the statement of the problem / E.O. Kharitonov // Current issues of state and law. - 2008. - P.7-13.
12. Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV // Vidom. Verkhov. Council of Ukraine. - 2003. - № 40. - p. 356.

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
LABOR LAW; THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY

УДК 349.2

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-02

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Шабанова С. О.,

кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
61024, вулиця Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: shabanovasophiya@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9813-8179>

Лазебна А. В.,

бакалавр права, студентка 5 курсу
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
61024, вулиця Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: lazebnaya3003@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0475-5836>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Процеси цифровізації бізнесу, запровадження нових форм організації виробництва і праці значно випереджають урегулювання таких інновацій у правничому середовищі.

Постановка проблеми. Архаїчність трудового законодавства порівняно з тенденціями розвитку цифрової економіки спричиняє виникнення підстав для зниження рівня інформаційної безпеки суб'єктів трудових правовідносин.

Актуальність обумовлена недосконалістю нормативного врегулювання основних засад інформаційної безпеки, застарілістю норм трудового законодавства, низьким рівнем цифрової культури населення України, внаслідок чого виникає нагальна потреба у дослідженні інформаційної безпеки суб'єктів трудового права.

Мета. Вивчення шляхів модернізації механізмів забезпечення інформаційної безпеки роботодавців та працівників, викликане тенденцією до поєднання трудових відносин з інформаційними технологіями.

Методи. Теоретичні та загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація), емпіричний метод (метод порівняння).

Основні результати дослідження. Міжнародно-правове регулювання значно випереджає розвиток національного законодавства щодо інформаційної безпеки. Український законодавець вбачає у цьому процесі ілюзорність, оминаючи масштабність технологічного розвитку та можливих «цифрових» проблем. Дедалі більше процес праці переміщується у віртуальний простір. Ця тенденція створила умови для успішного розвитку цифрових трудових платформ. Учасники трудових правовідносин в Україні потребують оновлення механізмів захисту від інформаційних загроз, пов'язаних з діджиталізацією діяльності, а також модернізації захисту трудових прав працівників. З метою створення належних умов праці, роботодавці повинні контролювати трудову діяльність робітників, але у способи, що не порушують їх основоположних прав і свобод.

Висновки. Обов'язок забезпечення невтручання до приватного життя необхідно здійснювати за допомогою єдиного загальнонаціонального нормативного регулятора. Органи державної влади уповноважені на забезпечення невтручання до приватного життя суб'єктів трудового права. Необхідно закріпити механізми захисту учасників трудових правовідносин від інформаційних загроз на рівні єдиного загальнообов'язкового нормативно-правового акту та врегулювати статус цифрових трудових платформ з метою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, гарантій оплати виконаної роботи, недопущення поширенню тіньової зайнятості працівників.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інформаційна безпека, персональні дані, трудові правовідносини, цифровізація, корпоративні ресурси, моніторинг працівників.

INFORMATION SECURITY OF LABOR LAW SUBJECTS

Sofia Shabanova,

Candidate of Law,
Assistant of the Department of Labor Law
of the Yaroslav the Wise National Law University,
61024, 77 Pushkinska Street, Kharkiv, Ukraine
e-mail: shabanovasophiya@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9813-8179>

Anna Lazebna,

Bachelor of Law, 5th year student
of the Faculty of Advocacy
of the Yaroslav the Wise National Law University,
61024, 77 Pushkinska Street, Kharkiv, Ukraine
e-mail: lazebnaya3003@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0475-5836>

ANNOTATION. *Introduction.* The processes of digitalization of business, the introduction of new forms of organization of production and labor are much ahead of the settlement of such innovations in the legal environment.

Formulation of the problem. The archaic nature of labor legislation in comparison with the trends of the digital economy gives rise to grounds for reducing the level of information security of the subjects of labor relations.

The relevance is due to the imperfection of the normative regulation of the basic principles of information security, the obsolescence of labor legislation, the low level of digital culture of the population of Ukraine, resulting in an urgent need to study the information security of labor law.

Goal. The study of ways to modernize the mechanisms of information security of employers and employees, caused by the tendency to combine labor relations with information technology.

Methods. Theoretical and general scientific (analysis, synthesis, systematization), empirical method (method of comparison).

The main results of the study. International legal regulation is significantly ahead of the development of national legislation on information security. The Ukrainian legislator sees this process as illusory, bypassing the scale of technological development and possible "digital" problems. Increasingly, the work process is moving into cyberspace. This trend has created the conditions for the successful development of digital work platforms. Participants in labor relations in Ukraine need to update the mechanisms of protection against information threats related to the digitalization of activities, as well as the modernization of protection of labor rights of employees. In order to create appropriate working conditions, employers must control the work of workers, but in ways that do not violate their fundamental rights and freedoms.

Conclusions. The obligation to ensure privacy must be exercised through a single national regulatory framework. Public authorities are authorized to ensure non-interference in the private life of subjects of labor law. It is necessary to establish mechanisms to protect labor relations participants from information threats at the level of a single mandatory legal act and regulate the status of digital labor platforms to protect intellectual property rights, guarantee payment for work performed, prevent the spread of shadow employment.

KEY WORDS: information security, personal data, labor relations, digitalization, corporate resources, employee monitoring.

Вступ. Постановка проблеми. Процеси цифровізації бізнесу, запровадження нових форм організації виробництва і праці значно випереджають урегулювання таких інновацій у правничому середовищі. Архаїчність трудового законодавства порівняно з тенденціями розвитку цифрової економіки спричиняє виникнення підстав для зниження рівня інформаційної безпеки суб'єктів трудових правовідносин.

Актуальність обраної теми обумовлена недосконалістю нормативного врегулювання основних засад інформаційної безпеки, застарілістю норм трудового законодавства, низьким рівнем цифрової культури населення України, внаслідок чого виникає нагальна потреба у дослідженні інформаційної безпеки суб'єктів трудового права.

Проблеми порушення права на захист персональних даних працівників, порушення права інтелектуальної власності та захисту інформаційних даних (результатів праці у вигляді інформації), а також необхідність створення ефективної системи моніторингу діяльності працівників задля оптимізації трудової діяльності підкреслюють актуальність дослідження цього питання.

Метою дослідження є вивчення шляхів модернізації механізмів забезпечення інформаційної безпеки роботодавців та працівників, викликане тенденцією до поєднання трудових відносин з інформаційними технологіями.

Серед основних **завдань** можна виділити такі: 1) аналіз нормативного врегулювання захисту персональних даних працівників; 2) виявлення тенденцій для запровадження механізмів забезпечення інформаційної безпеки; 3) дослідження процесу моніторингу працівників: його законності та меж допустимості. Як підсумок, необхідно окреслити конкретні механізми захисту права працівників на приватне життя, а також виокремити законні засоби моніторингу діяльності працівників.

Огляд праць з даної проблематики. Інформаційна безпека суб'єктів трудового права являється предметом досліджень багатьох науковців та юристів-практиків. О.Ф. Новікова та Н.А. Азьмук досліджували питання інформаційної безпеки в соціально-трудої сфері, приділили увагу проблемі захисту персональних даних працівників підприємств та суб'єктів цифрових трудових платформ, а також захисту інформаційних даних та права інтелектуальної власності. М.Г. Ісаков та В.Г. Паркулаб займались вивченням міжнародного досвіду захисту персональних даних працівників, розглядали законність моніторингу діяльності працівників. С.В. Вишневецька приділила увагу вивченню окремих аспектів інформаційної безпеки суб'єктів трудового права з посиланням на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). О.І. Войнаровська дослідила процедуру моніторингу діяльності працівників та порядку законного впровадження такої процедури.

Тема інформаційної безпеки в соціально-трудої сфері є актуальною серед науковців, проте відсутнє єдине консолідоване дослідження недосконалості врегулювання інформаційної безпеки суб'єктів трудового права у національному законодавстві з аналізом конкретних проблем та варіантів їх вирішення.

Основні результати дослідження. Глобальний розвиток інформаційних технологій взаємопов'язаний із модифікацією законодавства країн світу, що значною мірою охоплює і галузь трудового права.

За статистичними даними, станом на 2021 рік, 65,6 % населення світу користується Інтернет-ресурсами. Європейські країни демонструють найбільшу залученість до мережі Інтернет – 87,7 % населення. У свою чергу українці випереджають навіть такі показники користування Інтернетом, їх відсоток складає 93,4 [1].

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління трудовими ресурсами сприятиме заміні застарілого вертикального (бюрократичного) режиму управління гнучким цифровим менеджментом. Проте, активне зростання доступу до інформаційних ресурсів вимагає від працівників належного рівня цифрової компетенції та цифрової культури. Незважаючи на те, що відносини «роботодавець - працівник» значно модернізувались, з'явилися нові можливості пошуку роботи, змінились пріоритети при працевлаштуванні та форми організації трудової діяльності, ці можливості спричинили значне зростання загроз інформаційної безпеки.

Європейські правові стандарти пріоритезують право на повагу до приватного життя. Реалізація цього права прямо пов'язана з забезпеченням захисту та недоторканості персональних даних. Органи державної влади зобов'язані забезпечити невтручання до приватного життя. Винятком є втручання, що відповідає критеріям законності та необхідності у демократичному суспільстві [2].

Яскравим прикладом налагодженого механізму захисту персональних даних є італійська система захисту. Міністерство праці та соціальної політики Італії використовує систему, яка виконує процедуру реальної автентифікації. Після такої процедури користувачі убезпечені від веб-сайтів невідомого походження, що підлягають автоматичному блокуванню. Для підвищення ефективності організації людських ресурсів, агенції з працевлаштування мають можливості обробляти величезні обсяги інформації, обмінюватись та отримувати доступ до таких даних, а також можуть швидко розповсюджувати інформацію працівникам [3].

Окрім впровадження передових технологій в організацію виробництва та праці, швидкість та якість процесу законотворчості у сфері забезпечення інформаційної безпеки європейських роботодавців та працівників не поступається технологічному прогресу.

Міжнародно-правове регулювання значно випереджає розвиток національного законодавства щодо інформаційної безпеки. Український законодавець вбачає у цьому процесі ілюзорність, оминаючи масштабність технологічного розвитку та можливих «цифрових» проблем.

Відсутність належної уваги з боку національних органів законодавчої влади до питання інформаційної безпеки суб'єктів трудового права створює ланцюжкову реакцію з прогалинами у правничому полі. Незахищеність суб'єктів трудового права в інформаційному полі, відсутність механізмів протидії посяганням на персональні дані, нерегульованість допустимих меж втручання у приватне життя працівників – це перелік, що характеризує низький рівень захищеності від інформаційної безпеки в Україні.

Учасники трудових правовідносин в Україні потребують оновлення механізмів захисту від інформаційних загроз, пов'язаних з діджиталізацією діяльності, а також модернізації захисту трудових прав працівників.

Єдиний законодавчо регламентований механізм захисту персональних даних працівників продемонстровано у рішенні ЄСПЛ у справі «Суріков проти України». Відповідно до положень Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) працівники мають право на здорові і безпечні умови праці. Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган [4].

Забезпечення здорових та безпечних умов праці передбачає і обов'язок захисту персональних даних працівників. Очевидно, що така свобода розсуду, надана національному роботодавцю, не має на меті створення ефективного механізму захисту даних працівників від посягань третіх осіб. Сучасний стан нормативного закріплення гарантії захисту даних працівників не демонструє готовність захистити конфіденційні дані від поширення третім особам, а відтак і третіми особами, зокрема колегами працівника [5].

У проєкті Кодексу законів про працю України дещо ширше надається тлумачення положення про створення безпечних умов праці в аспекті інформаційної безпеки суб'єктів трудового права. Зокрема, пропонується додати до переліку зобов'язань роботодавця, обов'язки щодо забезпечення захисту та конфіденційності персональних даних працівника в порядку, встановленому законодавством, а також у будь-який час на вимогу працівника ознайомлення його з персональними даними, внесення змін до них у разі їх невідповідності фактичним даним [6].

Прийняття нового Кодексу законів про працю України є розтягнутим у часі процесом, проте позитивним зрушенням є той факт, що, розробляючи проєкт Кодексу, законодавець вже враховує необхідність закріплення положень про захист та конфіденційність персональних даних.

У 2020 році Указом Президента України затверджено Стратегію національної безпеки України. На основі положень цієї Стратегії розробляється Стратегія інформаційної безпеки. Варто зазначити, що галузь трудового права загалом не являється предметом врегулювання цих документів. Можна презюмувати, що державні органи опікуються більш глобальними питаннями національної політики та розглядають питання захисту суверенітету, протидії дезінформації, загальнонаціональних загроз та викликів.

Стратегія інформаційної безпеки закріплює питання інституалізації соціальних мереж. Дійсно, незважаючи на те, що приватне життя є основоположним правом людини, діджиталізація все ж таки внесла свої корективи. Збільшення кількості соціальних мереж, їх інтегрованість з іншими сервісами та загальнодоступність ставлять під загрозу право особи на приватність [7].

Така тенденція простежується у трудових правовідносинах. Необхідно усвідомлювати, що кожна особа має бути захищена ще до працевлаштування, перебуваючи у статусі кандидата на посаду. Прийом на роботу супроводжується перевіркою соціальних мереж потенційного працівника як джерела інформації особистого характеру. У певних випадках, відбір працівників за їх особистим контентом може нести дискримінаційний характер [3]. З метою забезпечення захисту прав працівників в аспекті захисту персональних даних, власник або уповноважений ним орган має протидіяти будь-яким проявам суб'єктивізму, заснованого на аналізі акаунтів у соціальних мережах. Допустимими є лише випадки, коли необхідність врахування даних із соціальних мереж дійсно обумовлена специфікою діяльності працівника.

Дедалі більше процес праці переміщується у віртуальний простір. Ця тенденція створила умови для успішного розвитку цифрових трудових платформ [8]. Така система організації праці стає посередником між роботодавцями (замовниками) та працівниками, які мають надати відповідну послугу. Безперечно, що швидкість, мобільність та загальнодоступність є перевагами такої моделі організації праці, проте з її виникненням постала проблема відсутності механізмів захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення гарантій оплати виконаної роботи, загроза поширення тіньової зайнятості працівників тощо. Такі ризики зумовлені відсутністю нормативного регулятора у віртуальному просторі. Допоки національний законотворець не врегулює статус цифрових трудових платформ, подібна цифровізація відносин «роботодавець - працівник» не зможе вважатись повноцінною організацією процесу праці.

Корпоративні ресурси являються ще однією системою організації діяльності на підприємствах [8]. Непоодинокими є випадки, коли група працівників має виконувати єдине проєктне завдання з сумісним доступом до даних. Ризик втрати корпоративної інформації, результатів праці, персональних даних працівників має нівелюватись потужним програмним забезпеченням. Власник або уповноважений ним орган має забезпечувати схоронність такої інформації на підприємстві.

Діяльність роботодавців спрямовується на захист комерційної таємниці та забезпечення трудової дисципліни. З цією метою керівники підприємств вдаються до багатьох засобів моніторингу виробничих процесів, проте непоодинокими є випадки порушення права на приватне життя працівників з боку самого роботодавця через застосування неправомірних заходів моніторингу та активністю працівників [9].

Контроль за станом справ на підприємстві, аналіз діяльності працівників, пошук шляхів удосконалення виробництва може досягатись шляхом всебічного моніторингу.

Ще у 2006 році Україною ратифіковано Європейську соціальну хартію (переглянуту), яка закріплює право кожного на гідне ставлення на роботі. Задля забезпечення ефективного реалізації цього права необхідно: 1) поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про сексуальні домагання на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким домаганням і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки; 2) поглиблювати поінформованість,

поширювати інформацію про систематичні непорядні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки [10].

У Законі України «Про інформацію» передбачено, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [11].

З метою створення належних умов праці, роботодавці повинні контролювати трудову діяльність робітників, але у способи, що не порушують їх основоположних прав і свобод.

Науковці пропонують декілька форм моніторингу: 1) моніторинг телефонних розмов; 2) відеоспостереження 3) GPS-технології [12].

Законодавством України передбачаються гарантії забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. З огляду на це, поінформованість працівників про встановлення механізмів контролю за має бути обов'язковою. Власник або уповноважений ним орган має видати наказ про здійснення запису телефонних розмов, відеоспостереження чи моніторингу місцезнаходження, з яким будуть ознайомлені всі працівники підприємства.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Копланд проти Сполученого Королівства» суд зазначає, що у певних ситуаціях моніторинг телефонних розмов, електронної пошти та інтернету може визнаватись «необхідним у демократичному суспільстві» [13].

У національному трудовому законодавстві загалом не врегульовані межі допустимості втручання роботодавця у приватне життя працівників. Зважаючи на те, що оновлення трудового законодавства – це довгий період часу, доцільно було власнику або уповноваженому ним органу приймати корпоративні правила, предметом регулювання яких буде процедура моніторингу працівників, а також регламент користування соціальними мережами з метою забезпечення неухильного дотримання права працівників на приватне життя.

Висновки. Світовий технологічний прогрес суттєво впливає на права та обов'язки суб'єктів трудового права. Пріоритезується право на конфіденційність та недоторканість приватного життя працівників, виникає нагальна потреба в нормативному врегулюванні положень щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також необхідність у встановленні меж допустимого контролю з боку роботодавця за діяльністю працівників.

Обов'язок забезпечення невтручання до приватного життя необхідно здійснювати за допомогою єдиного загальнонаціонального нормативного регулятора. Органи державної влади уповноважені на забезпечення невтручання до приватного життя суб'єктів трудового права.

Закріплення прав та обов'язків працівників і роботодавців щодо забезпечення інформаційної безпеки може відбуватись такими шляхами.

1) Закріплення механізмів захисту учасників трудових правовідносин від інформаційних загроз на рівні єдиного загальнообов'язкового нормативно-правового акту;

3) Врегулювання положення щодо створення безпечних умов праці в аспекті інформаційної безпеки суб'єктів трудового права у новому Кодексі законів про працю України;

4) Забезпечення захисту та контролю за законністю процесу працевлаштування з метою протидії проявам суб'єктивізму уповноважених на прийняття нових працівників осіб, заснованого на аналізі акаунтів у соціальних мережах, покласти такий обов'язок на власника підприємства або уповноважений ним орган;

5) Врегулювання статусу цифрових трудових платформ з метою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, гарантій оплати виконаної роботи, недопущення поширенню тіньової зайнятості працівників;

6) Організація встановлення потужного програмного забезпечення на підприємствах з метою недопущення втрати корпоративної інформації, результатів праці та персональних даних працівників;

7) Запровадження корпоративних правил на підприємствах, предметом регулювання яких буде процедура моніторингу працівників, а також регламенту користування соціальними мережами з метою забезпечення дотримання трудової дисципліни на підприємствах з вимогою обов'язкового ознайомлення кожного працівника з порядком впровадження та застосування засобів моніторингу діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Internet usage statistics. *Internet World Stat.* 2021. Available at: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.11.2021).
3. М.Г. Ісаков, В.Г. Паркулаб. Особливості трудових відносин у сучасних умовах інформаційних технологій. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. № 5. С. 96-102. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-1.17>.
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Суріков проти України» від 26.04.2017 заява № 42788/06. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00966> (дата звернення: 10.11.2021).

5. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 09.11.2021).
6. Проект Трудового кодексу України: проект Кодексу України від 08.11.2019 № 2410. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення: 08.11.2021).
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 10.11.2021).
8. О.Ф. Новікова, Н.А. Азьмук. Інформаційна безпека в соціально-трудої сфері: виклики цифровізації економіки. Економіка та суспільство. 2021. № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-30>.
9. М.А. Клочков, Ю.М. Полетаев. Материальная ответственность работодателя перед работником: теоретические и практические аспекты : научно-практическое пособие. Москва : Проспект. 2016. С. 110-115.
10. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 (ратифіковано Законом № 137-V від 14.09.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 06.11.2021).
11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 06.11.2021).
12. О.І. Войнаровська, О.Г. Подольак. Моніторинг працівників. Правовий тиждень. 2013. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123063>.
13. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Sorland проти Сполученого Королівства» від 03.07.2007 заява № 62617/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-117767&filename=001-117767.pdf&TID=ihgdqbxnfi> (дата звернення: 10.11.2021).

REFERENCES

1. Internet usage statistics. Internet World Stat. 2021. Available at: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (4 November 1950). Ratified by Law № 475/97-VR of 17 July 1997. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. 10. About the statement of the State sanitary rules of planning and building of settlements/ (1996).
4. M. Isakov, V. Parkulab. (2019). Features of labor relations in modern conditions of information technologies. Scientific Bulletin of Public and Private Law. № 5. 96-120. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-1.17>.
5. Judgment of the European Court of Human Rights in the case “Surikov v. Ukraine” (26 April, 2011). Application № 42788/06. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00966>.
6. Labor Code of Ukraine. (1971). Code of Ukraine of December 10, 1981 № 322-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
7. Draft Labor Code of Ukraine. (2019). Draft Code of Ukraine of November 8, 2019. № 2410. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
8. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine". (2020). Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 №392/2020. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
9. O. Novikova Olga, N. Azmuk. (2021). Information security in the social and labor sphere: challenges of economy digitalization. Economy and society. № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-30>.
10. M.Klochkov, Y. Poletaev. (2016). Liability of the employer to the employee: theoretical and practical aspects: scientific and practical manual. Moscow: Prospectus. 110-115.
11. European Social Charter (revised). (03.05.1996). Ratified by Law № 137-V of September 14, 2006. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
12. On information. (1992). Law of Ukraine of October 02, 1992 № 2657-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
13. O. Voinarovska, O. Podoliak. (2013). Employee monitoring. Legal week. Retrieved from <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123063>.

ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО
LAND LAW, AGRARIAN LAW AND ENVIRONMENTAL LAW

УДК 349.42:616-036.21 (477)

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-03

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Покальчук М. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, 61024, вулиця Пушкінська, 77
e-mail: pokalchukm@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3463-4098>

Якубов Б. В.,

студент 4 курсу 8 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, 61024, вулиця Пушкінська, 77
e-mail: leonellus83b@gmail.com

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті висвітлюються нагальні проблеми правового регулювання продовольчої безпеки України в умовах пандемії коронавірусу Covid-19. Питання продовольчої безпеки є надважливим для національної безпеки країни, при цьому воно завжди актуалізується при наявності внутрішніх або зовнішніх загроз. Наразі такою загрозою, що проникла майже у всі сфери життя суспільства є пандемія Covid-19: обмеження руху транспорту, закриття кордонів, обмеження імпорту та експорту продукції, масові захворювання – все це завдало сильного удару продовольчій безпеці України. В той же час в Україні відсутній єдиний, уніфікований нормативно-правовий акт, що врегулював би питання продовольчої безпеки на належному рівні, що послабило вплив правових механізмів на вирішення даної проблеми. Тому метою даної статті є аналіз нормативно-правової бази України на предмет прямого або ж похідного регулювання продовольчої безпеки, а також його дієвості та відповідності сучасним реаліям. Під час такого аналізу були використані систематичний, формально-юридичний, логічний та порівняльно-правовий методи.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Автори наводять найбільш вдалі визначення продовольчої безпеки, передбачені як діючими нормативно-правовими актами, так і законопроектами, що мали свого часу потенціал. При цьому підкреслюється неврегульованість суспільних відносин з приводу продовольчої безпеки окремим законом та критикуються підзаконні нормативно-правові акти прийняті без належного орієнтира у формі вказаного закону. Встановлена невідповідність законопроектів щодо продовольчої безпеки вимогам сьогодення. Окрім того, ході дослідження визначаються міжнародні критерії за якими встановлюється рівень продовольчої безпеки, а саме економічна та фізична доступність, безпечність продукції, природні ресурси та стійкість. Окрему увагу було приділено доступності продукції як основоположному елементу продовольчої безпеки, як у правовому, так і у практичному вимірі. Наведено перелік негативних наслідків пандемії Covid-19, що вплинули на функціонування інститутів аграрного права, від яких напряму залежить рівень продовольчої безпеки України. Автори пропонують шляхи вирішення вже існуючих проблем у сфері продовольчої безпеки, спричинених Covid-19 та попередження потенційних на законодавчому рівні.

Висновки. На підставі вказаних досліджень автори доходять висновків про те, що задля оперативного реагування на виклики Covid-19 є необхідним прийняття на підставі нового спеціального закону з приводу продовольчої безпеки відповідних підзаконних нормативно-правових актів органами виконавчої влади у сфері економіки та сільського господарства. Тобто наразі існує нагальна необхідність розробки Україною спеціалізованої нормативної бази у галузі продовольчої безпеки з урахуванням зобов'язань у рамках міжнародної співпраці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: продовольча безпека, індекс продовольчої безпеки, пандемія, агропроблемник.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Mykhailo Pokalchuk,

Candidate of Law, Docent,
Assistant Professor,
Department of Land and Agrarian Law,
Yaroslav the Wise National Law University,
61024, 77 Pushkinska Street, Kharkiv, Ukraine
e-mail: pokalchukm@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3463-4098>

Bogdan Yakubov,

4th year student of the 8th group
Faculty of Advocacy of the National Law
Yaroslav the Wise University,
61024, street Pushkinskaya, 77, Kharkiv, Ukraine
e-mail: leonellus83b@gmail.com

ANNOTATION. *Introduction.* The article highlights the urgent problems of legal regulation of food security in Ukraine in the context of the Covid-19 coronavirus pandemic. The issue of food security is crucial for the national security of the country, and it is always relevant in the presence of internal or external threats. Currently, the Covid-19 pandemic is such a threat that has penetrated almost all spheres of society: restrictions on traffic, closure of borders, restrictions on imports and exports, mass diseases - all this has dealt a severe blow to Ukraine's food security. At the same time, Ukraine does not have a single, unified legal act that would regulate the issue of food security at the appropriate level, which has weakened the impact of legal mechanisms to address this problem. Therefore, the purpose of this article is to analyze the regulatory framework of Ukraine for direct or derivative regulation of food security, as well as its effectiveness and compliance with modern realities. During this analysis, systematic, formal-legal, logical and comparative-legal methods were used.

The main results of the study. The authors provide the most successful definitions of food security, provided by both existing regulations and bills that once had potential. This emphasizes the unregulated public relations regarding food security by a separate law and criticizes the bylaws adopted without proper guidance in the form of this law. The inconsistency of the draft laws on food security with the current requirements has been established. In addition, the study identifies international criteria for determining the level of food security, namely economic and physical accessibility, product safety, natural resources and sustainability. Particular attention was paid to product availability as a fundamental element of food security, both in legal and practical terms. The list of negative consequences of the Covid-19 pandemic, which affected the functioning of agrarian law institutions, on which the level of food security of Ukraine directly depends, is given. The authors suggest ways to address existing food security issues caused by Covid-19 and to prevent potential ones at the legislative level.

Conclusions. Based on these studies, the authors conclude that in order to respond quickly to the challenges of Covid-19 it is necessary to adopt on the basis of a new special law on food security relevant bylaws by the executive authorities in the field of economy and agriculture. In other words, there is an urgent need for Ukraine to develop a specialized regulatory framework in the field of food security, taking into account the obligations under international cooperation.

KEY WORDS: food security, food security index, pandemic, agricultural producer.

Постановка проблеми. Статтею 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Вказані позитивні зобов'язання щодо своїх громадян держава може виконати лише за умови гарантування стабільної економіки, належної оборони кордонів та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Саме з продовольчої безпеки починається стабільність економіки, саме продовольча безпека прямо впливає на обороноспроможність, тобто на міцність армії, адже як влучно висловився Наполеон Бонапарт: «Народ, який не хоче годувати свою армію, незабаром буде годувати чужу» [2]. Проте, зробимо поправку в даній цитаті у відповідності до правових реалій: гарантування продовольчої безпеки – є обов'язком саме держави.

Проблема продовольчої безпеки ніколи не втратить своєї актуальності, адже від неї залежить не тільки економіка та розвиток країни, а й життя та здоров'я населення. Більш того, особливої актуальності вказана проблематика набуває саме у надзвичайних ситуаціях, коли держава стикається зі справжніми випробуваннями. У нашому випадку це пандемія Covid-19.

Виклад основного матеріалу. Питання правового регулювання продовольчої безпеки досліджувалось в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: К. Стамуліс, Ж. Діуф, О.І. Гойчук, С.М. Кваша, Т.В. Курман, С.О. Лушпаєва, В.Г. Ткаченко, Ж. Ширан, П.Т. Саблук, В.Р. Андрійчук та інших. Проте проблема нормативного врегулювання забезпечення продовольчої

безпеки України в умовах Covid-19 не знайшла широкого відображення в наукових напрацюваннях сьогодення зважаючи на відносну новизну для світової спільноти. Тому, наразі є необхідним більш поглиблене вивчення даної проблеми в контексті впливу Covid-19 на продовольчу безпеку України.

Отже, перед тим як перейти до запланованого дослідження, необхідно спершу визначитися із поняттям продовольчої безпеки. Так п. 2.13 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», визначає продовольчу безпеку як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [3]. З вищезазначеного слідує, що по суті основним обов'язком держави у рамках продовольчої безпеки є гарантування останньою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Проте, вважаємо таке визначення занадто звуженим, адже є очевидним, що такий доступ складається не тільки з економічної доступності (можливості населення придбати продукти харчування), а й фактичної, тобто наявності таких продуктів на полицях магазинів взагалі (реальна можливість придбати такі продукти). Обидві ці складові є стратегічно важливими та взаємопов'язаними категоріями в контексті доступності продовольства. Наприклад, немає сенсу говорити окремо за фізичну наявність продуктів у магазинах, бо вони можуть із-за штучно або об'єктивно завищених цін бути економічно недоступними. Так само і економічна доступність продуктів втрачає сенс, якщо такі продукти фактично (фізично) відсутні.

Необхідно зауважити, що термін «продовольча безпека» згадується у багатьох нормативно-правових актах, проте, спеціального закону щодо продовольчої безпеки України так і не було прийнято законодавцем. Так, Верховна Рада прийняла закон про «Про основи продовольчої безпеки України» від 08.04.2011, але 10.01.2012 Президент України повернув Закон до Верховної Ради України із своїми пропозиціями. На цьому законодавчий процес у вказаному напрямку припинився.

Саме у вказаному законопроекті до поняття продовольчої безпеки законодавець підійшов більш широко та ґрунтовно, давши наступне визначення: «Продовольча безпека – це здатність держави задовольняти потреби населення у харчуванні на рівні не нижче медичних обґрунтованих норм гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов (погроз) спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку, інтеграцію країни у світовий економічний простір, суверенітет і незалежність» [4].

Проаналізувавши дане визначення доходимо висновку, що продовольча безпека складається як мінімум з двох елементів – фізичної та економічної доступності продукції, яка по суті є сільськогосподарською (хліб, яйця, молоко, м'ясо, свіжі овочі, фрукти і т.д.). Крім того, продовольча безпека є сталою категорією, що підлягає постійній державній підтримці задля убезпечення країни та її населення від кризових ситуацій. Разом з тим, реального значення продовольча безпека набуває саме у таких кризових ситуаціях, коли держава застосовує всі можливі економіко-правові механізми задля її підтримання на належному рівні. Отже, сутність продовольчої безпеки розкривається саме у надзвичайних ситуаціях у формальному та фактичному їх розумінні.

Слід відмітити, що законопроект «Про основи продовольчої безпеки України» поділяє продовольчу безпеку на загальну (визначення якої наведено вище) та надзвичайну: «Ситуація, яка вимагає подолання проблем неплатоспроможності й незадовільного забезпечення значної частини населення базовими продуктами харчування, порушення цілісної системи життєзабезпечення суспільства, виникають обставини продовольчої уразливості вітчизняного внутрішнього ринку і загрози продовольчій незалежності». На нашу думку, такий підхід є виправданим, адже, за сприятливих умов продовольча безпека підлягає підтримці та удосконаленню з боку держави (індекс безпеки підтримується або зростає), а надзвичайна продовольча безпека потребує рішучих, а головне оперативних дій від держави – продовольча безпека опиняється під реальною загрозою падіння, а тому держава зобов'язана підтримувати належний рівень продовольчої безпеки незалежно від несприятливих факторів, що можуть призвести до падіння індексу безпеки, а також повернути такий індекс безпеки до належного рівня у разі його падіння.

Доповнюючи вищевикладене, зазначимо, що рівень продовольчої безпеки підлягає об'єктивному вимірюванню, а тому можна відслідкувати його приріст та падіння, а відповідно використати ті чи інші економіко-правові механізми. Так міжнародна організація Economist Intelligence Unit розробила критерії за якими визначається глобальний індекс продовольчої безпеки, а саме: економічна та фізична доступність продовольства, якість та безпечність, природні ресурси та стійкість [5].

При розрахунку даного індексу економічна доступність складає 32,4% питомої ваги, фізична доступність – 32,4%, якість та безпечність продукції – 17,6%, природні ресурси та стійкість – 17,6%. Максимальне значення індексу – 100%.

На підставі розрахунку вказаного індексу Україна посіла 54-ту сходинку всевітнього рейтингу продовольчої безпеки за даними Economist Intelligence Unit за 2020 рік, що вище на 2,7 балів порівняно з попереднім роком. Варто зазначити, що саме у 2020 році почався спалах Covid-19. Тому 2020 рік можемо назвати роком випробовування та загартовування продовольчої безпеки України.

З цього слідує, що головним завданням держави є покращення рівня продовольчої безпеки у нормальні часи та спрямування усіх можливих ресурсів на стримування його падіння та стабілізації під час «аварійних» ситуацій. Іншими словами, питання продовольчої безпеки загострюється у випадках виникнення загроз для останньої.

Законопроект «Про основи продовольчої безпеки України» у статті 5 наводить наступні види загроз продовольчій безпеці:

- поширення тінзації економіки та інших неринкових явищ;
- нелегальна міграція населення;
- недостатнє організаційне та фінансове забезпечення державних закупівель життєво важливих продуктів харчування та їх неефективне використання;
- зростання споживчих цін на продовольчі товари більш швидкими темпами, ніж доходи населення;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків та зовнішніх чинників;
- нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення;
- значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів, зокрема наявність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;
- недостатній контроль за ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і генетично модифікованих організмів;
- недостатнє запобігання появи на території держави небезпечних для людей тварин, рослин, мікроорганізмів, медично та екологічно необґрунтоване використання генетично модифікованих організмів та продуктів харчування, вироблених з їх застосуванням.

Як можемо бачити, конкретно про епідемії (пандемії) та епізоотії мова у вказаному проекті не йшла. Хіба що вказані обставини могли б охоплюватися поняттям загрози надзвичайної ситуації у фактичному та формульному розумінні даного поняття.

Необхідно розуміти, що Covid-19 є комплексною загрозою, що «б'є по продовольчій безпеці по всіх фронтах», випробовує належність вжитих заходів державою, проникає у всі можливі сфери суспільного життя, що так чи інакше регулюються правом. В той же час, процес формування стабільної продовольчої безпеки, в свою чергу, складається як мінімум із трьох стрижневих принципів: принцип соціальності (спрямований на інклюзивну доступність життєво важливого продовольства для кожної людини); принцип системності (необхідність комплексного підходу до питання продовольчої безпеки, за якого враховуються всі економічні, правові, соціальні, екологічні, політичні аспекти становища країни); принцип стійкості, іншими словами незалежність стану продовольчої безпеки від будь-яких несприятливих внутрішніх або зовнішніх факторів [6, с. 75]. В нашому випадку із-за неналежного врегулювання даної проблеми на законодавчому рівні, поразки зазнали всі вищевказані принципи.

Затяжна пандемія призвела до зубожіння населення та виробників сільськогосподарської продукції, що призвело до зменшення об'ємів виробництва сільськогосподарської продукції (продовольства) та її подорожчання, а в деяких випадках виникнення дефіциту на стратегічні види сільськогосподарської продукції. Також карантинні обмеження неодноразово призводили до зупинення функціонування громадського транспорту, що спричиняло відсутність можливості у сільського населення отримати необхідні продукти харчування. Більш того, був порушений потік імпорту та експорту сільськогосподарської продукції із-за введення жорстких обмежень щодо пересування людей та товарів майже всіма країнами світу. Опинилася під загрозою і безпека щодо виробництва сільськогосподарської продукції, адже незважаючи навіть на інноваційні технології та автоматизацію деяких процесів, основою виробництва сільськогосподарської продукції залишається людська праця.

Звідси слідує, що наразі нагальною є проблема правового регулювання продовольчої безпеки в найширшому аспекті, а саме прийняття уніфікованого спеціального закону, що внесе ясність до цих правовідносин, а також внесення супутніх змін до нормативно-правових актів аграрного, трудового, господарського, цивільного, адміністративного, податкового та бюджетного законодавства.

Зокрема, вважаємо необхідним активізувати державну підтримку сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, особистих селянських господарств, запровадження пільгового оподаткування вказаних суб'єктів або ж навіть введення податкових канікулів на час карантину, встановлення особливого режиму їх функціонування під час пандемії Covid-19, що забезпечить безперешкодний доступ до засобів виробництва та унормує людську працю з дотриманням усіх можливих протиепідеміологічних заходів.

Певні спроби законодавця вчасно відреагувати на виклики пандемії в контексті продовольчої безпеки все ж таки були. Про це свідчить наявність проекту Постанови Верховної Ради «Про невідкладні заходи із забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) та розгортання економічної кризи» від 23.04.2020 [7], проте вказана постанова так і не була прийнята, а її зміст був занадто загальним та опосередкованим по відношенню до нагальних проблем, зокрема затвердження номенклатури продуктивних матеріальних цінностей, тимчасове обмеження експорту продукції продовольчої групи згідно з номенклатурою до фактичного приведення обсягів їх накопичення у державному матеріальному резерві, забезпечити своєчасне та в повному обсязі фінансування закупівель до державного матеріального резерву матеріальних цінностей згідно з затвердженою номенклатурою за рахунок коштів Державного бюджету України [8, с. 120].

Окрім того, Кабінет Міністрів України Постановою №534 від 27.05.2020 затвердив «Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки» [9]. Щодо сільського господарства та продовольчої безпеки Програма передбачає наступне:

- забезпечення широкого доступу виробників до фінансових ресурсів для придбання та оновлення основних засобів та створення більшої доданої вартості через державні кредитні програми та субсидії;
- забезпечення безперервного збуту аграрної продукції в умовах пандемії шляхом налагодження каналів дистрибуції, підвищення рівня обізнаності виробників та надання допомоги у виході на експортні ринки.

Крім того, планується забезпечити ефективне регулювання сектору, своєчасне надання адміністративних послуг та розвиток прозорих земельних відносин.

Проте, центральні органи виконавчої влади, до компетенції та завдань яких належить реалізація даної програми, не розробили та не прийняли жодних нормативно-правових актів її виконання. Тобто наразі вказана Програма залишається нереалізованою відповідно до вимог, які законодавець ставив перед собою.

Окрім того, неможна недооцінювати значимість міжнародних угод та договорів з іншими державами, урядовими та міжурядовими організаціями, для забезпечення належного стану продовольчої безпеки України, адже у час ринкової економіки, виробники сільськогосподарської продукції не можуть ефективно функціонувати в умовах замкнених кордонів.

Так, 22 квітня 2020 року Україна разом з іншими членами СОТ зробила спільну заяву стосовно забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в рамках пандемії COVID-19 [10]. Перед тим як перейти до дослідження положень даної програми, варто зазначити, що на частку членів СОТ припадає 63% світового експорту сільського господарства та агропродовольчих товарів і 55% світового імпорту сільського господарства та агропродовольчих товарів. Тобто положення, що ми далі наведемо, вплинуть не тільки на продовольчу безпеку України, але і на продовольчу безпеку всього світу в цілому.

Отже члени СОТ, включаючи Україну домовилися:

- Проявляти стриманість у створенні внутрішніх продовольчих запасів сільськогосподарської продукції, яка традиційно експортується, щоб уникнути зривів або викривлень у міжнародній торгівлі.
- Забезпечити, щоб ланцюги поставок залишалися відкритими та пов'язаними, щоб міжнародні ринки могли продовжувати функціонувати, підтримуючи рух сільськогосподарської продукції та сільськогосподарських матеріалів, що відіграє важливу роль у запобіганні дефіциту продовольства та забезпеченні глобальної продовольчої безпеки.
- Не накладати обмежень на експорт сільськогосподарської продукції та утримуватися від впровадження невиправданих торговельних бар'єрів щодо сільського господарства та агропродовольчої продукції та основних сільськогосподарських виробничих ресурсів.

Вважаємо наявність таких положень, погоджених країнами-членами найбільш впливової світової організації, що регулює рух товарів по всьому світу, позитивною тенденцією у протистоянні негативним наслідкам Covid-19 у контексті продовольчої безпеки. По-перше, Україна може розраховувати на взаємність у відносинах з приводу продовольчої безпеки, по-друге наявна превенція колапсу дефіциту або економічної недоступності продовольчих товарів, що не виробляються вітчизняними сільськогосподарськими виробниками, по-третє вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції стають захищеними від штучної ізоляції їх сфери господарювання, не позбавляються права виходити на зовнішні ринки, що стимулюватиме як внутрішню, так і зовнішню економіку.

Отже, реалізація вказаних положень можлива лише за неухильного дотримання країнами-підписантами зобов'язань щодо один одного, взаємодопомоги у розвитку. Більш того, для такої співпраці є необхідним налагодження внутрішніх економіко-правових механізмів кожної з країн. Тому, вважаємо, що задля ефективної співпраці з питань продовольчої безпеки на міжнародній арені, Україна, в свою

чергу, має розробити, уніфікувати та спеціалізувати норми, що регулюють дане питання у рамках внутрішнього законодавства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можемо встановити наявність в українському законодавстві «зародків» нормативно-правових актів, що висвітлюють питання продовольчої безпеки, проте перша половина з них так і не набула юридичної сили, коли друга регулює відносини продовольчої безпеки дуже опосередковано. Тому, вважаємо необхідною розробку сучасного спеціального закону, що врегулює питання продовольчої безпеки України та відповідатиме тенденціям аналогічного законодавства передових країн. На основі ж такого закону і слід розробляти підзаконні нормативно-правові акти, що дозволять державі оперативно реагувати на будь-які виклики сучасності в контексті продовольчої безпеки, зокрема на пандемію Covid-19.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996р.//Відомості Верховної Ради України. –1996. –№ 30, ст. 141
2. Правила життя Наполеона Бонапарта. – Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ19/>
3. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1877-15/conv>
4. Про основи продовольчої безпеки України: проект Закону України від 08.04.2011 № 8370. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A>
5. Global food security index. URL: <https://www.eiu.com/n/>
6. Г. М. Колісник. Продовольча безпека України та особливості її розвитку.//Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - №5 (115).URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20155\(115\)/sep20155\(115\)_072_KolisnykHM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20155(115)/sep20155(115)_072_KolisnykHM.pdf)
7. Про невідкладні заходи із забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) та розгортання економічної кризи: Проект Постанови Верховної Ради України № 3385 від 23.04.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68655
8. О.О. Сурілова. Продовольча безпека в умовах пандемії.// Том 28 (2021): Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/704/769>
9. Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки: Постанова Кабінету Міністрів України №534 від 27.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-п#Text>
10. Спільна заява України та членів СOT щодо забезпечення продовольчої безпеки у відповідь на пандемію COVID-19. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/krayini-sot-zrobili-spilnu-zayavu-shchodo-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-u-vidpovid-na-pandemiyu-covid-19>

REFERENCES

1. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. –1996. –№ 30, art. 141
2. Rules of life of Napoleon Bonaparte. - This day in history. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ19/>
3. On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine of 24.06.2004 № 1877-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1877-15/conv>
4. On the basics of food security of Ukraine: draft Law of Ukraine dated 08.04.2011 № 8370. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A>
5. Global food security index. URL: <https://www.eiu.com/n/>
6. GM Kolisnyk. Food security of Ukraine and features of its development. // Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. - №5 (115) .URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20155\(115\)/sep20155\(115\)_072_KolisnykHM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20155(115)/sep20155(115)_072_KolisnykHM.pdf)
7. On urgent measures to ensure food security of the state in the context of the spread of coronavirus disease (COVID-19) and the development of the economic crisis: Draft Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 3385 of 23.04.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68655
8. O.O. Surilov. Food security in a pandemic. // Volume 28 (2021): Scientific works of the National University "Odessa Law Academy". URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/704/769>
9. State program of economic stimulation to overcome the negative effects caused by restrictive measures to prevent the occurrence and spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2, for 2020-2022: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine №2034 from 27.05 from 27.05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-п#Text>
10. Joint statement of Ukraine and WTO members on food security in response to the COVID-19 pandemic. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/krayini-sot-zrobili-spilnu-zayavu-shchodo-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-u-vidpovid-na-pandemiyu-covid-19>

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО;
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW**

УДК 342.9

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-04

**ЩОДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ**

Гришина Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: grishinanavi@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

Ростовська К. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Корупція як інтернаціональне глобальне явище притаманне усім країнам незалежно від політичного устрою і рівня економічного розвитку. Україна як Держава-учасниця Конвенції ООН проти корупції зобов'язана на виконання її вимог розробляти й здійснювати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності. Треба зазначити, що корупція завжди зростає, коли країна знаходиться на стадії трансформації. Оскільки Україна проходить не просто стадію демократизації державного устрою, а здійснює докорінну трансформацію економічного і політичного устрою, правової і соціальної систем, то зростання рівня корупції є об'єктивною умовою обумовленим фактором.

Короткий зміст основних результатів. У статті зазначається, що ефективні запобігання та протидія корупції неможливі без злагодженої роботи всіх державних органів. При цьому Антикорупційна стратегія охоплює питання функціонування загальної системи запобігання корупції, визначає пріоритети запобігання корупції у конкретних секторах державного управління та приділяє велику увагу питанню відповідальності за корупцію.

Висновок. Тому актуальним є питання наукового супроводу державної антикорупційної політики під час як її розроблення та реалізації, а також сформувати сучасну інфраструктуру науково-експертної та аналітичної діяльності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: корупція, антикорупційна політика, наукові дослідження, науковий супровід, державна влада.

IN RELATION TO THE QUESTION OF SCIENTIFIC ACCOMPANIMENT OF PUBLIC ANTICORRUPTION POLICY

Natalia Hryshyna,

Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of State Law Disciplines
of V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: grishinanavi@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

Karyna Rostovska,

Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of State Law Disciplines
of V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

ANNOTATION. *Entry.* Corruption as an international global phenomenon is inherent to all countries regardless of their political system and level of economic development. Ukraine as a State-participant of Convention of the UNO against corruption is obliged to implement its requirements to develop and carry out effective coordinated policy of tackling corruption, that contributes to participation of society and represents principles of law and order, proper management of state affairs and state property, honesty and incorruptibility, transparency and responsibility. It is necessary to mark that corruption always grows, when a country is on the stage of transformation. As Ukraine passes not just the stage of democratization of the political system, but carries out fundamental transformation of the economic and political system, legal and social ones, so an increase of level of corruption is objectively conditioned factor.

Short list of main results. The article reports, that effective preventions and counteraction to corruption are impossible without coordinated work of all state bodies. Thus Anticorruption strategy covers the question of functioning of the general system of prevention of corruption, determines priorities of prevention of corruption in the certain sectors of state administration and pay a lot of attention to the question of responsibility for corruption.

Conclusions. There fore the question of scientific accompaniment of public anticorruption policy during its development and realization is relevant, and also it is of vast importance to form the modern infrastructure of scientifically-expert and analytical activity.

KEY WORDS: corruption, anticorruption policy, scientific research, scientific support, state power.

Вступ. Проблема конституційно-правового регулювання взаємодії парламенту та уряду в аспекті розробки, схвалення та виконання програми діяльності уряду у вітчизняній практиці державотворення залишається остаточно не вирішеною. Хоча сучасне законодавство України щодо цього питання формувалось у тому числі з урахуванням досвіду держав-членів Європейського Союзу, деякі з його положень потребують критичного аналізу. **Актуальність** обраної теми дослідження обумовлена тією обставиною, що обраний Україною шлях до євроінтеграції має стати додатковим фактором становлення України як демократичної, правової держави. А оскільки більшість держав-членів Європейського Союзу представлені парламентською або змішаною республікою як формою державного правління, їх досвід щодо застосування різних підходів до схвалення парламентом програми діяльності уряду може бути вельми корисним для вітчизняної практики державотворення. Адже саме програма діяльності уряду має стратегічний характер, спрямовує роботу вищого органу виконавчої влади у визначених нею межах, а її невиконання є підставою конституційно-правової відповідальності уряду перед парламентом.

Актуальність дослідження підсилюється й тією обставиною, що якщо проаналізувати стан реалізації реформ, які протягом останнього десятиліття були проведені в Україні, можна дійти висновків, що подекуди вони мають несистемний характер. Як зазначають з цього приводу вітчизняні науковці, за деякими напрямками робота була проведена досить активно, отримані позитивні практичні результати, однак в інших сферах такі результати майже відсутні [1, р. 579]. На нашу думку це обумовлено, в тому числі, й недостатньою підтримкою реформ на рівні вищого органу виконавчої влади, зокрема шляхом розробки та ефективної реалізації програм діяльності вітчизняних урядів.

Огляд праць з даної проблематики. В вітчизняній юридичній літературі тематиці програми діяльності уряду приділялась достатня увага. Зокрема, цього питання торкались в своїх працях С. Сорока, розглядаючи досвід країн Європейського Союзу щодо закріплення механізмів взаємодії уряду і парламенту, Н. Лихачов, аналізуючи парламентські процедури щодо уряду в Україні та державах-членах Європейського Союзу, О. Совгіря, досліджуючи конституційно-правовий статус Кабінету

Міністрів України, Р. Фрідманський розглядаючи актуальні питання формування уряду України та інші. Проте деякі аспекти цього питання недостатньо розкриті й потребують більш детального аналізу.

Мета статті. Мета дослідження полягає у тому, щоб розкрити конституційно-правову природу програми діяльності уряду в Україні та державах-членах Європейського Союзу, з'ясувати проблемні питання законодавчого закріплення процедури схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України та запропонувати шляхи їх вирішення. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**, як: дати юридичне визначення програми діяльності уряду; з'ясувати особливості конституційного закріплення прийняття програми діяльності уряду в Україні та державах-членах Європейського Союзу; на підставі проведеного аналізу внести пропозиції щодо змін до законодавства України.

Основні результати дослідження. Зазвичай уряд, як вищий орган виконавчої влади, функціонує на підставі конституційно закріпленого документу стратегічного характеру, яким визначаються завдання його діяльності та шляхи їх вирішення – програми діяльності уряду. Необхідність прийняття програми діяльності уряду на конституційному рівні закріплено в багатьох державах-членах Європейського Союзу (Іспанії, Італії, Польщі, Португалії, Румунії, Франції та ін.). Зокрема, в ст. 188 Конституції Португалії, яка має назву «Програма Уряду» зазначається: «у програмі Уряду вказуються основні напрями політики і заходи, які мають бути ухвалені або запропоновані в різних галузях урядової діяльності» [2].

П. 11 ст. 85 Конституції України також передбачає серед повноважень Верховної Ради України розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України [3], а ч. 5 ст. 114 Основного Закону України серед повноважень Прем'єр-міністра України закріплено спрямування роботи уряду на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України [3].

Зазвичай під програмою діяльності уряду розуміють політико-правовий документ стратегічного характеру, який визначає завдання та напрями діяльності цього органу державної влади на період його роботи [4, с. 28] або нормативно-правовий акт, яким визначаються пріоритети уряду у проведенні державної політики та дія якого розпочинається з моменту його схвалення парламентом, відповідно до конституції, а завершується – із закінченням терміну діяльності самого уряду [5, с. 157].

Щодо програми діяльності вітчизняного уряду, І Берназюк під цим документом розуміє «офіційний політико-правовий документ стратегічного характеру, який розробляється Кабінетом Міністрів України та затверджується його постановою, базується на узгоджених політичних позиціях і програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України та посланнях Президента України і визначає завдання та напрям діяльності уряду на весь період його роботи, та набуває чинності після його схвалення Верховною Радою України» [4, с. 28]. Ч. 1 ст. 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначає Програму діяльності уряду України як політико-правовий документ, який «базується на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Програма діяльності Кабінету Міністрів України повинна містити програмні цілі, критерії і строки досягнення програмних цілей та завдання, виконання яких є необхідним для досягнення цілей, строки виконання таких завдань, іншу інформацію, надану Кабінетом Міністрів України» [6].

Не вдаючись до дискусії щодо визначення політико-правової природи програми діяльності уряду, маємо зазначити, що це важливий політико-правовий, стратегічний документ, який не тільки визначає завдання діяльності уряду, але й переважної більшості випадків є фактором, який свідчить про легітимність вищого органу виконавчої влади.

Аналогічні підходи щодо розуміння програми діяльності уряду поширені й в державах-членах Європейського Союзу. Однак в деяких з них схвалення цього стратегічного документу уряду парламентом є умовою його формування та подальшого функціонування (Польща, Румунія, Іспанія, Португалія, Фінляндія та ін.), тоді як в інших процедура формування вищого органу виконавчої влади не залежить від схвалення або несхвалення його програми (ФРН, Австрія, Італія, Словенія, Чехія та ін.). В державах з двопалатним парламентом зазвичай програма діяльності уряду має бути схвалена нижньою палатою, однак в деяких з них потрібно рішення обох палат. За таких умов політична оцінка уряду однією палатою «доповнюється політичною порівняльною оцінкою з позиції іншої палати» [7, р. 105].

В першій групі країн схвалення програми діяльності уряду парламентом є за своєю природою процедурою інвеститури вищого органу виконавчої влади та здійснюється до або після призначення голови уряду чи усього складу уряду главою держави або внесення ним пропозиції до парламенту щодо такого призначення. Зокрема, згідно зі ст. 102 Конституції Румунії «Президент Румунії висуває кандидатуру на посаду прем'єр-міністра після консультації з партією, яка має абсолютну більшість в Парламенті, або, якщо таке більшість не існує, з партіями, представленими в Парламенті. Кандидат на посаду Прем'єр-міністра в десятиденний термін після висунення зажадає від Парламенту вотум довіри для програми і всього складу Уряду. Програма та склад Уряду обговорюються Палатою Депутатів і Сенатом на спільному засіданні. Парламент висловлює довіру Уряду більшістю голосів депутатів і сенаторів» [8]. Відповідно до ст. 99 Конституції Іспанії «після кожного оновлення складу Конгресу

депутатів і в передбачених Конституцією випадках Король після попередніх консультацій з представниками політичних груп, представлених у Парламенті, пропонує через голови Конгресу кандидатуру на пост голови Уряду. Кандидат на посаду голови Уряду, запропонований відповідно до положення, передбаченого в попередньому пункті, представляє перед Конгресом депутатів політичну програму Уряду в запропонованому складі і запитує вотум довіри Палати. Якщо Конгрес депутатів абсолютною більшістю голосів його членів висловлює вотум довіри до запропонованого кандидата, Король призначає його на посаду голови Уряду» [9]. В Польщі Голова Ради Міністрів протягом 14 днів з дня його призначення Президентом Республіки представляє Сейму програму діяльності Ради Міністрів з пропозицією виразити довіру. Про вотум довіри Сейм постановляє абсолютною більшістю голосів від присутніх за умови присутності не менше половини від загального числа депутатів [10, с. 55].

Таким чином, у вищезазначених державах затвердження програми діяльності уряду одним з етапів його формування. При цьому, вона або подається кандидатом на посаду голови уряду ще до його призначення та формування персонального складу уряду або схвалюється парламентом після такого призначення. Наслідком несхвалення програми є відмова в довірі уряду та застосування передбачених конституцією резервних процедур формування вищого органу виконавчої влади.

Для другої групи держав-членів Європейського Союзу програма діяльності уряду не є обов'язковою умовою призначення його голови та формування персонального складу вищого органу виконавчої влади. Зазвичай, така програма приймається через певний час після формування уряду. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 63, ч. 1 ст. 64 Основного закону ФРН Федеральний канцлер обирається Бундестагом без дебатів за пропозицією Федерального президента. Федеральні міністри призначаються і звільняються з посади Федеральним президентом за пропозицією Федерального канцлера [11].

В Україні також схвалення парламентом програми діяльності уряду не є обов'язковою умовою його формування, оскільки згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» та ч. 1 ст. 227 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» Програма діяльності Кабінету Міністрів України подається до Верховної Ради України Прем'єр-міністром України у строк до одного місяця з дня формування Кабінету Міністрів України [6].

Зазвичай процедура розгляду та схвалення програми діяльності уряду закріплюються або законом, яким регулюється статус вищого органу виконавчої влади, або регламентом парламенту (палати парламенту). Але в деяких державах-членах Європейського Союзу така процедура відображена в основному законі. Так, згідно зі ст. 192 Конституції Португальської Республіки «програма Уряду подається на розгляд Асамблеї Республіки в термін, що не перевищує десяти днів після призначення Прем'єр-міністра, у вигляді заяви глави Уряду. Якщо Асамблея Республіки знаходиться на канікулах, то вона обов'язково буде скликана головою для цієї мети. Дебати не можуть тривати більше трьох днів, і до їх закінчення будь-яка парламентська група може запропонувати відхилити програму Уряду або Уряд має право вимагати схвалення вотуму довіри. Для відхилення програми Уряду потрібна абсолютна більшість повноважних депутатів» [2].

В Україні процедура схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України знайшла своє закріплення в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» та Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» та складається з декількох етапів:

- надходження Програми діяльності Кабінету Міністрів України разом з проектом постанови Верховної Ради України про її схвалення;
- направлення програми Головою Верховної Ради України для обговорення в комітети та депутатські фракції (депутатські групи);
- розгляд питання про схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України на пленарному засіданні Верховної Ради України у 15-денний строк після її надходження. На цьому етапі Прем'єр-міністр України зобов'язаний особисто представити Програму діяльності Кабінету Міністрів України та відповісти на запитання народних депутатів України;
- прийняття Верховною Радою України одного з двох рішень за результатами розгляду Програми діяльності Кабінету Міністрів України: щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або щодо надання Кабінету Міністрів України можливості доопрацювати цю програму з урахуванням зауважень і пропозицій, висловлених при її обговоренні (ч. 6 ст. 227 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») [12].

Крім того, згідно з ч. 8 ст. 227 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» у разі якщо Верховною Радою України за результатами розгляду Програми діяльності Кабінету Міністрів України не прийнято жодного із рішень, передбачених вище, вона вважається не схваленою і протягом року цим Кабінетом Міністрів України не подається до парламенту [12]. Така програма може бути повторно внесена на розгляд парламенту, але не раніш як через рік після дня її несхвалення Верховною Радою України.

Таким чином, вищезазначеним законом допускається цілком імовірна ситуація, коли Верховна Рада України, сформувавши персональний склад Кабінету Міністрів України, неспроможна схвалити

програму його діяльності, яка, до речі, сформована на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій. Як наслідок, уряд має працювати або без цього важливого стратегічного документа або діяти за програмою, не схваленою парламентом. Ця ситуація підтверджується й практикою функціонування низки урядів України які або працювали на підставі програми, не схваленої Верховною Радою України (уряди В.П. Пустовойтенка (1997–1999 р.р.), Ю.В. Тимошенко (2007–2010 р.р.), або які таку програму до парламенту взагалі не подавали (уряд Ю. І. Сханурова (2005–2006 р.р.).

До речі, Програму діяльності діючого Кабінету Міністрів України Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2020 р. № 665-IX було направлено на доопрацювання. А доопрацьовану програму, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 471, парламентом схвалено так і не було. За схвалення проголосували лише 207 народних депутатів України. Таким чином на сьогодні в Україні наявна ситуація, коли Кабінет Міністрів України працює за програмою, не схваленою Верховною Радою України.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що практика, яка склалась в Україні щодо розробки та схвалення програми діяльності уряду зовсім не сприяє реалізації обраного нашою державою європейського курсу. Адже незважаючи на наявність процедури схвалення парламентом Програми діяльності Кабінету Міністрів України, цю процедуру не можна вважати інститутотримання довіри (інвестиції) уряду в класичному розумінні, оскільки схвалення цього стратегічного документа не є обов'язковою умовою формування вищого органу виконавчої влади. Крім того, несхвалення Програми Кабінету Міністрів України не має наслідком відмову в довірі уряду, і як результат, формування його нового складу.

Враховуючи досвід держав-членів Європейського Союзу щодо розробки та схвалення програми діяльності вищого органу виконавчої влади а також відповідальності перед парламентом за її виконання, законодавство України в цьому питанні потребує деяких змін. На нашу думку, схвалення Верховною Радою України Програми діяльності Кабінету Міністрів України має бути обов'язковою умовою його призначення. У зв'язку з цим необхідно внести зміни до Конституції України, Закону України «Про Кабінет Міністрів України», Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та передбачити необхідність схвалення Верховною Радою України Програми діяльності Кабінету Міністрів України на етапі його формування, а саме, призначення Прем'єр-міністра України, зазначивши, що кандидат на посаду Прем'єр-міністра України на пленарному засіданні Верховної Ради України подає для схвалення Програму діяльності Кабінету Міністрів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Oleg M.Reznik, Valeria O. Riadinska, Vasyl S. Kuybida, Hanna V. Zubenko and Irina V. Zastrozhnikova. Regulatory and organizational aspects: administrative-territorial reform in Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*. 11 (4). 2020. P. 576-584.
2. Конституція Португалії : від 2.04.1976. URL : https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/portugal/portug-r.htm (дата звернення : 16.04.2021).
3. Конституція України: від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення : 15.04.2021).
4. Берназюк І. М. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: поняття, сутність та значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 26–28.
5. Сорока С. Механізми взаємодії уряду і парламенту в процесі державного управління: досвід країн Європейського Союзу та українська практика : монографія. Миколаїв : ЧДУ імені Петра Могили, 2012. 421 с.
6. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення : 16.04.2021).
7. Tatsiy V., Serohina S. Bicameralism: European Tendencies and Perspectives for Ukraine. *Baltic Journal of European Studies*. 2018. Vol. 8. № 1 (24). P. 101-122.
8. Конституція Румунії : від 21.11.1991. URL : <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення : 16.04.2021).
9. Конституція Іспанії : від 07.12.1978. URL : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Spain&language=r> (дата звернення : 16.04.2021).
10. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К. : Москаленко О.М., 2018. 84 с.
11. Основний закон ФРН : від 23.05.1949. https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation (дата звернення : 16.04.2021).
12. Регламент Верховної Ради України : затв. Законом України “Про Регламент Верховної Ради України” від 10.02.2010 № 1861-VI. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення : 18.04.2021).

REFERENCES

1. Oleg M.Reznik, Valeria O. Riadinska, Vasyi S. Kuybida, Hanna V. Zubenko and Irina V. Zastrozhnikova. Regulatory and organizational aspects: administrative-territorial reform in Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*. 11 (4). 2020. P. 576-584.
2. Konstitucia Portugalii : vid 2.04.1976. URL : https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/portugal/portug-r.htm (data zvernennia : 16.04.2021).
3. Konstitucia Ukraïni : vid 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr> (data zvernennia : 15.04.2021).
4. Bernazuk I.M. Programma dialnosti Kabinety Ministriv Ukrainy: poniattia, sutnist ta znachennia. *Upidichniy naukoviy elektronniy jurnal*. 2017. № 4. S. 26–28.
5. Soroka S. Mexanizmi vzaemodii upiadu i parlamentu v prosesi derjavnogo upravlinnia: dosvid krain Evropeiskogo Souzu ta ukrainska praktika : monographia. Mikolaiv : ChDU imeni Petra Mogili, 2012. 421 s.
6. Pro Kabinet Ministriv Ukpaini : Zakon Ukraïni vid 27.02.2014 № 794-VII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (data zvernennia : 15.04.2021).
7. Tatsiy V., Serohina S. Bicameralism: European Tendencies and Perspectives for Ukraine. *Baltic Journal of European Studies*. 2018. Vol. 8. № 1 (24). P. 101-122.
8. Konstitucia Rumunii : vid 21.11.91. URL : <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (data zvernennia: 16.04.2021).
9. Konstitucia Ispanii : vid 07.12.1978. URL : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Spain&language=r> (data zvernennia : 16.04.2021).
10. Konstitucia Polskoi Respubliki (z peredmovoy Volodimira Shapovala). K. : Moskalenko O.M., 2018. 84 c.
11. Osnovniy Zakon FRN : vid 23.05.1949. https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation
12. Reglament Verhovnoi Radi Ukraini : zatv. Zakonom Ukraïni vid 10.02.2010 № 1861-VI. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (data zvernennia : 18.04.2021).

УДК 342.5

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-05

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Кагановська Т. Є.,

доктор юридичних наук, професор,
ректор Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
Заслужений юрист України,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: rektor@karazin.ua
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4427-2038>

Семененко Т. О.,

аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: korzh.tanija@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6368-0355>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті досліджено поняття принципу гендерної рівності в системі органів державної влади, зазначено законодавчі міжнародні та національні основи формування інституту забезпечення принципу гендерної рівності в цілому та в системі публічної влади, зокрема.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Автором проаналізовано зміст понять «принцип», «гендер» та «рівність», наголошено на проблемі недопредставленості жінок в органах публічної влади, необхідності забезпечення справедливого співвідношення владних посадовців за гендерною ознакою, проілюстровано статистичні дані співвідношення посадовців за ознакою статі. Зосереджено увагу на понятті гендеру як певного соціально-рольового статусу, який визначає соціальні можливості кожної статі. Пропонується досліджувати питання гендерної рівності в контексті справедливого розподілу прав і обов'язків між жінками та чоловіками. Зазначається, що диспропорційне представлення за гендерною ознакою часто є результатом пануючих в суспільстві стереотипів та настроїв. Наголошено на взаємозв'язку гендерної сегрегації у сфері державного управління та професійної сегрегації у суспільстві загалом; підкреслено значний вплив гендерної культури в сфері державного управління на формуванні суспільної думки щодо гендерного питання. Зосереджено увагу на важливості аналізу як вертикальної так і горизонтальної сегрегації в органах публічної влади. Наведено приклади закріплення законодавчих гарантій та запровадження Україною позитивних механізмів для забезпечення гендерної рівності у сфері законодавчої влади. Акцентовано увагу на позитивних та негативних зобов'язаннях України в цій сфері. Зауважено, що попри вжиті заходи показники досягнення гендерної рівності в Україні залишаються незадовільними.

Висновки. У статті запропоновано комплексне визначення принципу гендерної рівності в системі органів державної влади України. Вказується на факт розширення змісту принципу гендерної рівності як орієнтиру правового регулювання, а також на взаємозв'язок між необхідністю забезпечення гендерної рівності у сфері державного управління із засадою ефективності державної служби.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: гендерна рівність, гендерне питання, самоідентичність, державна влада, дискримінація, гендерна сегрегація.

ESSENCE OF THE PRINCIPLE OF GENDER EQUALITY IN THE SYSTEM OF STATE AUTHORITIES OF UKRAINE

Tetiana Kahanovska,

Doctor of Law, Professor,
rector of V. N. Karazin Kharkiv National University,
Honored Lawyer of Ukraine,
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: rektor@karazin.ua
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4427-2038>

Tetiana Semenko,

graduate student of the School of Law
at V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: korzhan.tanija@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6368-0355>

ANNOTATION. *Introduction.* The article examines the concept of the principle of gender equality in the system of state power, indicates the legal international and national basis for the formation of the institution of ensuring the principle of gender equality in general and in the system of public authorities in particular.

Summary of the main results of the study. The author analyzes the content of the concepts "principle", "gender" and "equality", emphasizes the problem of underrepresentation of women in public authorities, the need to ensure a fair balance of government officials by gender, illustrates statistics on the ratio of officials by gender. The focus is on the concept of gender as a certain socio-role status, which determines the social opportunities of each sex. It is suggested exploring the issue of gender equality in the context of a fair distribution of rights and responsibilities between women and men. It is noted that disproportionate representation on the basis of gender is often the result of prevailing stereotypes and attitudes in society. Accent is placed on the correlation between gender segregation in public administration and occupational segregation in society as a whole; the significant influence of gender culture in the field of public administration on the formation of public opinion on gender issues is emphasized. Attention is paid to the importance of analyzing both vertical and horizontal segregation in public authority. Examples of strengthening legislative guarantees and Ukraine's introduction of positive mechanisms to ensure gender equality in the field of legislative power are given. Attention is given to the positive and negative commitments of Ukraine in this area. It is pointed out that despite the measures taken, the indicators of achieving gender equality in Ukraine remain unsatisfactory.

Conclusions. The article offers a comprehensive definition of the principle of gender equality in the system of state power of Ukraine. The fact of expanding the content of the principle of gender equality as a guideline of legal regulation is pointed out, as well as the correlation between the need to ensure gender equality in state administration and the principle of efficiency of the public service.

KEY WORDS: gender equality, gender issue, self-identity, state power, discrimination, gender segregation.

Вступ. «Рівність» – один із тих ідеалів, до яких безперервно прагне людство, це фундаментальна цінність світового співтовариства. В ході історичного розвитку суспільства та еволюції поглядів на правову природу гендерної рівності зміст та обсяг цього принципу, сприйняття його значимості змінювалися.

Початковий базис для формування законодавства нашої молодшої країни зіграли чисельні міжнародні документи, що містять основи гендерного законодавства та гендерної політики, підписантом яких є Україна. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини, 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р.; Статут Організації Об'єднаних Націй, 1945 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації у відношенні жінок, 1967 р.; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами, 1949 р.; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок, 1979 р.; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р.; Пекінська декларація, 1995 р. та інші.

Нормативною основою для забезпечення гендерної рівності стала Конституція України, яка закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Суттєвим комплексним кроком на шляху удосконалення правового регулювання правовідносин у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків було прийняття у 2005 році Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків», впровадження гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів.

Серед важливих документів Ради Європи з цього питання слід зазначити декларацію Комітету міністрів Ради Європи «Про рівноправність жінок та чоловіків» від 16.11.1988, рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи «Про збалансоване представництво жінок та чоловіків в процесі прийняття політичних та громадських рішень» від 12.03.2003 № 3, рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи «Про застосування комплексного підходу до проблеми рівності між чоловіками та жінками» від

07.10.1998 № (98) 14, які не лише дозволяють, але і заохочують застосування державами-членами позитивних дій та прийняття гендерних квот.

Поряд з членством України в Раді Європи суттєву роль у розвитку гендерного законодавства України відіграє обраний напрямок роботи головних очільників країни щодо членства України в Європейському Союзі.

З огляду на сформований історично стан недопредставленості в системі органів державної влади України за гендерною ознакою, останнім часом правова регламентація вказаного принципу поряд з викоріненням прямо дискримінаційних норм відбувається у світлі впровадження нових суспільних норм, що ґрунтуються на нових гендерних стандартах, зокрема позитивних дій. Переосмислення гендерної рівності в системі органів державної влади призвело до неконфліктного сприйняття суспільством нових суспільних патернів як «жінка-політик», «жінка-керівник».

Разом з тим, за даними Глобального звіту про гендерний розрив (The Global Gender Gap Report), у 2021 році¹ Україна посіла сумарне 74 місце зі 156 країн за показником досягнення гендерної рівності. При цьому за субпоказниками економічна участь та можливості Україна посіла 44 місце, а політичні повноваження Україна посіла 103 місце.

Вказані показники свідчать про значний розрив у можливостях жінок і чоловіків щодо участі в процесах публічного управління.

Гендерна сегрегація у сфері державного управління, як вертикальна, так і горизонтальна, задає темп для професійної сегрегації у суспільстві загалом і навпаки. Тобто, диспропорційне представлення за гендерною ознакою часто є результатом пануючих в суспільстві стереотипів та настроїв, водночас саме державне управління та його гендерна культура має неабиякий вплив на формування суспільної думки щодо гендерного питання.

Для подолання такої сегрегації необхідним на сьогодні є вдосконалення законодавства від такого, що гарантує рівні права до такого, що забезпечить рівні можливості – від наділення юридично однаковими правами до забезпечення фактичної можливості користуватися такими правами.

У зв'язку з вказаним метою цієї статті є формулювання поняття, виявлення сутності та з'ясування змісту принципу гендерної рівності в системі органів державної влади України з урахуванням вимог нового етапу розвитку суспільства та в контексті рішучих євроінтеграційних прагнень України.

Основні результати дослідження. Для з'ясування сутності принципу гендерної рівності необхідно звернутися до визначення понять «принципу», «гендеру», визначеного законодавством, та як соціальної категорії та «рівності».

В класичному розумінні принцип являє собою відправну засаду, вихідну ідею, відправне установлення, вимогу, що встановлюється для досягнення певної мети [2, с. 129, 197]. Тобто принцип одночасно слугує підґрунтям для формування правового вектору регулювання суспільних відносин та критерієм оцінки ефективності такого регулювання.

На відміну від статі, що є категорією біологічною, гендер формується соціально, є продуктом виховання і освіти та тісно пов'язаний з культурним розвитком суспільства на певному етапі його розвитку або у певній сфері його життєдіяльності. Як зазначає М. Мід у своїй роботі «Чоловіче та жіноче», вивчаючи відмінності маскулітних та фемінних типів, чоловічі та жіночі риси в гендерному розумінні не є природними характеристиками, а є набутими під час соціалізації в певному культурному середовищі і сформовані певним типом суспільства, певними традиціями, політикою держави та залежать від часу [5, с. 94].

Як вкрай складний феномен гендер не має єдиного універсального визначення. Так, наприклад, А. А. Герц зазначає, що поняття «гендер» (gender) означає соціальне очікування від представників кожної статі, як соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини [3, с. 65-66].

М. І. Крочук дає визначення гендеру як певного соціально-рольового статусу, який визначає соціальні можливості кожної статі в тій чи іншій сферах життєдіяльності [6, с. 466].

Попри великі теоретичні розробки національне законодавство не містить визначення терміну «гендер», на відміну від міжнародних напрацювань.

Так, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами надає визначення гендера як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків [2].

Отже, пропонуємо розуміти гендер як соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості груп за ознакою їх гендерної ідентичності в тій чи іншій сферах життєдіяльності.

Поширеним в науковій літературі є підхід до визначення рівності як формально-правової категорії, іншими словами, рівності перед законом, процесуальної рівності та рівності можливостей розкрити і реалізувати свої здібності та законні інтереси.

Поняття рівності тісно пов'язане з поняттям дискримінації як будь-якого розрізнення, обмеження, неоднакового ставлення. Пряма гендерна дискримінація полягає в упередженому ставленні до особи

однієї статі порівняно зі ставленням до особи іншої статі у тій самій ситуації, причому підставою для упередженості є саме стать особи [10, с. 92].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» надає визначення гендерної рівності як рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Поєднавши зміст цих трьох понять можна дійти висновку, що принцип гендерної рівності являє собою систему вимог з метою забезпечення рівних можливостей для реалізації здібностей без прив'язки до певного соціально-рольового статусу.

Досліджуючи питання гендерної рівності в системі органів державної влади, необхідно звертати увагу на представленості обох статей на посадах в органах державної влади в цілому та в найбільш важливих для суспільства сферах зокрема, а також відповідності такого співвідношення вимогам справедливого залучення представників обох статей.

Адже питання гендерної рівності включає в себе справедливість у розподілі прав і обов'язків між жінками та чоловіками. А поняття справедливості пов'язане з історично змінними уявленнями про невід'ємні права людини [9, с. 14].

Справедливим буде такий розподіл, що не засновується на гендері сам по собі. Концептуальною основою гендерної рівності є заперечення єдності стандарту [7, с. 690]. При цьому позитивне врахування гендеру є окремим питанням.

Гендерна рівність в системі органів державної влади включає рівні можливості при прийнятті на державну службу та обранні на виборні посади, рівні можливості при просуванні кар'єрними сходами, в оплаті за однаково виконану роботу [11, с. 18].

Принцип гендерної рівності в системі органів державної влади виражається в двох основних аспектах – вертикальній та горизонтальній сегрегації з недопредставленням однієї статі, як правило – жіночої.

Збирання даних про розбивку за гендерною ознакою серед держслужбовців першої й другої посадової категорій, а також за окремими сферами державної діяльності показує, що в органах державної влади України проблема недопредставлення за гендерною ознакою залишається актуальною. Так, наприклад, станом на поточну дату серед 23 членів Кабінету Міністрів України 5 жінок², серед 25 голів обласних державних адміністрацій – 2 жінки³, з 423 народних депутатів – 86 жінок⁴, при цьому з 7 голів депутатських фракцій (груп) – 2 жінки⁵, з 23 голів комітетів – 3 жінки. Відповідно до даних Держстату України про середньомісячну заробітну плату за статтю за видами економічної діяльності⁶ заробітна плата жінок, зайнятих у сфері державного управління й оборони, обов'язкової соціальної політики, у % відношенні до заробітної плати чоловіків за III квартал 2021 року становить 88,5 %⁷.

Вказане демонструє, що вузький підхід до вирішення проблеми гендерної дискримінації, який зводиться виключно до прийняття антидискримінаційних правових норм не забезпечить вирішення «гендерного питання», не стимулює фактичне забезпечення гендерної рівності в системі органів державної влади.

Однією з причин вказаної проблеми є недосконалість чинного національного законодавства, адже навіть наявність гендерно нейтрального законодавства не гарантує захисту від гендерних упереджень [4, с. 7].

В результаті зміст гендерної рівності розширюється з метою досягнення гендерної справедливості, і станом на сьогодні визнається існування двох обов'язкових взаємодоповнюючих компонентів: антидискримінаційне законодавство та політика з гендерної рівності. Обидва елементи є важливими, доповнюють один одного і мають бути включені у законодавство та політику. Неповне розуміння відмінностей та взаємозв'язку між цими двома концепціями іноді викликає припущення, що політика з гендерної рівності обмежується прийняттям анти-дискримінаційних актів, і що «позитивні права» жінок суперечать принципам відмови від дискримінації [8, с. 9].

Справедливо вказати, що Україна на законодавчому рівні закріпила ряд важливих гарантій для реального гарантування рівних можливостей представникам обох статей – зокрема, мова йде про вимоги прийнятого 19.12.2019 Виборчого кодексу України під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків політичних партій⁸.

Іншим важливим кроком було запровадження посади Урядового уповноваженого з питань гендерної політики; запровадження інституту радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, обласних, міських, районних державних адміністраціях.

Тобто, Україна поряд з негативними зобов'язаннями «не дискримінувати» дотримується послідовної політики підтримки позитивних дій, що відповідає духу та принципам законодавства європейських країн та спільнот.

Незважаючи на прогрес, Україна все ще займає невтішні позиції у гендерному співвідношенні у сфері політичних прав та можливостей. Справедливо зазначити, що повної гендерної рівності не вдалося

досягти жодній країні світу. Разом з тим, питання гендерної рівності сьогодні є наскрізною темою порядку денного глобального розвитку і кожна країна розробляє власну гендерну політику, спрямовану на подолання гендерних проблем.

На сьогодні принцип гендерної рівності стає все більше орієнтованим на досягнення справедливої представленості та «включеності» за гендерною ознакою, і цей принцип як орієнтир правового регулювання висуває вимогу активної державної політики з гендерного питання, що має бути направлена на вчинення позитивних дій, коли це є необхідним для перерозподілу влади й ресурсів між жінками і чоловіками для забезпечення більш адекватного балансу (як приклад – введення квот для подолання явного дисбалансу представництва жінок і чоловіків у органах влади).

Забезпечення гендерної рівності у сфері державного управління безпосередньо пов'язане з дотриманням гендерної справедливості, принципів ефективності державної служби, стабільності кадрів тощо. Відсутність механізмів забезпечення гендерної рівності в системі державного управління нівелює засади демократичного управління. Гендерне питання стає дуже актуальним і в контексті рішучих євроінтеграційних прагнень України.

Станом на сьогодні Україна ввійшла в новий історичний період, у якому погляд на зміст гендерної рівності змінився і межі гендерних ролей стають усе розмитішими. Вказане відобразилося на переосмисленні гендерного питання, розширенні змісту принципу гендерної рівності та вимог до діяльності влади, що ним висуваються.

Висновки. Таким чином, з урахуванням сучасних історичних та соціальних особливостей розвитку суспільства, в світлі гендерної політики, орієнтованої на досягнення гендерної справедливості, з урахуванням стану забезпечення гендерної рівності в системі органів державної влади України, пропонуємо визначення принципу гендерної рівності в системі органів державної влади України як вимогу гарантування державою рівних можливостей для осіб у проходженні служби в органах державної влади незалежно від соціально-рольового статусу та забезпечення їх практичної реалізації, для досягнення гендерної справедливості. При цьому таке забезпечення зі сторони держави включає стимулювання та сприяння у практичній реалізації можливостей, в тому числі непередставленої групи. Такий підхід сприятиме переходу від рівності в праві до рівності через право.

ПРИМІТКИ

1. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
2. <https://www.kmu.gov.ua/uryad-ta-organi-vladi/team>
3. <https://www.president.gov.ua/lustration/lustr-list/lustr-local-adm/lustr-oda>
4. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list#
5. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions
6. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdn/snzp/snzp_ek/snzp_ek_m&w.htm
7. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html
8. Цікавим в контексті дискусій з питання гендерних квот є рішення Європейського суду з прав людини по справі «Зевник та ін. проти Словенії».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегер О. М. Гендерна складова гуманітарного менеджменту: теоретико-методологічний аспект. / О. М. Вегер // Гуманітарний вісник Запорізького державного інженерного академії. – 2014 рік. – № 56. – С. 92-101.
2. Герц А. А. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність : навчальний посібник / А. А. Герц. – Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.», Київ, 2018 рік. – 326 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584с.
4. Кагановська Т. Є. Сучасний стан реалізації принципу гендерної рівності на державній службі: організаційно-правовий аспект. / Т. Є. Кагановська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «ПРАВО». Випуск 23. – 2017 рік. – С. 6-8.
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, Стамбульська конвенція, 11.05.2011.
6. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. / М. І. Крочук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2011. - Серія юридична 4: 466-471.
7. Мірошніченко О. А. Права людини: гендерна рівність та міжнародне право / О. А. Мірошніченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 690–693 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11moatmp.pdf>.
8. Рівність за ознакою статі в економічній сфері: зобов'язання України перед ЄС (ключові Директиви ЄС щодо забезпечення гендерного балансу на ринку праці та в професійній діяльності, їх розвиток у практиці Суду Справедливості) / Упорядник О. О. Уварова — Х. : видавництво «НТМТ», 2015. — 150 с.
9. Трубніков В. М., Скакун О. Є. Принцип справедливості з позиції філософії. / В. М. Трубніков, О. Є. Скакун // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «ПРАВО». Випуск 20. – 2015 рік. – С. 13-20.

10. Уварова О. О. Права жінок і гендерна рівність в Україні./ О. О. Уварова // навч. посібн. - Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.: Київ - 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/#_ftn4.

11. Чуйко О. М., Куравська Н. В. Гендер і кар'єра: навчальний посібник / О. М. Чуйко, Н. В. Куравська // ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2019, 372 с.

REFERENCES

1. Veher O. M. Gender component of humanistic management: theoretical and methodological aspect. / O. M Veher // Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy. - 2014. - № 56. - P. 92-101.

2. Herts A. A. Human rights, sexual orientation and gender equality: a textbook / A. A. Herts. - Publishing House "FOP Golembowska O. O" / Kyiv, 2018. - 326 p.

3. General theory of state and law: [Textbook for students of law universities] / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko, etc.; Edited by Doctor of Juridical Sciences, Professor, Academician of the Academy of Legal Sciences of Ukraine M. V. Tsvik, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Academician of the Academy of Legal Sciences of Ukraine O. V. Petryshyn. - Kharkiv: Pravo, 2009. – 584 p.

4. Kahanovska T. Ye. The current state of implementation of the principle of gender equality in the public service: organizational and legal aspect. / T. Ye. Kahanovska // Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. - Series "LAW". Issue 23. - 2017. - P. 68.

5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul Convention, 11.05.2011.

6. Krochuk M. I. Gender equality as a component of the general principle of equality. / M. I. Krochuk // Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. - 2011. - Legal Series 4: 466-471.

7. Miroshnychenko, O. A. Human rights: gender equality and international law / O. A. Miroshnychenko // Law Forum. – 2011. – № 1. – P. 690–693 [Electronic resource]. – Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11moatmp.pdf>.

8. Gender equality in the economic sphere: Ukraine's commitment to the EU (key EU directives to ensure gender balance in the labor market and professional activities, their development in the practice of the Court of Justice) / Compiler O. O. Uvarova - Kh.: Publishing House " NTMT », 2015. - 150 p.

9. Trubnikov V. M., Skakun O. Ye. The principle of justice from the standpoint of philosophy. / V. M. Trubnikov, O. Ye. Skakun // Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. - Series "LAW". Issue 20. - 2015. - P. 13-20.

10. Uvarova O. O. Women's rights and gender equality in Ukraine./ O. O. Uvarova // textbook. – Publishing House "FOP Holembovska O. O.: Kyiv - 2018. [Electronic resource] – Retrieved from: https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/#_ftn4.

11. Chuiko O. M., Kuravska N. V. Gender and career: textbook / O. M. Chuiko, N. V. Kuravska // SHEI "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ivano-Frankivsk: Suprun V. P., 2019, 372 p.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW

УДК 343

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-06

НАСИЛЬСТВО ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Даниленко Д. О.,

аспірант
кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: warc1235warc@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2043-838X>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті здійснено аналіз поняття насильства як кримінально-правової категорії. Насильство є ознакою кримінальних правопорушень, які зустрічаються в різних розділах Особливої Частини. Разом з тим воно має загальні ознаки, які слід враховувати в кожному конкретному випадку вчинення кримінальних правопорушень з ознаками насильства.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Розглянуто різні підходи до розуміння поняття "насильство". Доведено, що кримінально-правове поняття "насильство" повинно розумітися з урахуванням загальноприйнятого і філософського значення цього поняття. Слід пам'ятати, що кримінально-правове значення поняття "насильство" набагато ширше, ніж те, яке визначено в нормах права, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням насильства. Підкреслено, що насильство має два основних види: фізичне і психічне насильство. Хоча законодавство передбачає і інші. Автором визначено його основні кримінально-правові особливості. Зокрема: це завжди незаконно (захист від протиправних дій самих працівників не може бути віднесений до насильства); такі дії завжди вчиняються умисно; характеризуються двома формами: фізичним насильством і психічним насильством.

Висновки. Насильство в кримінальному праві - це злочинне посягання на особисту безпеку людини у вигляді умисного неправомірного заподіяння фізичної або психічної шкоди потерпілому всупереч (проти або поза) його волі шляхом енергетичного (фізичного) або інформаційного (психічного) впливу на організм (органи, тканини, фізіологічні функції, психіку) людини.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: насильство, фізичне насильство, психічне насильство, загроза застосування насильства, примус, опір, кримінальна відповідальність.

VIOLENCE AS A CRIMINAL-LEGAL CATEGORY

D. Danylenko,

postgraduate student
of the Department of Criminal Law
Faculty of Law
V.N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svoboda Square
e-mail: warc1235warc@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2043-838X>

ANNOTATION. *Introduction.* The article analyzes the concept of violence as a criminal-legal category. Violence is a sign of criminal offenses that occur in different sections of the Special Part. At the same time, it has common features that should be taken into account in each specific case of committing criminal offenses with signs of violence.

Summary of the main research results. In order to understand the concept of "violence" various approaches were considered. It is proved that the criminal-legal concept "violence" should be understood taking into account the generally accepted and philosophical meaning of this concept. It should be remembered that the criminal-legal meaning of the concept "violence" is much wider than defined in the norms of law and provide the liability for criminal offenses related to the use of violence. It was emphasized that violence has two main types: physical and mental violence. Although the legislation also specifies some other types. The author defines its main criminal-legal features. In particular: it is always illegal (protection from illegal actions of employees cannot be attributed to violence); such actions are always committed intentionally; they are characterized by two forms: physical violence and mental violence.

Conclusions. Violence in criminal law is a criminal encroachment on the personal safety of a man in the form of intentional unlawful infliction of physical or mental harm to the victim contrary to (against or outside) their will by means of

energetical (physical) or informational (mental) influence on the body (organs, flesh, physiological functions, mental state) of a person.

KEY WORDS: violence, physical violence, mental violence, the threat of violence, coercion, resistance, criminal liability.

Постановка проблеми. Насильство є однією з найбільш небезпечніших форм злочинної діяльності, тому що під загрозу підпадають найбільш значущі для людини цінності – життя і здоров'я. Будучи предметом наукових досліджень не одного покоління юристів і криміналістів, кримінально-правова категорія «наси́льство» досі не знайшла стійкого розуміння, і, як наслідок, є серйозні питання в частині його законодавчого регулювання, а також неоднозначного тлумачення в слідчо-судовій практиці.

Проблема насильства, яка безпосередньо стосується важливих сфер в житті людей, яка є частиною загальної проблеми боротьби зі злочинністю, стає не тільки важливою теоретичною, але й однією з найбільш гострих практичних проблем, що у свою чергу зумовлює **актуальність дослідження**.

Стан наукового дослідження теми. Насильство як категорія кримінальних правопорушень була предметом наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів та кримінологів, серед яких можна виділити Л.П. Брич, В.І. Борисова, О.О. Дудорова, М.І. Панова, М.І. Хавронюка, А.С. Лукаш, О.М. Храмцова та інших.

Метою даної роботи є надання кримінально-правової характеристики насильства та розробка авторських рекомендацій по вдосконаленню діючого законодавства в цій сфері, а також практики його застосування.

Основні результати дослідження. Більшість вчених фізичним насильством визначає суспільно небезпечний протиправний вплив на організм іншої людини проти її волі, поділяючи його за характером на види: 1) вплив на тіло людини; 2) вплив на внутрішні органи людини без пошкодження зовнішніх тканин [5, с. 6; 6, с. 17]. По першому виду науковці виказують одностайність, а стосовно другого має місце дискусія, зокрема, чи можна фізичне насильство як певний спосіб дії зводити до її наслідків. В.С. Батиргарева стверджує, що при оцінці дій суб'єкта як насильницьких у всіх випадках впливу на внутрішні органи потерпілого необхідно виходити не з наявності факту «зіткнення» і «протистояння» волі зловмисника і волі потерпілого та усвідомлення даного факту останнім, а з припущення того, якби жертва мала таку можливість [7, с. 17].

Вважаємо, що слід виходити з того, що фізичним насильством є протиправне умисне застосування або використання фізичної сили, яке проявляється у фізичному впливі на організм іншої людини проти чи всупереч її волі та бажанню з метою досягнення шкідливого результату. Воно (фізичне насильство) може знаходити свій прояв у застосуванні або у використанні фізичної сили, яка спрямована на заподіяння шкоди біологічній структурі потерпілого, зовнішній сфері предметів матеріального світу і т.і. В теорії не приділяється уваги розподілу фізичного насильства на зазначені вище різновиди, тому застосування сили та її використання зазвичай ототожнюються. Виключенням є висновки лише окремих авторів щодо чіткого розмежування зазначених різновидів фізичного насильства [8, с. 10]. А у такому розподілі дійсно є сенс. Застосування сили при насильстві має місце тоді, коли джерелом цієї сили є сама особа, яка її застосовує. Коли ж він спрямовує на потерпілого силу, джерелом якої не виступає, наприклад, агресію тварини, енергію технічних засобів тощо, доцільно вести мову про використання, а не застосування сили.

Кримінально-правове поняття фізичного насильства характеризується сукупністю фактичних і юридичних ознак [5, с. 4]. Більшість визначень фізичного насильства не містять вказівок на юридичні та фактичні суб'єктивні ознаки насильства і акцентують увагу лише на зовнішній стороні і способі дії, що, є недоліком, тому що в них відсутня вказівка на суспільну небезпечність та протиправність, на вольове відношення до дії як з боку особи, яка застосовує насильство, так і з боку потерпілої особи. Деякі вчені розуміють під фізичним насильством вплив лише на зовнішні частини тіла людини і не визнають насильством вплив на внутрішні органи без пошкодження зовнішніх тканин шляхом споювання або отруєння.

Більш повно і різнобічно визначила юридичну природу фізичного насильства Йосипів А.О., вказавши, що фізичне насильство - це протиправний вплив на організм потерпілого, вчинений проти його волі [4, с. 127].

Навроцький В.О. під фізичним насильством вважає суспільно небезпечний протиправний вплив на організм іншої людини проти її волі [5, с. 6].

О.М. Гумін вважає під фізичним насильством умисне порушення фізичного здоров'я чи посягання на життя (фізичні блага), тобто сутність фізичного насильства полягає у нанесенні однією особою іншій побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від тяжкості та заподіяння смерті [3, с. 71].

Звертає на себе увагу те, що дослідники феномену фізичного насильства, ототожнюючи його із впливом на людину, вважають, що воно завжди виражається дією, спрямованою проти іншої людини. Не можна погодитись з таким висновком, а тому, вважаю, слід висловити гіпотезу стосовно можливості

насильства не лише у формі впливу на людину, який передбачає наявність активності, дії, але і у формі бездіяльності з боку конкретного суб'єкта. Зведення насильства виключно до активної форми поведінки дії є наслідком отожднення двох відносно самостійних форм насильства: застосування власної сили та використання чужої сили. Застосувати силу дійсно можна лише проявляючи активність, виробивши її, можна спрямувати її у певне русло. Коли ж діяння вчиняється шляхом використання сили, яку продукує інше джерело, спрямувати таку силу на спричинення шкідливого наслідку можна і шляхом бездіяльності. Наприклад, у випадку, коли безнадійно хворого, який не здатний пересуватися та обслуговувати себе, змушують передати майно або право на нього, позбавивши його їжі, то тут присутні всі ознаки насильницького заволодіння чужим майном за допомогою злочинної бездіяльності.

Отже, застосовується сила при насильстві лише дією, а використовується як дією, так і бездіяльністю. Останнє, крім вище наведеного прикладу, матиме місце тоді, коли суб'єкт, побачивши, що розлючений собака «за власною ініціативою» напав на перехожого, замість того, щоб врятувати потерпілого, користується цією нагодою для заволодіння його майном. Тоді, ж коли зловмисник нацькував собаку на перехожого з аналогічною метою, з його боку матиме місце не бездіяльність, а злочинна дія, але сутність її полягатиме не у використанні сили, а в її застосуванні.

Фізичне насильство може проявлятися в різних видах впливу на потерпілого: 1) вплив на тіло людини, тобто тілесну недоторканність або життя людини; 2) вплив на внутрішні органи потерпілої особи без порушення зовнішніх тканин організму споживання алкогольними напоями, давання чи введення наркотичних засобів, отруєння; 3) обмеження або позбавлення свободи особи.

Фізичне насильство першого виду являє собою вплив на тіло людини, на її тілесну недоторканність і може мати наслідки у виді заподіяння фізичного болю, шкоди здоров'ю (тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості) або смерті. Застосовуючи насильство, яке виражається у впливі на тілесну недоторканність, здоров'я чи життя потерпілого, суб'єкт може застосовувати свою фізичну (м'язову) силу, вогнепальну і холодну зброю, рідину (кислоту, окуп), а також сипучі речовини (коли кидає в обличчя пісок, перець, тютюн і т.і.), інші знаряддя насильства (газові балончики, електроприлади та ін.) або тварин (коли нацьковує на потерпілого собаку). Насильство цього виду може бути здійснено й іншими засобами, але у всіх випадках характеризується тим, що вплив вчиняється на тіло людини. Таке фізичне насильство може виявлятися в нанесенні ударів, побоїв та інших насильницьких діях, які спричиняють фізичний біль [11, с. 10].

У кримінально-правовій літературі «насильство» вживається в двох значеннях: 1) широкому (під насильством розуміють як спосіб вчинення кримінального правопорушення) так і випадки заподіяння конкретної фізичної шкоди (тілесних ушкоджень, смерті)); 2) вузькому (термін фіксує виключно певний спосіб (пов'язаний з впливом на людину) вчинення кримінального правопорушення). Саме в другому значенні дана категорія і буде предметом розгляду цієї статті. Перш ніж приступити до характеристики насильства як кримінально-правового поняття, необхідно звернутися до етимології даної лексичної одиниці української мови. Такий підхід сприятиме усвідомленню суті кримінально-правової категорії насильства.

З даного трактування можна вивести наступний зміст поняття насильства: 1) це вплив (дія) відбувається людиною; 2) направлено на іншу людину без її згоди («дія образлива і свавільна»); 3) порушує певні права людини; 4) воно незаконне. У тлумачних словниках під редакцією інших авторів визначення насильства має схоже, хоча і дещо інше значення. З проведеного вище аналізу етимологічного значення насильства можна зробити два висновки, відповідно до яких загальнозвживане значення «насильство» розуміється як: 1) будь-який вплив: «дія сором'язлива, образлива, незаконна і свавільна», «застосування фізичної сили до кого-небудь»; 2) примусовий вплив на людину. Для науки кримінального права звуження поняття насильства тільки до застосування до людини фізичної сили не є характерним, оскільки в ній термін «насильство» має збірне значення, що включає сукупність двох його видів - психічного і фізичного насильства. У зв'язку з цим постає питання: що розуміє законодавець під терміном "насильство" в статтях Кримінального кодексу України?

Аналіз конструкцій диспозицій статей, що містять дане поняття, призводить до висновку, що під насильством слід розуміти тільки фізичне насильство. Так, законодавець у випадках, коли передбачається відповідальність за психічне насильство, спеціально обумовлює це в диспозиції кримінально-правової норми за допомогою застосування терміну «погроза застосуванням насильства» або термінів за своїм значенням більш широких і, отже, включають психічне насильство як один з варіантів поведінки.

Однак в науці кримінального права існує й інший, заснований саме на загальному значенні поняття «насильство», підхід. Так, Собко Г.М. вважає, що у випадках, коли поряд з даним терміном не вживаються слова «загроза застосування насильства», то: «поняттям «насильство» охоплюється як фізичне, так і психічне насильство» [6, с. 228].

Наявність в літературі різних підходів у вирішенні такої проблеми не сприяє однаковому розумінню і застосуванню закону на практиці. Вихід зі сформованої ситуації ми бачимо в законодавчому закріпленні поняття «наси́льство» за допомогою доповнення статті КК України.

На наш погляд це можна було б здійснити наступним чином: 1) під терміном «наси́льство» розуміти як психічне, так і фізичне насильства; 2) дати визначення кожного з видів; 3) у статтях Особливої частини КК, там, де це необхідно, замінити термін «наси́льство» на психічне або фізичне насильство. У випадках, коли буде застосовуватися термін "наси́льство", то буде враховуватись караність як психічного, так і фізичного насильства. Враховуючи вищевикладене, уточнимо, що предметом розгляду даної роботи буде саме фізичне насильство.

Як зазначає Храмцов О.М., під терміном «наси́льство» розуміється спосіб посягання на різні об'єкти кримінально-правової охорони. При цьому обсяг даного поняття досить широкий [7, с. 339-340]. У кримінальному законі. Поняття «наси́льство» виступає як конститутивною, так і кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення. Однак незалежно від цього воно може застосовуватися для досягнення самих різних цілей. Однак все різноманіття цілей обумовлено прагненням особи застосувати насильство для впливу на інші об'єкти кримінально-правової охорони.

Тепер встановимо сутнісні ознаки фізичного насильства як кримінально-правової категорії. Фізичне насильство, завжди представляючи собою спосіб вчинення кримінального правопорушення, є терміном, що включає в себе сукупність різних його видів. Безумовно, окремі види фізичного насильства мають масу індивідуальних, властивих тільки їм, ознак. Проте поряд з цим в кожному конкретному випадку їм властиві і типові, загальні ознаки, завдяки яким вони все і відносяться до категорії фізичного насильства. Сукупність зазначених ознак і буде нашим шуканим визначенням фізичного насильства як кримінально-правової категорії. В першу чергу, необхідно вказати на ознаку протиправності, яка розуміється як: по-перше, кримінальна протиправність (заборона кримінальним законом такого діяння) і, по-друге, як відсутність у винного суб'єктивного права на застосування до інших осіб подібного впливу.

До об'єктивних ознак належать: 1) вплив на людину; 2) вплив на людину без її згоди; 3) вплив, що заподіює шкоду людині. У літературі деякі вчені відносять до насильства і випадки силового впливу на предмети матеріального світу (майнове насильство). Ми не визнаємо майнове насильство видом фізичного насильства і повністю згодні з думкою авторів, які вважають, що: «1) фізичне насильство - це вплив на відповідний предмет; 2) предмет впливу - інша людина» [6, с. 39].

Вплив на людину відбувається за допомогою впливу на певні сфери людини. До таких ми відносимо: 1) організм людини; 2) фізичну свободу; 3) статеву свободу або недоторканність. Характерним для насильства є те, що воно застосовується до потерпілого без урахування його згоди (як проти, так і крім волі). Здатність діяння завдавати істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам вказує на його суспільну небезпеку. Шкода, що заподіюється людині, може бути найрізноманітнішим. Враховуючи специфіку сфер, на які може впливати винний, застосовуючи насильство, можна виділити три види шкоди: 1) шкода тілесної недоторканості; 2) шкода фізичній свободі; 3) сексуальна шкода. З суб'єктивної сторони застосування фізичного насильства завжди здійснюється винним з прямим умислом. Однак по відношенню до заподіяння шкоди допустимо і непрямий умисел. Крім цього, застосування насильства обумовлено прагненням винного впливати на інші об'єкти кримінально-правової охорони.

Законодавець також використовує поняття насильство в різних варіантах (наси́льницькі дії, наси́льницьке захоплення, насильство, небезпечне для життя і здоров'я) у праці Собко Г.М. насильство виступає як передбачена правом законна форма реагування держави і суспільства на злочинність [6, с. 245]. Таким чином, в праці Собко Г.М. насильство виконує відразу кілька функцій. По-перше, насильство застосовується до потерпілого є необхідною умовою для визнання його дій правомірними за обставин, що виключають злочинність діяння. По-друге, насильство представляється у вигляді конструктивної або кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення. По-третє, насильство у вигляді обставини, пом'якшувальну або обтяжуючого покарання. Як і будь-якої кримінально-правової категорії насильству притаманні характеризують його ознаки, які роз'яснюють що ж є злочинним насильством, яке за кримінальним правом кваліфікується як кримінально каране діяння. До фактичних ознак відносяться об'єктивні ознаки, що характеризують зовнішню сторону і спосіб, і суб'єктивні, що виражають вольове ставлення особи до нього (дії). Юридична ознака насильства - вказівка на незаконність дії. З точки зору кримінального права вона виражається в суспільній небезпеці і протиправності діяння. Інші найважливіші характеристики насильства передбачуваність, спрямованість, інтенсивність, ефективність, потужність, результативність, термін (тривалість) і т. п. враховуються законодавцем при конструюванні складів кримінальних правопорушень, визначенні ступеня їх суспільної небезпеки, диференціації та призначення покарання. Наприклад, відмінність розбою і наси́льницького грабежу по об'єктивній стороні полягають, перш за все, в різному ступені інтенсивності насильства, застосовуваного до потерпілого з метою заволодіння майном. При розбої вона значно вище, ніж при наси́льницькому грабежі. Розбій передбачає застосування до потерпілого насильства небезпечною для життя і здоров'я, а грабіж характеризується насильством не небезпечним для життя і

здоров'я або загрозою застосування такого. Результативність і різна ступінь інтенсивності насильства, застосованого до потерпілого з метою заволодіння майном, обумовлюють і різні моменти закінчення розглянутих кримінальних правопорушень. Розбій визнається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту нападу з метою заволодіння майном, поєднаного з насильством, небезпечним для життя або здоров'я, або з загрозою його застосування, незалежно від факту заволодіння майном, а грабіж - з моменту, коли винний не тільки вилучив майно, а й отримав реальну можливість ним розпорядитися. Застосування насильства, не небезпечного для життя або здоров'я, з метою викрадення майна, коли винному не вдалося заволодіти останнім, розглядається як замах на насильницький грабіж. За тривалістю насильство може бути короткочасним або тривалим: короткочасне - удари, побої; тривале - катування і муки. Більшість насильницьких кримінальних правопорушень вчиняється із застосуванням короткочасного насильства. Закон лише в окремих випадках передбачає тривалість насильства як елемент, що характеризує об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. При цьому короткочасність або тривалість насильства має значення для кваліфікації діяння, коли потрібно відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого.

Насильство - категорія соціально-правова. Тому при його визначенні не можна обійтися без вказівки на його соціально-правові ознаки. Ці ознаки полягають в тому, що насильницький вплив на людину або на групу людей завжди відбувається протизаконно, проти або крім волі потерпілого, з умисною формою провини і заподіює або здатне заподіяти шкоду здоров'ю, особистості або суспільним інтересам. Невинне або необережне заподіяння шкоди особистості або суспільству, як і такий ж вплив в суспільно корисних цілях, втрачає характер насильства навіть при наявності всіх інших його ознак. До цих інших ознак насильства відносяться, перш за все, його наслідки, які виражаються в заподіянні людині фізичної або психічної травми, або в обмеженні свободи його волевиявлення або дія.

Особливої уваги заслуговує категорія «насильство» в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості. 11 січня 2019 року набули чинності законодавчі зміни до Кримінального кодексу України, внесені з метою виконання положень Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок, а також домашнього насильства». Згідно з новою редакцією ст. ст. 152 та 153 КК України не надають вичерпного переліку дій, які б визначали факт звалтування чи сексуального насильства. В результаті внесення змін до Кримінального Кодексу зникло поняття «насильство» в розділі IV, в той же час з'явилося поняття «сексуальне насильство». Проте дане поняття не втратило своєї значущості при кваліфікації кримінальних правопорушень. Його слід визначати в кожному конкретному випадку вчинення статевого кримінального правопорушення, що передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу України.

Висновки. Насильство, як категорія кримінального права, об'єднує систему умисних кримінальних правопорушень, що заподіюють фізичний або психічний шкоду людині. Насильству в цілому і його видам окремо (фізичному і психічному насильству) притаманні свої типові ознаки, які присутні в кожному насильницькому кримінальному правопорушенні в поєднанні з його індивідуальними рисами.

У Кримінальному кодексі України поняття «насильство» згадується 54 рази, але самого визначення не містить. Проте було з'ясовано, що воно логічно впливає із цих кримінальних правопорушень і завжди при кваліфікації таких правопорушень буде мати місце. Крім того, у сучасній редакції КК України має місце також сексуальне насильство, що дорівнює діям соціального характеру і виступає різновидом насильства, поруч із фізичним або психологічним насильством. У подальшому автор планує дослідити поняття насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.04.2021).
2. Всесвітній звіт про насильство та здоров'я, ВОЗ 2002, Женева, стор. 5: URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (дата звернення: 23.04.2021).
3. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
4. Йосипів А.О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 23 с.
5. Навроцький В.О. Насильство за кримінальним правом України / В'ячеслав Олександрович Навроцький. - Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім.В.Чорновола. Збірник наукових праць [Текст] / за заг. ред. : О. І. Сушинський. - Львів : ЛДІНТУ, 2007. Юридичні науки. Вип. 2/2007. 2007. С. 149-167.
6. Собко Г.М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству. дис. д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с
7. Храпцов О.М. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Юридичні науки.* Харків, 2012. № 1034. С. 202-206.
8. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В.Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. Київ: Правові джерела, 2002. 432 с.

9. Храмцов О.М. Психічне насильство та вербальна агресія у кримінальному праві та кримінології. *Вісник Університету внутрішніх справ. Юридичні науки*. Харків, 2000. Спецвипуск. С. 251-252.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII // БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63> (дата звернення: 23.06.2021).
11. Конвенція Ради Європи Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та Пояснювальна доповідь (Туреччина). URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 23.06.2021).
12. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 23.06.2021).

REFERENCES

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (date: 23.04.2021).
2. World Report on Violence and Health, WHO 2002, Geneva, P. 2002. 5: URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (date: 23.04.2021).
3. Humin O. M. Criminal and violent behavior against a person: monograph. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2009. 360 p.
4. Yosypiv A.O. Violent crime: determinants and counteraction by internal affairs bodies: abstract of the dissertation for the degree of Ph.D in Legal Sciences: 12.00.08. Lviv, 2009. 23 p.
5. Navrotskyi V.O. Violence under the criminal law of Ukraine / Viacheslav Oleksandrovych Navrotskyi. - Lviv State Institute of Advanced Technologies and Management named after V. Chernovol. Collection of scientific papers [Text] / edited by: O. I. Sushynskiy. Lviv: LDIATM, 2007. Legal Sciences. Issue 2/2007. 2007. P. 149-167.
6. Sobko H. M. Criminal-legal and criminological bases of countering mental violence. dissertation of Dr. of Legal Sciences: 12.00.08. Kyiv, 2020. 791 p.
7. Khramtsov O.M. Violence as a criminal legal category. *V. N. Karazin Kharkiv National University's newsletter. Legal Sciences*. Kharkiv, 2012, No. 1034 P. 202-206.
8. Criminal law of Ukraine. General part: textbook / Yu.V. Aleksandrov, V. I. Antypov, M.V. Volodko and others. Kiev: Legal sources, 2002, 432 p.
9. Khramtsov O.M. Mental violence and verbal aggression in criminal law and criminology. *Newsletter of the University of Internal Affairs. Legal Sciences*. Kharkiv, 2000 Special issue P. 251-252.
10. On amendments to the Criminal and Criminal-procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of Convention of the Council of Europe on preventing and combating violence against women and domestic violence: Law of Ukraine No. 2227-VIII of 06.12.2017 // DB "Legislation of Ukraine". VR of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (date: 23.06.2021).
11. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and Explanatory report (Turkey). URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (date: 23.06.2021).
12. On preventing and countering domestic violence: Law of Ukraine No. 2229-VIII of 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (date: 23.06.2021).

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION,
OPERATIVELY-SEARCH ACTIVITY**

УДК 343.132

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-07

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИМОГИ ДО МЕХАНІЗМУ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Лазарев А. П.,

кандидат юридичних наук, керівник відділу
матеріально-технічного забезпечення
та соціально-побутових потреб
Харківської обласної прокуратури,
м. Харків, 61000, вулиця Богдана Хмельницького, 4,
e-mail: lazarev-prok@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5241-4860>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Стаття розглядає вимоги проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі, що включають визначення теоретичних положень, які можна охарактеризувати так: умови проведення слідчих (розшукових) дій включають в себе наявність учасника процесу, який має процесуальні повноваження щодо проведення кримінального провадження відносно підозрюваного на стадії досудового розслідування; процесуальні підстави проведення слідчих (розшукових) дій, які вказують на підозрюваного, що вчинив кримінальне правопорушення; місце проведення за чинним КПК України; процедура проведення досудового провадження на підставі розумних строків досудового розслідування, яка включає в себе складання та виконання постанови про проведення процесуальної, слідчої (розшукової) дії, процесуальну форму фіксації результатів проведення слідчої (розшукової) дії за допомогою протоколу; визначення процесуальних прав та обов'язків учасників проведення слідчої (розшукової) дії; пізнавальні прийоми та методи проведення слідчих (розшукових) дій; гарантії участі сторін, учасників кримінального провадження під час встановлення обставин кримінального правопорушення.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Запропоновано визначення концепції кримінального процесу України як його побудову на підставі інститутів, за якими визначається застосування норм, що регулюють матеріальні положення процедури та процесуального закріплення факту вчинення кримінального правопорушення.

Висновки. Надано авторське визначення механізму проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, як фактичні та юридичні підстави застосування процедури проведення слідчих дій в динаміці, поєднані з вимогами кримінального процесуального законодавства та рекомендаціями криміналістичної тактики. Запропоновано шляхи удосконалення чинного законодавства України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: механізм, слідчий, прокурор, слідчий суддя, оперативні підрозділи, досудове провадження, процесуальне рішення, слідчі розшукові дії.

**PROCEDURAL REQUIREMENTS FOR THE MECHANISM OF INVESTIGATIVE
(SEARCH) ACTION**

A. Lazarev,

candidate of law, Head of Department
logistical support and social needs
Kharkiv Regional Prosecutor's Office,
Kharkiv, 61000, Bohdana Khmelnytskoho Street, 4,
e-mail: lazarev-prok@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5241-4860>

ANNOTATION. *Introduction.* The article considers the requirements for conducting investigative (search) actions in criminal proceedings, which include the definition of theoretical provisions, which can be described as follows: the conditions for conducting investigative (search) actions include the presence of a participant in the process who has procedural powers to conduct criminal proceedings against the suspect at the stage of pre-trial investigation; procedural grounds for conducting investigative (search) actions that indicate a suspect who has committed a criminal offense; venue under the current CPC of Ukraine; the procedure for conducting pre-trial proceedings on the basis of reasonable terms of pre-trial investigation, which includes drawing up and executing a resolution on conducting procedural, investigative (search) action, procedural form of recording the results of conducting investigative (search) action with a protocol; determination of procedural rights and responsibilities of participants in the investigative (search) action; cognitive techniques and methods of

investigative (search) actions; guarantees of participation of the parties, participants of criminal proceedings during establishment of circumstances of a criminal offense.

Summary of the main research results. It is proposed to define the concept of the criminal process of Ukraine as its construction based on institutions, which determine the application of the rules governing the substantive provisions of the procedure and procedural consolidation of the fact of a criminal offense.

Conclusions. The author's definition of the mechanism of conducting investigative (search) actions in criminal proceedings is given as factual and legal grounds for applying the procedure of conducting investigative actions in dynamics, combined with the requirements of criminal procedure legislation and recommendations of forensic tactics. Ways to improve the current legislation of Ukraine are proposed.

KEY WORDS: mechanism, investigator, prosecutor, investigating judge, operational units, pre-trial proceedings, procedural decision, investigative search actions.

Вступ. Концепція кримінального процесу України встановлює його побудову на підставі інститутів, за якими визначається застосування норм, що регулюють матеріальні положення процедури, та процесуального закріплення факту вчинення кримінального правопорушення. Загальні положення кримінального процесу не змінилися з початку введення в дію Статуту кримінального судочинства у 1864 році. Однак, окремі інститути кримінального процесу встановили нові підходи, які потребують теоретичного обґрунтування.

Постійні наукові дискусії та практичні апробації окремих елементів системи процесуального регулювання, багаторічний досвід теорії та практики застосування процесуальних інститутів визначають його нові елементи.

Чинне законодавство встановило вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, визначило їх загальну характеристику та процедуру проведення. Основні вимоги проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі включають визначення теоретичних положень, які можна охарактеризувати так, зокрема:

- умови проведення слідчих (розшукових) дій включають в себе: наявність учасника процесу, який має процесуальні повноваження щодо проведення кримінального провадження відносно підозрюваного на стадії досудового розслідування; процесуальні підстави проведення слідчих (розшукових) дій, які вказують на підозрюваного, що вчинив кримінальне правопорушення; місце проведення за чинним КПК України;

- процедура проведення досудового провадження на підставі засади розумності строків досудового розслідування, яка включає в себе: складання та виконання постанови про проведення процесуальної, слідчої (розшукової) дії, процесуальна форма фіксації результатів проведення слідчої (розшукової) дії за допомогою протоколу; визначення процесуальних прав та обов'язків учасників проведення слідчої (розшукової) дії; пізнавальні прийоми та методи проведення слідчих (розшукових) дій;

- гарантії участі сторін, учасників кримінального провадження під час встановлення обставин кримінального правопорушення.

Процесуальні повноваження слідчого постійно привертають увагу вчених процесуальної галузі права. Вони розглядалися у монографіях, наукових публікаціях.

Необхідно звернути увагу на перші розробки процесуальної самостійності слідчого, які були надані в монографіях з 1924 року К.В. Анциферова, Л.Е. Владимірова, В.Ф. Дерюжинського, Г.Г. Тальберга, М.П. Тепніна, М.А. Чельцова, І.Г. Щегловитова та інших [1-5].

Після прийняття у 1961 році КПК України процесуальні повноваження слідчого були предметом розгляду з боку вчених, які одними з перших надали теоретичні елементи його процесуальної самостійності, а саме: Г.А. Абдумаджидов, Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, О.В. Баулін, Н.С. Карпов, С.М. Стахівський, І.Д. Гончаров, Ю.М. Грошевий, В.М. Хотенець, С.Ф. Куцова, О.М. Ларін, В.М. Савицький, М.С. Строгович та інші [6-11].

Основні результати дослідження. Чинний КПК України надав новий розвиток теоретичних положень та практики застосування процесуального статусу слідчого під час проведення досудового розслідування, запропонувавши нові положення удосконалення законодавства та пропозиції щодо зміни та приведення статусу слідчого до міжнародних стандартів.

Незважаючи на значні задіяні ресурси, нинішні зусилля поліції не в змозі зупинити злочини до їх початку, а отже, не можуть належним чином захистити життя та майно. Щоб сприяти розумній трансформації від реактивної до активної поліції, у було запропоновано ієрархічну систему прогнозування злочинності. Виявилось, що структура має високу точність прогнозування та значний потенціал у сприянні активній поліцейській діяльності. Було зроблено висновок, що: (1) оскільки еволюція розподілу злочинності походить від зміни просторових відносин, ці динамічні відносини мають вирішальне значення для пояснення та характеристики еволюції; і (2) соціальні взаємодії, побудовані з використанням даних людської діяльності [12].

Досудове розслідування проводить слідчий. Статус слідчого визначено у ст. 40 КПК України. Незалежно від відомчої підслідності кримінального провадження всі слідчі мають рівні процесуальні права та обов'язки під час проведення досудового розслідування. Теоретично підслідність встановлює правила досудового розслідування на підставі правової кваліфікації злочину та спеціалізації слідчого.

Повноваження слідчого можна визначити на підставі прийняття процесуального рішення щодо початку проведення досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного за кримінальним законодавством.

Новелою чинного КПК України є процесуальні повноваження слідчого у випадку подання запиту про проведення компетентним органом або посадовою особою іноземної держави процесуальних, слідчих (розшукових) дій на території іноземної держави відповідно до міжнародних договорів та встановлених міжнародних угод, що ґрунтуються на засадах взаємності та процесуальної допомоги.

Визначаючи напрямок досудового розслідування, слідчий має процесуальні повноваження щодо складання процесуальних документів, які відображають основні параметри встановлення вини підозрюваного.

Першим елементом є складання повідомлення про підозру, її погодження з прокурором та оголошення повідомлення стороні захисту. Другим – проведення допиту підозрюваного за участю захисника, встановлення та перевірка обставин кримінального правопорушення.

Процесуальний статус підозрюваного розглядався в наукових роботах М.Р. Аракеяна, А.М. Безносюка, О.А. Банчука, К.К. Гасанова, В.М. Григор'єва, С.П. Єфимичева, В.М. Корнукова, О.С. Мазур, І.Л. Петрухіна, В.М. Тертишника, О.О. Юхна та інших [13, с. 19; 14, с. 11; 15-18].

М.С. Строгович одним із перших увів поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» та визначив цю термінологію науки відносно підозрюваного. Він вважав, що підозрюваний повинен бути встановлений після оголошення повідомлення про підозру та його допиту, на підставі якого підтверджується або спростовується обвинувачення [19].

О.О. Чувільов пропонував визначити статус підозрюваного як особи, що притягнута до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування. Підозрюваний повинен бути встановлений на підставі закону та закріпленої процесуальної форми вчинення кримінального правопорушення, у якій визначається кваліфікація за кримінальним законодавством [20, с. 65].

Подібна позиція є логічною, але по своїй суті до кінця не визначена тому, що не зрозуміло, на підставі чого встановлюється підозрюваний: або на підставі його затримання під час вчинення кримінального правопорушення, або тільки після оголошення повідомлення про підозру та допиту.

В.М. Савіцький звертав увагу на невизначеність і неоднозначне тлумачення в законі категорії «кримінальна відповідальність». Він вважав, що використання цього терміну у випадку притягнення підозрюваного до кримінальної відповідальності має подвійне значення. Не варто змішувати положення кримінального процесу щодо встановлення обставин кримінального правопорушення, які вказують на вину підозрюваного, та кваліфікаційні норми матеріального права, які вказують на обставини вини підозрюваного [21].

На підставі теоретичних положень визначення статусу підозрюваного доцільне визначити процесуальний статус підозрюваного після оголошення слідчим повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Другим елементом є виділення з матеріалів кримінального провадження окремих матеріалів відносно підозрюваного, який перебуває у розшуку, а також зупинення кримінального провадження.

Третім елементом є складання обвинувального акту та реєстру матеріалів до нього, направлення обвинувального акту до прокурора, який затверджує його, або складає новий обвинувальний акт та направляє до суду, або взагалі відмовляє в його затвердженні.

Четвертий – повноваження слідчого у випадку застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У цьому випадку можна визначити види застосування, а саме: застосування запобіжних заходів на підставі клопотання слідчого, яке погоджено з прокурором до слідчого судді.

Слідчий повинен визначити мету та підстави застосування запобіжних заходів, які визначені у ст. 177 КПК України, зокрема: забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу слідчий, прокурор надають слідчому судді клопотання про обрання запобіжного заходу. Слідчий суддя під час судового розгляду на стадії досудового провадження на підставі наданих стороною обвинувачення клопотання та слідчих матеріалів

зобов'язаний оцінити всі обставини та визначити вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у випадку визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність у нього родини й утриманців; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; репутацію підозрюваного, обвинуваченого; майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Слідчий суддя після проведення судового розгляду складає ухвалу про обрання запобіжного заходу відносно підозрюваного на підставі чинного КПК України, або відмовляє в обранні.

Процесуальна діяльність слідчого пов'язана з прокурорським наглядом, що в окремих випадках обмежує його процесуальну самостійність. Чинне законодавство не визначає практичні процедури взаємодії слідчого та прокурора. КПК України не регламентує такі правові відносини належним чином, а визначає процесуальне керівництво прокурора без можливих суперечок та обговорень.

Важливо підкреслити, що межі процесуальної самостійності слідчого обмежені обсягом повноважень прокурора, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва на стадії досудового провадження.

Прокурор надає згоду на клопотання слідчого до слідчого судді під час тимчасового обмеження прав та свобод підозрюваного у кримінальному провадженні. Чинна процесуальна регламентація законодавця призводить до того, що у випадках, коли для проведення слідчої (розшукової) дії необхідне отримання ухвали слідчого судді, на шляху слідчого постає перешкода у вигляді одержання згоди прокурора, незважаючи на те, що КПК України відносить слідчого та прокурора до рівних учасників сторони обвинувачення.

По-друге, на слідчого покладено обов'язок проведення слідчих (розшукових) дій, за яким він встановлює обставини кримінального правопорушення. При цьому, слідчий повинен нести персональну відповідальність за прийняття процесуальних рішень. Він зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. За порушення закону, або невиконання вказівки прокурора слідчий несе юридичну відповідальність.

По-третє, у випадку незгоди щодо виконання доручень прокурора, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання має право ініціювати розгляд цього питання перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити особам, що беруть участь у кримінальному провадженні, їх права і забезпечити можливість їх виконання під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій.

Письмові клопотання приєднуються до кримінального провадження, усні – заносяться в протокол слідчої чи іншої процесуальної дії.

Клопотання можуть бути заявлені на будь-якому етапі досудового розслідування, в тому числі під час ознайомлення потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача чи їх представників, сторони захисту з матеріалами кримінального провадження після закінчення досудового розслідування.

Слідчий не вправі залишити заявлене клопотання без належного реагування. Якщо обставини, про встановлення яких подано клопотання, мають значення для цього кримінального провадження і підлягають доказуванню та виявленню, клопотання повинно бути задоволено.

Постанова слідчого про відмову в задоволенні клопотання може бути оскаржена прокурору або до слідчого судді.

У випадках, передбачених законом, слідчий має право надавати доручення оперативним підрозділам на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Статус слідчого при цьому законом не визначено. Він має допуск, але не має доступу, який регламентований законом.

Слідчий не має права здійснювати нагляд за діяльністю оперативних підрозділів під час проведення ними оперативно-технічної діяльності.

Слідчий є самостійним процесуальним учасником кримінального провадження, він визначає напрямок досудового розслідування, але не має права знайомитися з матеріалами оперативних підрозділів, які виконують його доручення.

Пропонуємо внести доповнення до ст. 40 КПК України про те, що слідчий повинен мати право на ознайомлення з матеріалами оперативної діяльності, які отримують оперативні підрозділи під час

виконання його доручення для того, щоб можна було скоригувати як виконання самого доручення, так і хід досудового розслідування кримінального провадження.

Крім доручення оперативним підрозділам проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право доручати проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують процесуальні права та обов'язки, а саме: виконання ухвали слідчого судді про привід; арешт майна; проведення обшуку та інших слідчих дій, у яких оперативні співробітники мають більше практичного досвіду.

Форма закінчення досудового розслідування передбачає закриття кримінального провадження слідчим у встановлених ст. 284 КПК України випадках. Зокрема, слідчим вирішується питання про відсутність вини особи та відсутність складу кримінального правопорушення.

Кримінальне провадження закривається на підставі постанови слідчого, коли він не оголошував повідомлення про підозру. В такому випадку слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження, яка за формою повинна відповідати формі обвинувального акту, зокрема, остання має містити фактичні обставини кримінального правопорушення, які встановлені під час досудового розслідування, перелік фактичних даних, фактів, документів, доказів і підстави закриття кримінального провадження. Даним положенням необхідно доповнити ст. 284 КПК України.

Іншою формою закінчення досудового провадження є направлення обвинувального акту за погодженням із прокурором до суду для розгляду по суті, встановлення вини обвинуваченого та проголошення Вироку.

Слідчий повинен ознайомити учасників процесу, які мають процесуальний інтерес у даному кримінальному провадженні з копією постанови. Копію постанови він повинен надати і прокурору.

Щодо повноваження слідчого з забезпечення законних інтересів учасників кримінального провадження, то у цьому випадку можна звернути увагу на гарантії, що встановлені чинним КПК України.

Слідчий повинен забезпечити процесуальні гарантії учасникам процесу шляхом роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, а також дотриманням процедури проведення слідчих (розшукових) дій. На підставі процесуальних гарантій, які встановлені чинним законодавством слідчий повинен захищати права і матеріальні інтереси.

Механізм дії процесуальних гарантій під час проведення досудового розслідування необхідно розглядати на підставі процесуального статусу сторін, учасників кримінального процесу; прийняття стороною обвинувачення обґрунтованих, законних процесуальних рішень відносно підозрюваного; застосування пізнавальних прийомів та методів встановлення обставин кримінального правопорушення, на підставі яких визначити вину або невинуватість особи, відносно якої проводиться кримінальне обвинувачення (переслідування); процедура та процесуальне закріплення результатів проведення слідчих (розшукових) дій.

Перше процесуальне положення можна визначити на підставі ретроспективного аналізу літератури, яка вказує, що забезпечення гарантій прав учасників кримінального процесу необхідно розглядати через визначення статусу учасника.

Теоретичні дискусії визначення статусу учасника кримінального провадження були предметом розгляду багатьох учених, сутність теоретичних концепцій полягала в тому, що автори були єдині у визначенні правового та процесуального статусу учасника процесу. Правовий статус – це юридичне закріплення становища особи в суспільстві, він є частиною його суспільного статусу та характеризує зв'язки з державою та суспільством. Процесуальний статус має кожен учасник кримінального процесу на підставі встановлених прав та обов'язків. За порушення процесуального статусу сторона обвинувачення та суддя має право застосувати юридичну відповідальність.

І.Л. Петрухін, розглядаючи процесуальний статус учасника процесу, вказував, що єдиного процесуального статусу в кримінальному процесі немає тому, що кожен учасник має свій статус, користується своїми процесуальними правами й обов'язками, які визначені у КПК [22].

Теоретичні положення правового статусу визначаються як конституційно-правовий, загальний, спеціальний, індивідуальний статус.

Конституційно-правовий статус учасника процесу встановлено в Конституції України, який включає право на життя, на повагу до його гідності, на свободу та особисту недоторканність та інше.

Загальним статусом є права та обов'язки людини, можливість користування ними в суспільстві. Цей статус визначено на підставі правоздатності та дієздатності людини.

Спеціальний та індивідуальний статус у кримінальному процесі встановлено КПК України. Права та обов'язки кожного учасника закріплено у чинному законодавстві. Порушення цих прав вказує на порушення закону з боку сторони обвинувачення.

Загальною основою для статусу є конституційні права та обов'язки. Вони включають в себе загальний і спеціальний статус учасника кримінального провадження.

Під час проведення слідчих (розшукових), судових дій кожен учасник процесу має право на застосування спеціального та індивідуального статусу, якими закріплені його права та обов'язки.

Згідно зі ст. 3 КПК України всі учасники кримінального провадження визначені на підставі розподілу повноважень сторін. Процесуальний статус встановлено на підставі виконання функцій кожним учасником. Сторона обвинувачення виконує свої функції на підставі функції розслідування, сторона захисту – на підставі функції захисту, суд – на підставі функції судового розгляду кримінального провадження або правосуддя. Інші учасники процесу виконують допоміжні функції у випадку встановлення обставин кримінального правопорушення.

Усі учасники кримінального процесу забезпечені процесуальними гарантіями, які встановлені на підставі конституційних норм, процесуальних засад, прав та обов'язків.

Теоретики права С.С. Алексєєв, М.В. Витрук, Т.М. Заворотченко, А.Ю. Олейник та інші встановлювали юридичні гарантії на підставі можливості використання конституційних прав та обов'язків. Вони вважали, що необхідним є встановлення юридичної відповідальності за порушення гарантій прав та законних інтересів учасників кримінального провадження [23-25].

Виходячи з цих позицій слід звернути увагу на окремі проблеми гарантій. Теорія права розглядає права та свободи в двох аспектах. По-перше, характеристика прав та свобод. По-друге, юридична система функціонування прав. Юридична система є більш складною тому, що змішує в собі юридичну природу прав, які є суб'єктивними і використовуються, виходячи з їх функціонального призначення, суб'єктивних можливостей, стадії реалізації, місця та ролі у механізмі забезпечення прав.

Другий елемент механізму дії процесуальних гарантій можна визначити на підставі пізнавальної діяльності сторін, учасників кримінального процесу у випадку встановлення предмета доказування та обставин кримінального правопорушення.

Вирішення питань кожного кримінального провадження полягає у визначенні двох основних положень, які визначають сутність кримінального процесу, а саме: встановлення події, складу кримінального правопорушення під час збирання, оцінки доказів, які вказують на обставини вини або спростовують її. На підставі встановлення слідчим, прокурором відсутності події або складу кримінального правопорушення приймається процесуальне рішення про закриття кримінального провадження. Друге положення включає в себе визначення складу кримінального правопорушення та встановлення відповідної правової норми кримінального права відносно підозрюваного, обвинуваченого та застосування цієї норми. Під час досудового розслідування слідчий, прокурор повинні визначити предмет доказування, його межі та оголосити підозрюваному кваліфікацію інкримінованого йому злочину. Суд перевіряє цю кваліфікацію та встановлює під час судового розгляду обставини вчинення кримінального правопорушення, визначає вину обвинуваченого та у вироку вказує кваліфікацію кримінального правопорушення, за яким обвинувачений отримує термін покарання.

Таким чином, першим завданням кримінального процесу є початок встановлення доказів та процедура доказування обставин кримінального правопорушення, другим – визначення кваліфікації злочину за обставинами, що встановлені на підставі матеріального права.

У той час як кваліфікація злочину є питанням юридичним, то встановлення обставин кримінального правопорушення, закріплення доказів, що встановлені на стадії досудового провадження, має більш загальне значення, тому що ставиться в різних галузях людської діяльності, пов'язаних із дослідженням і пізнанням обставин кримінального правопорушення.

Слідчий, прокурор під час досудового провадження повинні мати процесуальні знання для встановлення обставин кримінального правопорушення за допомогою пізнання. Процес пізнання включає в себе встановлення висновку про невідомі обставини кримінального правопорушення. Пізнання полягає в тому, що слідчий під час проведення досудового розслідування повинен встановити обставини кримінального правопорушення так, як вказують потерпілий та учасники кримінального провадження. Процесуальний матеріал, який отримує слідчий (*factum probans*) для встановлення обставин предмета доказування (*factum probandum*), має значення для його пошукової діяльності, яка ставиться у зв'язок з відомими обставинами. У такому значенні вони використовуються як логічність та послідовність події кримінального правопорушення.

Теоретичні положення теорії пізнання були предметом розгляду у монографічних дослідженнях низки вчених, які пропонували удосконалення пізнавальної діяльності, її зміст, структуру, методи та форми.

Детальний аналіз даних теоретичних положень зроблено В.М. Стратоновим, В.О. Коноваловою, В.Ю. Шепітьком, Л.Д. Удаलोвою та іншими.

Форми пізнання можна визначити на підставі теоретичних положень, які визначено В.М. Стратоновим та класифікувати їх так: модифікація проведення слідчого експерименту, під час якого слідчий перевіряє показання підозрюваного та встановлює фактичні обставини кримінального правопорушення; модельний експеримент, за допомогою якого слідчий перевіряє показання учасників процесу; технічний експеримент, який встановлюється за допомогою проведення експертизи, порівняння

результатів експертизи з обставинами кримінального правопорушення; тактичний експеримент, за допомогою якого можуть бути проведені слідчі (розшукові) дії для з'ясування обставин кримінального правопорушення, викриття винного [26].

Встановлення істини є теорією пізнання, що наближається за своїм значенням до логічного доказування. Якщо з логічної точки зору фактичні дані закріплюються як докази, то теорія кримінального процесу відповідає поняттю доказування, а саме: за допомогою процесуальної форми встановлюються обставини, які можуть мати процесуальне значення для доказування обставин кримінального правопорушення. Доказування має низку істотних особливостей, які відрізняються від інших форм людського пізнання.

По-перше, доказування застосовується у кримінальному провадженні та є не лише розумовою, але й практичною діяльністю, що включає в себе юридичну сторону або процесуальну форму. Процесуальна форма доказування забезпечує процесуальний порядок пізнання істини у кримінальному провадженні, оскільки в процесуальних правилах доказування є багатовіковий досвід кримінального процесу, що визначається на підставі оптимальних способів пізнання обставин, які підлягають доказуванню.

По-друге, фіксація результатів доказової діяльності створює умови для перевірки фактів, фактичних даних, відомостей про факти та доказів, на підставі пізнання обставин кримінального провадження не лише слідчим, прокурором, які збирають докази, але й судом, який повинен перевірити судові докази під час судового розгляду та встановити істину, яка є основою ухвалення та проголошення вироку.

По-третє, кримінальне провадження повинно укладатися у встановлений законом термін. За чинним законодавством розумними строками визначено для досудового розслідування два місяці. При цьому, термін розслідування завжди повинен приводити до обґрунтування певного висновку та встановлення фактичних підстав.

Об'єктивне пізнання обставин кримінального провадження повинно відповідати об'єктивній істині та матеріальній кваліфікації кримінального правопорушення.

Позитивне пізнання має окремі теоретичні та практичні проблеми, такі як втрата слідів вчинення злочину, перешкоди юридичного порядку, а саме: набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за протиправне діяння, вчинене підозрюваним. У цьому випадку доказування застосовує юридичні презумпції, за якими фактично непізнані обставини залишаються умовно та ухвалюються як істина.

Висновки. Можна визначити юридичні презумпції так:

– слідчий, прокурор, суд повинні встановити обставини кримінального правопорушення та всі сумніви щодо вчинення кримінального правопорушення повинні тлумачитися на користь підозрюваного, обвинувачуваного;

– сторони процесу повинні визначити докази та оцінити їх під час досудового та судового провадження, лише після судової оцінки суддя має право ухвалити та проголосити вирок.

Процедура проведення процесуальних, слідчих (розшукових), судових дій передбачає їх процесуальне закріплення. Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 103 визначає форми фіксації кримінального провадження, а саме: протокол проведення слідчої (розшукової) дії; носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій; журнал судового засідання.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство встановлює, що процесуальні рішення складаються під час застосування слідчої (розшукової) дії, або клопотання про обрання запобіжного заходу. Лише слідчий, прокурор мають право скласти постанову або протокол. Суддя під час судового розгляду проголошує ухвалу або вирок.

Отже, виходячи з проведеного аналізу, можна надати авторське визначення механізму проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а саме: *Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні – це фактичні та юридичні підстави застосування процедури проведення слідчих дій в динаміці, поєднані з вимогами кримінального процесуального законодавства та рекомендаціями криміналістичної тактики.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферов К.Д. Обвинительное начало и английский процесс. Юридический вестник. 1879. С. 432.
2. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 2000. 235 с.
3. Дерюжинский В.Ф. Habeas Corpus Act. Москва, Юрьев: типография Г. Лакмана, 1895. 145 с.
4. Тепнин М.П. Руководство по дознанию в частях и учреждениях РКККА. Москва: Изд-во военной литературы, 1928. 188 с.
5. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: учебник. Москва: Госюриздат, 1951. 300 с.
6. Аленин Ю.П. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: науч. практ. комментарий. Харків: Одисей, 2003. 959 с.
7. Альперт С.А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти. Харків: Основа, 1995. 28 с.

8. Бажанов М.И. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса / Советский уголовный процес: учебник. Киев: Вища школа, 1983. 360 с.
9. Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 232 с.
10. Грошевий Ю.М., Хотенець В.М. Кримінальний процес України: підручник. Харків: Право, 2000. 487 с.
11. Куцова Э.Ф. Участники процесса, их права и обязанности. Москва: Юрид. лит., 1975. 380 с.
12. Zhu, Q., Zhang, F., Liu, S., Wang, L., Wang, S. Static or dynamic? Characterize and forecast the evolution of urban crime distribution (2022) Expert Systems with Applications, 190, стаття № 116115, <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85119099548&doi=10.1016%2fj.eswa.2021.116115&partnerID=40&md5=60e8b69aac7528f667d29ac4db4f11db> DOI: 10.1016/j.eswa.2021.116115.
13. Аракелян М.Р. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом. Право України. 2006. № 3. С. 19–21.
14. Безносок А.М. Гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Відкр. міжнар. ун-т розв. Людини «Україна». Київ, 2012. 16 с.
15. Басиста І.В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 36 с.
16. Ефимичев С.П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого – этап стадии предварительного расследования. Правоведение. 1985. № 5. С. 31.
17. Мазур О.С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2008. 234 с.
18. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. Дніпропетровськ: Юрид. академія МВС України, 2002. 429 с.
19. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Москва: Издательство академии наук СССР, 1958. 703 с.
20. Чувилов А.А. Оперативно-розыскное право. Москва: Академия МВД СССР, 1999. 120 с.
21. Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. Москва: Юрид. лит., 1975. 120 с.
22. Петрухин И.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. Москва: Юрид. лит., 1989. 160 с.
23. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. Москва: Норма, 2008. 380 с.
24. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України, Інститут держ. і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2002. 21 с.
25. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини та громадянина в Україні. Київ: Алеута, 2008. 472 с.
26. Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2009. 440 с.
27. Birks, D., Townsley, M., Stewart, A. Generative explanations of crime: Using simulation to test criminological theory (2012) Criminology, 50 (1), pp. 221-254. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84856468456&doi=10.1111%2fj.1745-9125.2011.00258.x&partnerID=40&md5=2f5882e1b22687e5336c15eaf83db8e0> DOI: 10.1111/j.1745-9125.2011.00258.x

REFERENCES

1. Antsiferov K.D. The indictment and the English process. Legal Bulletin. 1879. S. 432.
2. Vladimirov L.E. The doctrine of criminal evidence. Tula: Autograph, 2000. 235 p.
3. Deryuzhinsky V.F. Habeas Corpus Act. Moscow, Yuryev: printing house of G. Lakman, 1895. 145 p.
4. Tepnin M.P. Guide to the inquiry in the units and institutions of the Red Army. Moscow: Publishing house of military literature, 1928. 188 p.
5. Cheltsov M.A. Soviet criminal process: textbook. Moscow: Gosyurizdat, 1951. 300 p.
6. Alenin Yu.P. Code of Criminal Procedure of Ukraine: scientific. practical a comment. Kharkiv: Odisey, 2003. 959 p.
7. Alpert S.A. Criminal procedural functions: understanding, system, subjects. Kharkiv: Osnova, 1995. 28 p.
8. Bazhanov M.I. Changing the charge in the judicial stages of the Soviet criminal process / Soviet criminal process: a textbook. Kiev: Vishcha shkola, 1983. 360 p.
9. Baulin O.V., Karpov N.S. Procedural independence and independence of the next and their legal guarantees: monograph. Kyiv: Nat. acad. internal reference book of Ukraine, 2001. 232 p.
10. Grosheviy Yu.M., Khotenets V.M. Criminal process of Ukraine: assistant. Kharkiv: Pravo, 2000. 487 p.
11. Kutsova EF Participants in the process, their rights and responsibilities. Moscow: Jurid. lit., 1975. 380 p.
12. Zhu, Q., Zhang, F., Liu, S., Wang, L., Wang, S. Static or dynamic? Characterize and forecast the evolution of urban crime distribution (2022) Expert Systems with Applications, 190, article № 116115, <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85119099548&doi=10.1016%2fj.eswa.2021.116115&partnerID=40&md5=60e8b69aac7528f667d29ac4db4f11db> DOI: 10.1016/j.eswa.2021.116115.
13. Arakelyan MR Ensuring the constitutional human right to protection of rights and freedoms by the court. Law of Ukraine. 2006. № 3. S. 19–21.

14. Beznosyuk AM Guarantees of authenticity of testimony of the suspect and the accused: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.09 / Open. international University of Development People "Ukraine". Kyiv, 2012. 16 p.
15. Bassist IV Legal bases of acceptance and execution of decisions of the investigator at a stage of pre-judicial investigation: author's ref. dis. ... Dr. Jurid. Science: 12.00.09 / Classic. private un-t. Zaporozhye, 2012. 36 p.
16. Efimichev SP Prosecution as a defendant is a stage of the preliminary investigation stage. Jurisprudence. 1985. № 5. S. 31.
17. Mazur OS Ensuring the rights and legitimate interests of a person detained on suspicion of committing a crime: dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.09 / Acad. Advocacy of Ukraine. Kyiv, 2008. 234 p.
18. Tertishnik VM Guarantees of truth and protection of human rights and freedoms in criminal proceedings. Dnepropetrovsk: Law. Academy of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2002. 429 p.
19. Strogovich MS The course of the Soviet criminal process. Moscow: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1958. 703 p
20. Чувилев А.А. Operational and investigative law. Moscow: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1999. 120 p
21. Savitsky VM An Essay on the Theory of Prosecutorial Supervision in Criminal Proceedings. Moscow: Jurid. lit., 1975. 120 p.
22. Petrukhin IL Inviolability of person and coercion in criminal proceedings. Moscow: Jurid. lit., 1989. 160 p
23. Vitruk NV General theory of the legal status of the individual. Moscow: Norma, 2008. 380 p.
24. Zavorotchenko TM Constitutional and legal guarantees of human and civil rights and freedoms in Ukraine: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Sciences: 12.00.03 / NAS of Ukraine, Institute of State. and the right of them. V.M. Koretsky. Kyiv, 2002. 21 p
25. Oliynyk A.Yu. Constitutional and legal mechanism for ensuring fundamental freedoms of man and citizen in Ukraine. Kyiv: Aleuta, 2008. 472 p.
26. Stratonov VM Forensic theory of cognitive activity. Kherson: Kherson State University Publishing House, 2009. 440 p
27. Birks, D., Townsley, M., Stewart, A. Generative explanations of crime: Using simulation to test criminological theory (2012) *Criminology*, 50 (1), pp. 221-254. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84856468456&doi=10.1111%2fj.1745-9125.2011.00258.x&partnerID=40&md5=2f5882e1b22687e5336c15eaf83db8e12105.00258.x>

УДК 343.19 (477)

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-08

РОЛЬ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Дунасва Т. Є.,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, 61002, вул. Пушкінська 49
e-mail: dunayevate@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-00033710-1318>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Закони та інші нормативно-правові акти в Україні приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 1 і ч. 2 ст. 8 Конституції України). Конституційний Суд України (далі – КСУ) окрім тлумачення Основного Закону вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та інших нормативно-правових актів України, має інші повноваження відповідно до Конституції України. КСУ визначає норми закону, іншого правового акта такими, що відповідають (не відповідають) принципу верховенства права.

Метою даного дослідження є формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення якості чинного кримінального процесуального законодавства України з урахуванням Рішень Конституційного Суду України щодо Кримінального процесуального кодексу України.

Короткий зміст результатів дослідження. Рішення Конституційного Суду України є важливими для розвитку доктрини в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України. Необхідно відзначити, що чинний кримінальний процесуальний закон не визначає, до кінця, регулювання апеляційного оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування; не закріплює норми, згідно з якою запобіжний захід у виді тримання особи під вартою або домашнього арешту має вважатися продовженим у разі відсутності клопотань сторін про зміну або скасування такого заходу, позбавляє особу належного захисту від свавілля.

Висновки. Рішення Конституційного Суду України є важливими для розвитку доктрини у вітчизняному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві. Скасування неконституційних положень Конституційним Судом України сприяє якості вітчизняного законодавства, реалізації правових принципів передбачуваності, верховенства права та пропорційності, ефективному захисту прав людини, є дуже важливим для подальшого підвищення ефективності судового розгляду шляхом дотримання розумних строків судового розгляду та забезпечення єдності судової практики. Рішення Конституційного Суду України здійснюють регуляторний вплив на здійснення кримінальної процесуальної діяльності, і є засобами усунення прогалин кримінального процесуального законодавства України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: верховенство права, пропорційність, рішення Конституційного Суду України, якість кримінального процесуального законодавства України, кримінальне судочинство.

THE ROLE OF DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE IN ENSURING PROPORTIONALITY AND THE RULE OF LAW IN JUDICIAL PRACTICE

Tetiana Dunaieva,

Candidate of law, researcher,
Department of Criminal Procedure and Judiciary Research
Academician Stashis Scientific Research
Institute for the Study of Crime Problems
National Academy of Law Sciences of Ukraine
Kharkiv, 61002, street Pushkinska 49
e-mail: dunayevate@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-00033710-1318>

ANNOTATION. *Introduction.* Laws and other normative legal acts in Ukraine are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must comply with it (Part 1 and Part 2 of Article 8 of the Constitution of Ukraine). In addition to the interpretation of the Basic Law, the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter referred to as the CCU) decides on the conformity of the laws of Ukraine and other normative legal acts of Ukraine with the Constitution of Ukraine and has other powers under the Constitution of Ukraine. The CCU defines the norms of the law, other legal act as those that correspond (do not correspond) to the principle of the rule of law.

The purpose of this study is to formulate scientifically sound proposals to improve the quality of current criminal procedural legislation of Ukraine, taking into account the decisions of the Constitutional Court of Ukraine on the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Summary of research results. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine are important for the development of doctrine in criminal and criminal procedural legislation of Ukraine. It should be noted that the current criminal procedure law does not determine, until the end, the regulation of the appeal against the decisions of the investigating judge during the pre-trial investigation; does not establish a rule according to which a precautionary measure in the form of detention or house arrest should be considered extended in the absence of requests from the parties to change or cancel such a measure, deprives the person of adequate protection against arbitrariness.

Conclusions. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine are important for the development of doctrine in criminal and criminal procedural legislation of Ukraine. The abolition of unconstitutional provisions by the Constitutional Court of Ukraine contributes to the quality of domestic legislation, implementation of legal principles of predictability, rule of law and proportionality, effective protection of human rights, is very important for further improving the efficiency of judicial proceedings. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine have a regulatory impact on the implementation of criminal procedural activities and are a means of eliminating gaps in criminal procedural legislation of Ukraine.

KEY WORDS: rule of law, proportionality, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, quality of criminal procedural legislation of Ukraine, criminal proceedings.

Вступ. Конституційний Суд України (далі – КСУ) окрім тлумачення Основного Закону вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та інших нормативно-правових актів України, та має інші повноваження відповідно до Конституції України. КСУ визначає норми закону, іншого правового акта такими, що відповідають (не відповідають) принципу верховенства права. Такі конституційні принципи як принцип верховенства права та принцип захисту прав людини перебувають у системному взаємозв'язку між собою та втілені в нормах Конституції України, якими, зокрема, визначається право на судовий захист [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання якості кримінального процесуального законодавства України, сталість та єдність судової практики, принципи верховенства права та пропорційності досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Ю. В. Баулін, М. Гільдебрандт, Н. В. Глинська, В. В. Городовенко, Т. Є. Дунаєва, О. В. Капліна, П. А. Комар, О. І. Марочкін, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко, М. І. Панов, І. М. Панкевич, І. Д. Софінська, О. Г. Шило тощо.

У статті І. Панкевича та І. Софінської розглядається істотна та ефективна місія Конституційного Суду України, його визначна роль у конституційному судочинстві та продемонстрований вплив його думок і рішень на правову доктрину України [22, с. 77].

У статті Мірей Гільдебрандт (Mireille Hildebrandt) зазначається, що «право та верховенство права впроваджувалися шляхом складних стримувань і протипаг, які забезпечують оспорюваність юридично релевантних рішень, готуючи таким чином основу для надійних, законних та обов'язкових рішень. Право полягає у координації взаємодії людей, забезпеченні того, щоб уряди ставилися до своїх громадян з однаковою повагою та турботою, забезпечуючи таким чином правову визначеність і справедливість» [21].

Метою даного дослідження є формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення якості чинного кримінального процесуального законодавства України з урахуванням Рішень Конституційного Суду України щодо КПК України.

Виклад основного матеріалу. Термін “доктрина (від лат. doctrina – вчення) кримінального права” означає відповідне збірне юридичне поняття, зміст якого становить цілісна система логічно узгоджених сталих (тобто визнаних) наукових ідей, поглядів, учень щодо сутності та закономірностей функціонування і розвитку кримінального права та законодавства, кримінального правотворення, практики застосування норм кримінального законодавства та їх удосконалення, а також відносно кримінальних правопорушень як негативних, суспільно небезпечних явищ соціально-правової реальності та покарання за них [10, с. 11].

Слід погодитись з М. Забарним, що «у механізмі подолання прогалин у кримінальному процесуальному праві важливе місце посідають рішення Конституційного Суду України і рішення Європейського суду з прав людини, які здійснюють значний вплив не тільки на законність здійснення кримінального провадження, його відповідність засаді верховенства права, а й забезпечують подолання прогалин [4] у праві, зокрема і кримінальному процесуальному, що обумовлює необхідність дослідження механізму формування слідчої та судової практики, спрямованої на правильне застосування норм кримінального процесуального права в умовах правової реформи, що триває» [6, с. 104]. Забезпечення належного балансу між інтересами сторін у справі свідчить про дотримання принципу пропорційності, зокрема про якість закону [20, с. 220].

Правові позиції Конституційного Суду України (рішення КСУ) як акт офіційного тлумачення Конституції України та кримінального процесуального закону, фактично змінюють зміст положень КПК України або надають їм нову офіційну та обов’язкову інтерпретацію [19, с. 102].

Як зазначає Ю. В. Баулін, кримінальний та кримінальний процесуальний закони можуть текстуально відтворювати окремі положення Конституції України, які при цьому будуть мати дуалістичну правову природу: конституційно-правову та кримінально-правову або кримінальну процесуальну правову. Але головна попередня умова забезпечення відповідності закону Конституції України — з’ясування суті конституційного регулювання певних відносин і використання галузевих засобів для втілення їх у текст закону згідно з предметом і методом кримінально-правового та кримінального процесуального правового регулювання суспільних відносин між державою та злочинцями, а також із жертвами кримінальних правопорушень [1].

Глинська Н. В. зазначає, що якість кримінально-процесуальних рішень є «оцінною категорією, яка означає порівняльний ступінь здатності правозастосовного акту виконати своє функціональне призначення в загальній динаміці кримінального провадження, задовольнити соціально-правові очікування від його реалізації відповідно до тих цілей і завдань, які ставились на момент його прийняття» [2, с. 565].

Під *якістю кримінального процесуального законодавства* ми розуміємо оцінну категорію, яка означає здатність КПК України та інших джерел кримінального процесуального законодавства України виконати свої завдання у кримінальному провадженні, задовольнити соціально-правові очікування від їх реалізації [9, с. 109].

Відповідно до п. 1 ст. 7 «Повноваження Суду» Закону України «Про Конституційний Суд України» [11] до них належить, зокрема: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України тощо.

З моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України КСУ було винесено шість рішень щодо неконституційності (конституційності) окремих положень КПК України (2013–2021). Було проаналізовано, які норми Кримінального процесуального кодексу України були визнані неконституційними для недопущення порушення Конституції України та порушення прав і свобод людини.

Розглянемо рішення щодо неконституційності (конституційності) окремих положень КПК України.

Рішення КСУ від 23 листопада 2017 р. щодо неконституційності (ч. 1 ст. 8, ч. 1 та ч. 2 ст. 29 Конституції України), невідповідності положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України щодо порушення права людини на свободу та особисту недоторканність. У рішенні було визначено, що заарештувати або тримати під вартою можна лише на підставі вмотивованого рішення суду; в законі повинні бути визначені їх підстави та порядок застосування та щоб відповідали судовій процедурі і принципу верховенства права» [12].

У рішенні КСУ від 24 квітня 2018 р. [14] визнано такою, що «не відповідає ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 8, ч. 1 та ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28 Конституції України (є неконституційною), ч. 6 ст. 216 КПК України. На думку суддів КСУ, ієрархічне підпорядкування слідчих органів Державної кримінально-виконавчої служби України вищим посадовим особам Міністерства не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених щодо осіб, котрі перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, оскільки така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого [14].

У рішенні КСУ від 13 червня 2019 р. суд визнав неконституційними, положення частини другої ст. 392 КПК України вимогам «ст. ст. 1, 3, 8, 21, 29, ч. 1 ст. 55 Конституції України, які не надають можливості окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення. Юридична позиція була сформульована на підставі чинної на той час ст. 129 Конституції України. Чинна редакція цієї статті передбачає забезпечення особі права на апеляційний перегляд справи. Положення ч. 2 ст. 392 КПК України щодо апеляційного оскарження про продовження строку тримання під вартою не гарантують особі ефективного судового захисту, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності)» [5, 17].

Як проголошено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою передбачено право на справедливий суд, «не встановлено вимоги до держав-учасниць засновувати апеляційні або касаційні суди; там, де є апеляційні або касаційні суди повинен бути забезпечений ефективний доступ до них (§ 25 рішення ЄСПЛ у справі «Delcourt v. Belgium» від 17 січня 1970 р. та § 65 рішення ЄСПЛ у справі «Hoffmann v Germany» від 11 жовтня 2001 р.). Державі надано право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду; які мають легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а між цією метою і запровадженими заходами має існувати пропорційне співвідношення (§ 57 рішення ЄСПЛ у справі «Ashingdane v. the United Kingdom» від 28 травня 1985 р., § 96 рішення ЄСПЛ у справі «Krombach v. France» від 13 лютого 2001 р.)» [16].

Як зазначають І. В. Гловюк та М. І. Пашковський, «практика діяльності КСУ останнім часом демонструє системне вирішення питань, пов'язаних із захистом права на свободу у кримінальному провадженні: йдеться про рішення про визнання неконституційним положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України; положення ч. 2 ст. 392 КПК України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті; положення ч. 5 ст. 176 КПК України. Це, без сумніву, є позитивною тенденцією; разом із тим, ці рішення КСУ [12, 15-16] ставлять нові питання і перед законодавцем» [3, с. 228].

У рішенні КСУ від 17 березня 2020 р. [18] зазначається, що «відповідають Конституції України, положення ч. 5 ст. 190 КПК України «Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу», п. 1 ч. 1, ч.1 і ч. 3 ст. 309 КПК України «Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування» щодо заборони оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.

Як зазначається у рішенні КСУ від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015 [13] не може бути свавільним обмеження права на апеляційне оскарження рішення суду, воно повинно бути пропорційним та обґрунтованим.

Оскільки дотримання розумних строків, передбачене п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України, то апеляційний перегляд судового рішення призведе до порушення розумних строків розгляду та вирішення по суті справи судом, що нівелює зміст права на доступ до правосуддя [18].

У рішенні КСУ від 17 червня 2020 р., послідовно формулюючи юридичні позиції стосовно змісту права на судовий захист, окремо зауважує, що «зміни до Конституції України відображають тенденцію до посилення конституційних гарантій щодо права на апеляційний перегляд справи та, відповідно, звуження розсуду законодавця в цьому питанні, що було втілено в новій редакції ст. 129 Конституції України. Конституцією України визначається право на судовий захист, зокрема у ч. 1 ст. 8 (принцип верховенства права) та у ч. 2 ст. 3 (принцип захисту прав людини). КСУ дійшов висновку, що реалізація конституційного права на судовий захист передбачає можливе оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (положення ч. 3 ст. 307 КПК України не відповідають ч. 2 ст. 3, ч. 1 ст. 8, ч.1 та ч. 2 ст. 55, п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). Встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оцінки бездіяльності уповноважених державних органів має забезпечити ефективність судового контролю, який має бути забезпечено під час розгляду відповідних питань хоча б у двох судових інстанціях: законодавець має запровадити такий обсяг судового контролю, що дозволяв би здійснити ефективний судовий контроль щодо відповідних питань та за наявності підстав надати особі можливість ініціювати початок кримінального провадження, а отже, надати їй реальний доступ до судового захисту» [17].

Рішення КСУ здійснюють вплив не лише на законність кримінального провадження, його відповідність засадам верховенства права, пропорційності, а й забезпечують подолання прогалин у праві, зокрема у кримінальному процесуальному. Правові позиції КСУ є ефективним засобом впливу на кримінальні процесуальні відносини, отже рішення КСУ забезпечують більш оперативне реагування на факти існування прогалин, нечіткості та суперечності законодавства щодо конституційних принципів і норм щодо прав і свобод людини і громадянина [6, с. 102]. Рішення КСУ можуть стосуватись і неправильного, всупереч змісту Основного закону, тлумачення суб'єктами правозастосування норм кримінального процесуального права. Окремий різновид правових позицій Конституційного Суду

Україні становлять ті, що викладені в окремих думках суддів Конституційного Суду України. Правореалізаційні правові позиції спрямовані на подолання недоліків правового регулювання, виявлених судовою практикою.

Слід підтримати позицію П. А. Комара, що у якості переконливого доказу вірного тлумачення і застосування норми права юридичні (правові) позиції Верховного Суду, Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини, дають поштовх прийняттю відповідних передбачуваних судових рішень, а отже, слугують забезпеченню єдності судової практики [8, с. 39].

Висновки. На підставі вищевикладеного, можна стверджувати, що рішення Конституційного Суду України є важливими для розвитку доктрини у вітчизняному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві. Скасування неконституційних положень Конституційним Судом України сприяє якості вітчизняного законодавства, реалізації правових принципів передбачуваності, верховенства права та пропорційності, ефективному захисту прав людини, є дуже важливим для подальшого підвищення ефективності судового розгляду шляхом дотримання розумних строків судового розгляду та забезпечення єдності судової практики. Рішення Конституційного Суду України здійснюють регуляторний вплив на здійснення кримінальної процесуальної діяльності, і є засобами усунення прогалин кримінального процесуального законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баулін Ю.В. Вплив рішень Конституційного Суду України на розвиток конституційної доктрини в галузі кримінального та кримінального процесуального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 1, 2014. С. 16-24.
2. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія. Київ: Істина. 2014. 588 с.
3. Глобук І.В., Пашковський М.І. Конституційно-юрисдикційний захист права людини на свободу: кримінально-процесуальний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 224 – 228.
4. Дунаєва Т.Є. Внесення змін у кримінальне процесуальне законодавство України як засіб покращення його якості в частині усунення прогалин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 41–47.
5. Дунаєва Т.Є. Рішення Конституційного Суду України щодо окремих положень КПК України у забезпеченні пропорційності. *Застосування в національному судочинстві стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 жовтня 2021 року)*. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 75-77.
6. Забарний М. Рішення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини у механізмі подолання прогалин кримінального процесуального права України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, December, 2016. P. 101-104.
7. Комар П. А. Роль судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права: дис. ... доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Вінниця, 2021. 242 с.
8. Комар П.А. Система джерел права та система законодавства: сучасний стан поняттєво-категоріального апарату і принципів правозастосування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 36-40.
9. Крайник Г.С., Дунаєва Т.Є. Якість кримінального процесуального законодавства України, яке регулює підстави та порядок застосування застави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 3 (91). С. 102 – 117.
10. Панов М. Доктрина кримінального права України: значення для науки і практики кримінального законотворення та правозастосування. *Право України*. 2020. № 2. С. 11-16.
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 11.10.2021).
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої ст. 315 КПК України від 23 листопада 2017 р. № 1-р/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 11.10.2021).
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171² Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 11.10.2021).
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої ст. 216 КПК України від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> (дата звернення: 11.10.2021).
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чернобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) «положення частини п'ятої ст. 176 КПК України від 25 червня 2019 р. № 7-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 11.10.2021).
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глушенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої ст. 392 КПК

України від 13 червня 2019 р. № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої ст. 307, частини третьої ст. 309 КПК України від 17 червня 2020 р. № 4-р(П)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20> (дата звернення: 11.10.2021).

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої ст. 190, пункту 1 частини першої, частини третьої ст. 309 КПК України від 17 березня 2020 р., № 5-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

19. Рябчинська О.П. Додаткові підстави кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 99–103.

20. Шило О.Г., Глинська Н.В. Правові засоби забезпечення єдності застосування кримінального процесуального закону. *Вісник Національної академії правових наук України / редкол.: В.Таций та ін.* Харків: Право, 2020. № 2. Т. 27. С. 210 – 228.

21. Hildebrandt M. Understanding law and the rule of law: a plea to augment CS curricula. *Communications of the ACM*. May 2021, Vol. 64, Issue 5. P. 28–31. URL: <https://cacm.acm.org/magazines/2021/5/252172-understanding-law-and-the-rule-of-law/fulltext> (дата звернення: 11.10.2021).

22. Pankevych I., Sofinska I. The Constitutional Court of Ukraine as the main actor in safeguarding of the Constitution. *Juridical Tribune*. Vol. 9. Special Issue. October, 2019. P. 77–92.

REFERENCES

1. Baulin Yu.V. The impact of decisions of the Constitutional Court of Ukraine on the development of constitutional doctrine in the field of criminal and criminal procedural law. *Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2014. № 1. P. 16-24.

2. Glynska N.V. Conceptual principles of determining and ensuring standards of good quality of criminal procedural decisions: a monograph. Kyiv: The Istyna. 2014. 588 p.

3. Glovyuk I.V., Pashkovsky M.I. Constitutional-jurisdictional protection of the human right to freedom: criminal procedural aspect. *Legal scientific electronic journal*. 2019. № 4. P. 224–228.

4. Dunaieva T. Making alteration into ukrainian criminal adjective legislation as a means of the improvement of its quality in the part of removal shortcomings. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*. 2017. № 3 (79). P. 41–47.

5. Dunaieva T. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine on certain provisions of the CPC of Ukraine in ensuring proportionality. *Application of the standards of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 in national proceedings: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Khmelnysky, October 22, 2021)*. - Khmelnytsky: Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, 2021. P. 75-77.

6. Zabarny M. Decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights in the mechanism of overcoming gaps in criminal procedural law of Ukraine. *Journal of National Jurisprudence: Theory and Practice*, December, 2016. P. 101-104.

7. Komar P.A. The role of judicial lawmaking in establishing the rule of law: diss. ... the doctor of philosophy in the field of knowledge 08 "Law" on a specialty 081 "Law". Vinnytsia, 2021. 242 p.

8. Komar P.A. The system of sources of law and the system of legislation: the current state of the conceptual and categorical apparatus and principles of law enforcement. *Comparative and analytical law*. 2019. № 3. P. 36–40.

9. Krainyk H., Dunaieva T. The quality of criminal procedural legislation of Ukraine, which regulates the grounds and procedure of application of the bail. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*. 2020. № 3 (91). P. 102–117.

10. Panov M. The doctrine of criminal law of Ukraine: significance for the science and practice of criminal law and law enforcement. *Law of Ukraine*. 2020. № 2. P. 11-16.

11. On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine of July 13, 2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (access date: 11.10.2021).

12. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of the third sentence of part three of Art. 315 of the CPC of Ukraine of November 23, 2017 № 1-r / 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (access date: 11.10.2021).

13. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the constitutionality of the provisions of the second part of Article 171-2 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine of April 8, 2015 № 3-rp / 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (access date: 11.10.2021).

14. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with part six of Art. 216 of the CPC of Ukraine of April 24, 2018 № 3-r / 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> (access date: 11.10.2021).

15. Judgment of the Constitutional Court of Ukraine in the case of constitutional complaints of Kovtun Maryna Anatoliivna, Savchenko Nadiya Viktorivna, Kostoglodov Ihor Dmytrovych, Chornobuk Valeriy Ivanovych on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) "provisions of part five of Art. 176 of the CPC of Ukraine of June 25, 2019 № 7-r / 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (access date: 11.10.2021).

16. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of Glushchenko Viktor Mykolayovych regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of part two of Art. 392 of the CPC of Ukraine of June 13, 2019 № 4-r / 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (access date: 11.10.2021).
17. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional complaint of Pleskach Vyacheslav Yuriyovych on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of part three of Art. 307, part three of Art. 309 of the CPC of Ukraine of June 17, 2020 № 4-r (II) / 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20> (access date: 11.10.2021).
18. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of Tatkov Viktor Ivanovych regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with certain provisions of part five of Art. 190, item 1 of part one, part three of Art. 309 of the CPC of Ukraine of March 17, 2020, № 5-r / 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20/#Text> (access date: 11.10.2021).
19. Ryabchynska O.P. Additional grounds for criminal qualification. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Ser.: Jurisprudence. 2014. № 12. T. 2. P. 99–103.
20. Shylo O.H., Glynska N.V. Legal means to ensure the unity of application of the criminal procedure law. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine* / editor: V. Tatsiy and others. Kharkiv: Pravo, 2020. № 2. Vol. 27. P. 210–228.
21. Hildebrandt M. Understanding law and the rule of law: a plea to augment CS curricula. *Communications of the ACM*. May 2021, Vol. 64, Issue 5. P. 28–31. URL: <https://cacm.acm.org/magazines/2021/5/252172-understanding-law-and-the-rule-of-law/fulltext> (date of application: 11.10.2021).
22. Pankevych I., Sofinska I. The Constitutional Court of Ukraine as the main actor in safeguarding of the Constitution. *Juridical Tribune*. Vol. 9. Special Issue. October, 2019. P. 77–92.

УДК 343.14

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-09

ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ СЛІДЧИМ

Гнатенко В. С.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету №1

Харківського національного університету
внутрішніх справ,

61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27

e-mail: vista0028@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>

АНОТАЦІЯ: *Вступ.* У статті досліджується проблематика доказування обставин кримінального правопорушення слідчим. Процесуальні повноваження слідчого визначено таким чином, що слідчий приймає самостійно всі рішення про провадження слідчих (розшукових) дій, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання від прокурора погодження, або санкції від слідчого судді і несе повну відповідальність за їх законність. Після отримання фактичних даних, закріплення їх як доказів, слідчий повинен оцінити всі докази за своїм внутрішнім переконанням. Слідчий повинен бути впевнений, що кримінальне правопорушення вчинив підозрюваний. Якщо в нього виникають сумніви щодо вчинення кримінального правопорушення певним підозрюваним, то він повинен шукати докази як вини, так і невинуватості.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Пропонується встановити межі доказування кримінального правопорушення на підставі нормативного забезпечення КК України. До елементів меж доказування кримінального правопорушення належить факт кримінального правопорушення, фактичні дані, відомості про факти та процесуально закріплені докази, що вказують на вину підозрюваного. Важливо зазначити, що межі доказування мають виходити не тільки з обставин кримінального правопорушення, але й обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Висновки. Пропонується внести зміни до КПК України та встановити механізм процесуального керівництва слідчого під час проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами. Діяльність слідчого з визначення предмету та меж доказування на досудовому розслідуванні може бути покращена за рахунок вдосконалення його процесуального статусу. Для цього доцільно посилити процесуальну самостійність слідчого, відповідно, зменшивши його залежність від прокурора в аспекті оцінки доказів за ключовими питаннями досудового розслідування. Запропоновано інші шляхи удосконалення чинного законодавства України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: доказування, слідчий, прокурор, слідчий суддя, оперативні підрозділи, досудове розслідування, процесуальне рішення, слідчі розшукові дії.

PROVING THE CIRCUMSTANCES OF A CRIMINAL OFFENSE BY AN INVESTIGATOR

V. Gnatenko,

senior lecturer of the department
criminal proceedings and the organization
of pre-trial investigation
faculty №1

Kharkiv National University of Internal Affairs

Kharkiv, 61080, L. Landau avenue, 27,

e-mail: vista0028@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1714-6164>

ANNOTATION: *Introduction.* The article investigates the problem of proving the circumstances of a criminal offense by investigators. The procedural powers of the investigator are defined in such a way that the investigator makes all decisions on investigative (search) actions, except when the law provides for obtaining approval from the prosecutor or sanctions from the investigating judge and is fully responsible for their legality. After obtaining the factual data, consolidating them as evidence, the investigator must evaluate all the evidence according to his inner convictions. The investigator must be sure that the criminal offense was committed by the suspect. If he has doubts about the commission of a criminal offense by a certain suspect, he must seek evidence of both guilt and innocence.

Summary of the main research results. It is proposed to establish the limits of proving a criminal offense on the basis of regulatory support of the Criminal Code of Ukraine. The elements of the limits of proof of a criminal offense include the fact of the criminal offense, factual data, information about the facts and procedurally established evidence indicating the guilt of the suspect. It is important to note that the limits of proof must be based not only on the circumstances of the criminal

offense, but also on the circumstances that affect the severity of the criminal offense or are grounds for exemption from criminal liability.

Conclusions. It is proposed to amend the CPC of Ukraine and establish a mechanism for procedural guidance of the investigator during the operational and investigative activities of operational units. The investigator's activity in determining the subject and limits of evidence in the pre-trial investigation can be improved by improving his procedural status. To this end, it is advisable to strengthen the procedural independence of the investigator, respectively, reducing his dependence on the prosecutor in terms of evaluating the evidence on key issues of pre-trial investigation. Other ways to improve the current legislation of Ukraine are proposed.

KEY WORDS: proving, investigator, prosecutor, investigating judge, operational units, pre-trial proceedings, procedural decision, investigative search actions.

Вступ. Законодавцем встановлено, що досудове розслідування проводиться слідчими органів Національної поліції України, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, слідчі органів Державного бюро розслідувань, детективи Національного антикорупційного бюро України.

Основним змістовним наповненням досудового розслідування є проведення слідчих дій, тобто дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Прокурор та слідчий суддя здійснюють нагляд за додержанням законності в діяльності органів досудового розслідування, санкціонують окремі рішення слідчого.

Незважаючи на новели чинного КПК України, процесуальний статус слідчого викликає багато практичних питань, які мають, в деяких випадках, суттєві протиріччя.

По-перше, процесуальні повноваження слідчого залишаються вузькими та не відповідають завданням кримінального судочинства, а саме, проведення швидкого, повного, неупередженого розслідування, встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного (обвинуваченого).

По-друге, законодавець надав слідчому процесуальні повноваження щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, але не у повному обсязі встановив механізм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а негласні слідчі (розшукові) дії слідчий повинен проводити, у певних випадках, з оперативними підрозділами.

По-третє, в КПК України дещо не повно визначено процесуальні повноваження слідчого щодо забезпечення захисту учасників кримінального провадження, особи, суспільства від кримінальних правопорушень.

Сучасний стан наукової розробки процесуального статусу слідчого заснований на наукових дослідженнях Ю.П. Аленіна, О.В. Бауліна, Н.С. Карпова, В.Д. Берназа, І. Гончарова, Ю.А. Гришина, Л.Я. Гордіна, І.В. Гловюк, О.П. Гуляєва, В.П. Даниленко, О.В. Захарченко, О. Іващенко, О. Кінаша, Я.Ю. Кондратьєва, В.С. Радецького, М.Й. Христин, Ю.М. Прокопенко, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівського, С.В. Слінька, Л.Д. Удалової та ін.

Основні результати дослідження. Органи досудового розслідування було сформовано на початку 1939 року. Чинне тоді законодавство встановлювало процесуальну самостійність слідчого щодо процесуального закріплення оперативних матеріалів, які йому надані були оперативними підрозділами.

М.П. Тепнін у 1928 році, С.Я. Розеблін у 1942 році визначали перші елементи процесуальної діяльності та вказували, що слідчий повинен входити до структури оперативних підрозділів та виконувати процесуальні дії під час оперативної розробки, закріплення доказів, які викривають підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення [2, с. 7; 3, с. 21].

У статті 40 КПК України визначено положення процесуальної самостійності слідчого та вказано, що він має право:

- починати досудове розслідування після реєстрації заяви про вчинене кримінальне правопорушення;
- проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- закривати кримінальне провадження, якщо особі не було повідомлено про підозру.

О.В. Баулін, І.В. Басиста, І.Е. Биховський, І. Гончаров, В.П. Даниленко, І. Рогатюк, А.Б. Соловйов, Г.П. Химичева та інші, розробили теоретичні положення процесуальної самостійності слідчого та практики його діяльності у кримінальному процесі. Вони вважали, що слідчий повинен самостійно

приймати процесуальні рішення щодо кваліфікації кримінального правопорушення, визначення меж обвинувачення; прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження або направлення обвинувального акту до суду [5, с. 21; 6, с. 12; 7; 8, с. 26; 9, с. 3; 10, с. 44; 11].

На підставі їх розробок були прийняті та закріплені окремі положення процесуальної діяльності слідчого у чинному КПК України.

Процесуальні повноваження слідчого визначено таким чином, що слідчий приймає самостійно всі рішення про провадження слідчих (розшукових) дій, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання від прокурора погодження, або санкції від слідчого судді і несе повну відповідальність за їх законність.

Слідчий, в межах своїх повноважень, повинен об'єктивно формулювати висновки, на основі перевірених, достовірних показань, про факти вчинення кримінального правопорушення. Процесуальна самостійність слідчого передбачає однаковий правовий статус для всіх слідчих, рівно як їх повноваження, незалежно від відомчої належності.

Практична діяльність слідчих підрозділів органу досудового розслідування та теоретичні прогалини процесуального статусу слідчого можна визначити у наступному. По-перше, належним чином статус слідчого не визначено. Його статус регламентується в окремих випадках законом, а в інших відомчими нормативними актами Генеральної прокуратури України, МВС України, Департаменту Національної поліції України. По-друге, процесуальні повноваження слідчого, що вказані у КПК України не мають окремої статті у якій вони мали бути визначені, що звужує його статус.

Слідчий є стороною обвинувачення у кримінальному процесі. На нього покладено обвинувальну функцію, яка включає до себе отримання доказів їх збирання, дослідження та оцінку на стадії досудового провадження. Слідчий складає повідомлення про підозру відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та обвинувальний акт. У обвинувальному акті він викладає кваліфікацію кримінального правопорушення, вказує мотив, мету вчинення кримінального правопорушення.

Слідчий уповноважений проводити негласні слідчі (розшукові) дії, але він, не маючи технічного забезпечення, повинен звертатися до технічної служби або до оперативних підрозділів. Механізм проведення слідчим даних процесуальних дій не встановлений чинним законодавством, хоча механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами встановлений відомчими нормативними актами та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Повноваженнями слідчого передбачено проведення ревізії та перевірки за нормами чинного законодавства, але яким законом повинен користуватися слідчий не визначено.

Чинний КПК встановлює інші повноваження слідчого, які передбачені чинним законодавством, але дані повноваження мають розбіжності.

Слідчий у своїй процесуальній діяльності підконтрольний прокурору, який здійснює прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва, однак питання взаємодії прокурора і слідчого належним чином не регламентовані.

Слідчий під час досудового провадження виконує інші функції, а саме – встановлює підстави для реабілітації підозрюваного, складає постанову про закриття кримінального провадження, забезпечує участь сторони захисту на стадії досудового провадження та ін.

Під час досудового розслідування слідчий має юридичну відповідальність за якість, процесуальну точність кваліфікації кримінального правопорушення. Він виконує організаційну, профілактичну роботу щодо встановлення доказів тощо.

Пропонуємо визначити процесуальну самостійність слідчого окремою статтею у КПК України, у якій доцільно зазначити, що слідчий має самостійно вирішувати процесуальні питання та приймати процесуальні рішення щодо кваліфікації складу кримінального правопорушення; визначати межі обвинувачення; закривати кримінальне провадження, якщо підозрюваному не було оголошено повідомлення про підозру; направляти матеріали кримінального провадження до суду з обвинувальним актом.

Слідчий проводить досудове розслідування та повинен встановити межі доказування, які включають до себе коло обставин, що необхідно визначити відносно підозрюваного та складу кримінального правопорушення. Межі доказування кримінального правопорушення включають до себе елементи фактичних даних кримінального правопорушення, відомості про факти та процесуально закріплені докази, що вказують на вину підозрюваного.

Слідчий повинен встановити за кожним кримінальним провадженням склад кримінального правопорушення та процесуально визначити докази, які підтверджують вину підозрюваного. Межі доказування мають виходити не тільки з обставин кримінального правопорушення, а включати профілактичну діяльність щодо подальшого припинення кримінального правопорушення.

Пропонується встановити межі доказування кримінального правопорушення на підставі нормативного забезпечення КК України. До елементів меж доказування кримінального правопорушення належить факт кримінального правопорушення, фактичні дані, відомості про факти та процесуально

закріплені докази, що вказують на вину підозрюваного. Важливо зазначити, що межі доказування мають виходити не тільки з обставин кримінального правопорушення, але й обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Запропоновано встановити теоретичну модель меж доказування слідчим обставин кримінального правопорушення таким чином:

- слідчий не повинен мати упередженість щодо вини підозрюваного, поки не будуть встановлені факти та докази, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення;
- слідчий повинен розподілити обставини кримінального правопорушення на частини, щоб встановити кожен деталь, яка має значення для визначення вини підозрюваного, вирішення завдань кримінального судочинства таким чином, щоб провести швидко та повне досудове розслідування;
- необхідно починати досудове розслідування із встановлення обставин кримінального правопорушення, поступово доходити до складних фактів, визначити кваліфікацію кримінального правопорушення та, в контексті кваліфікації, проводити слідчі (розшукові) дії;
- за допомогою криміналістичних методик встановлення доказів здійснити заходи щодо їх застосування та встановити обставини кримінального правопорушення;
- забороняється застосування заходів насильства, обману, тиску на підозрюваного (обвинуваченого) під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та судових дій.

Система, структура, форма кримінального провадження побудована таким чином, що досудове розслідування має ознаки публічного процесу. Слідчі повноваження встановлені таким чином, що він повинен проводити слідчі (розшукові) дії, які пов'язані зі збиранням, дослідженням фактичних даних. В даному разі слідчий має процесуальні повноваження надати клопотання через прокурора до слідчого судді на отримання ухвали про проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи підозрюваного у кримінальному процесі.

Слідчий має право відчиняти приміщення, застосовувати при цьому фізичну силу, ознайомлюватися з документами, речовими доказами, які підлягають вилученню за протоколом слідчої (розшукової) дії. Отже, слідчий має повноваження пошуку доказів.

Після отримання фактичних даних, закріплення їх як доказів, слідчий повинен оцінити всі докази за своїм внутрішнім переконанням. Слідчий повинен бути впевнений, що кримінальне правопорушення вчинив підозрюваний. Якщо в нього виникають сумніви щодо вчинення кримінального правопорушення певним підозрюваним, то він повинен шукати докази як вини, так і невинуватості.

Практика знає багато прикладів, коли підозрюваний визнає вину, щоб уникнути обставин, які вказують на обтяжуючі обставини кримінального правопорушення, зокрема вчинення групою, або злочинною організацією.

По-перше, підозрюваний визнає вину щодо вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення, щоб уникнути покарання за більш тяжке. По-друге, слідчий під час доказування обставин кримінального правопорушення отримує матеріали від потерпілого, оперативних підрозділів, захисника підозрюваного, які мають елементи фальсифікації. На цих матеріалах слідчий повинен формулювати обвинувачення, а суддя розглянути його.

Практика має багато прикладів, коли матеріали досудового розслідування в кінцевому висновку не підтверджуються судом. Статистичні дані Верховного Суду України за період з 2018-2019 рік, свідчать про збільшення на 20% виправдувальних Вироків у порівнянні з 2016-2017 роком. В даному разі можна говорити про недоліки проведення досудового розслідування слідчим, недостатнім процесуальним контролем з боку прокурора.

Вважаємо за необхідне визначити прогалини та надати їх форми: прогалини у доказах, у побудові версій, у оцінці фактів, фактичних даних та відомостей про факти.

Емпіричний матеріал свідчить про необхідність визначити прогалини у доказах. По-перше, слідчий приймає процесуальні рішення під час збирання, перевірки, оцінки фактичних даних та доказів, проводить слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, але встановити межі доказування не може за відсутності складу кримінального правопорушення.

Необхідно зазначити, що окремі учасники кримінального провадження не мають повноважень у доказуванні кримінального правопорушення, а беруть участь у встановленні, закріпленні, визначенні фактів та доказів. Однак під час судового розгляду такі особи можуть змінювати або відмовлятися від своїх показань, а суддя не може прийняти процесуальне рішення щодо встановлення вини обвинуваченого. В даному разі це свідчить про недоліки проведення досудового розслідування слідчим.

По-друге, підозрюваний визнає себе винуватим, але під час судового розгляду вказує на інші обставини кримінального правопорушення.

Прикладом є кримінальне провадження щодо вчинення розбійного нападу. На підставі показань потерпілого було встановлено, що коли він йшов до дому, то отримав удар по голові, після чого втратив свідомість. Його знайшли у каналізаційному люку. Оперативно-розшуковими діями було встановлено

підозрювану особу, яка надала показання щодо вчинення зазначеного кримінального правопорушення. Підозрюваний заявив, що вдарив потерпілого палкою, але за висновками експертизи удар було нанесено тупим предметом, схожим на кулак. Слідчий направив матеріали кримінального провадження до суду. Під час судового розгляду мати обвинуваченого попросила його сказати правду про вчинення кримінального правопорушення. Обвинувачений вказав, що вони були удвох та бив його знайомий, який заподіяв потерпілому тілесні ушкодження середньої тяжкості. Таким чином, під час судового розгляду кримінального провадження було встановлено, що обвинувачений взяв вину на себе, щоб уникнути співучасті, як кваліфікованого визначення цього складу кримінального правопорушення.

Пропонуємо визначення прогалин досудового розслідування у таких формах.

По-перше, активна протидія слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій включає до себе такі елементи, зокрема: дезінформація слідчого з боку підозрюваного про фактичні дані, надання неправдивих показань, фальсифікація документів, приховування предметів, зброї, підбурювання до надання неправдивих показань свідків; знищення фактичних даних та доказів під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, погрози, шантаж, тиск на учасників кримінального провадження.

По-друге, пасивна протидія доказуванню – це встановлення фактичних даних, зокрема: відмова від надання показань на підставі права на відмову від самовикриття та права не свідчити проти себе, та близьких родичів, та членів сім'ї; невиконання правил участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, а також відмова від участі в них; відмова від явки до слідчого, незважаючи на отримання повістки про виклик; заперечення відносно встановлених фактів, або мовчання про них.

Досудове розслідування має декілька етапів: початок проведення досудового розслідування; проведення слідчих (розшукових) дій, щодо встановлення обставин кримінального правопорушення; проведення експертизи та встановлення доказів, які вказують на вину підозрюваного; складання повідомлення про підозру та допит підозрюваного; оголошення підозрюваному та його захиснику про закінчення досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; складання слідчим обвинувального акту та реєстру досудового розслідування, або закриття кримінального провадження.

Згідно ст. 214 КПК України слідчий починає розслідування після отримання заяви про вчинене кримінальне правопорушення. Сутність проведення слідчих (розшукових) дій полягає в отриманні (збиранні), дослідженні доказів та їх перевірки і оцінки.

Слідчий вживає належні заходи для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Процесуальний зміст слідчих (розшукових) дій визначено у главі 20 КПК України. До слідчих (розшукових) дій належать: допит; проведення допиту в режимі відеоконференції; пред'явлення для впізнання; пред'явлення речей для впізнання; пред'явлення трупу для впізнання; проникнення до житла або іншого володіння особи; обшук; огляд; огляд трупу; слідчий експеримент; освідування особи; проведення експертизи; отримання зразків для експертного дослідження.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюють їх права і обов'язки, а також юридичну відповідальність, яка встановлена чинним законодавством. Проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Процесуальні повноваження слідчого, згідно зі ст. 207 КПК України визначені щодо затримання підозрюваного, у випадках: якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину.

Згідно зі ст. 208 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із слідчим або оперативним співробітником чи в приміщенні, визначеному слідчим. Слідчий або співробітник оперативного підрозділу зобов'язані доставити

затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) затримання. Термін затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Слідчий має повноваження щодо застосування міри кримінального процесуального примусу, який він використовує, в окремих випадках, для тиску на підозрюваного під час досудового провадження. Він має, з одного боку, можливість тиску у разі фіксації протоколу допиту, перевірки показань. З іншого – він повинен дотримуватися чинного законодавства та забезпечити гарантії участі підозрюваного у кримінальному провадженні: надати йому та роз'яснити процесуальні права та обов'язки, надати захисника та забезпечити його участь під час проведення кримінального провадження.

Під час затримання слідчий встановлює обставини кримінального правопорушення, розшукує докази, документи та речові докази.

Наприклад, оперативні підрозділи встановили де підозрюваний сховав зброю вбивства. Вони надали слідчому інформацію, які він повинен перевірити процесуальним шляхом, а саме – провести обшук у домогосподарстві підозрюваного. Під час обшуку слідчий виявив зброю вбивства.

Слідчий має процесуальні повноваження щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, згідно глави 21 КПК України. Практика проведення негласних слідчих (розшукових) дій та результати судового розгляду кримінального провадження свідчать, що механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій належним чином не регламентований законом. Слідчий не має процесуальних повноважень здійснювати нагляд за законністю діяльності оперативних підрозділів під час провадження оперативно-розшукових заходів у разі надання їм доручення. Закон передбачає можливість введення до складу слідчої групи працівників оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД, але слідчий здійснює керівництво і організацію роботи, а не забезпечує нагляд за проведенням оперативно-розшукової діяльності. Закон покладає функцію такого нагляду на прокурора. Вважаємо, що таке положення не відповідає статусу слідчого, який є самостійним процесуальним учасником кримінального процесу.

Пропонуємо внести зміни до КПК України та встановити механізм процесуального керівництва слідчого під час проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами.

Під час досудового провадження всі процесуальні дії фіксують письмово. Слідчий виконує функцію обвинувачення та захисту. Слідчий відшукує (збирає) сліди кримінального правопорушення, оцінює їх та процесуально закріплює протоколом слідчої (розшукової) дії.

Теоретичні проблеми доказування на стадіях досудового розслідування, встановлення меж вини підозрюваного мають бути визначені на підставі доказів, які слідчий збирає під час проведення слідчих (розшукових) дій. Предмет доказування, визначений у КПК України, вказує на необхідність визначення всіх обставин кримінального правопорушення. Межі обставин кримінального правопорушення слідчий повинен визначити на підставі КК України (складу кримінального правопорушення). Якщо слідчий розслідує вбивство, то він встановлює обставини складу вбивства. Якщо слідчий розслідує крадіжку, то тут він визначає обставини складу крадіжки.

Висновки. Всі кримінальні провадження розслідують за процесуальною формою однаково, але специфіка розслідування окремої категорії кримінальних проваджень, зокрема відносно неповнолітніх, вказує на визначення питань віку неповнолітнього, впливу на нього, фактів, що свідчать про його виховання та ін. Під час досудового розслідування слідчий встановлює предмет доказування кримінального правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, він здійснює заходи розкриття кримінального правопорушення. Матеріали кримінального провадження слідчий надає прокурору, який здійснює процесуальне керівництво за проведенням досудового розслідування. Прокурор повинен мати персональну відповідальність за рух кримінального провадження та нести юридичну відповідальність на недоліки досудового розслідування у разі якщо колегіальний суд, суддя змінює кваліфікацію кримінального правопорушення, виключає докази з обвинувачення та ін.

Діяльність слідчого з визначення предмету та меж доказування на досудовому розслідуванні може бути покращена за рахунок вдосконалення його процесуального статусу. Для цього доцільно посилити процесуальну самостійність слідчого, відповідно, зменшивши його залежність від прокурора в аспекті оцінки доказів за ключовими питаннями досудового розслідування; вдосконалити механізм забезпечення обов'язковості рішень слідчого; детальніше унормувати відносини між слідчим та оперативними підрозділами; надати слідчому право вживати заходів з усунення умов вчинення кримінального правопорушення. На рівні конкретного кримінального провадження оптимізації визначення меж доказування буде сприяти дотримання запропонованих в роботі умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аленин Ю. П. Уголовно-процесуальний кодекс України Науч. практ. комментарий / Ю. П. Аленин. – Одеська нац. юрид. академія. Харків. Одисей. 2003. - 959 с.

2. Розенблит С. Я. Дознание в красной армии / С. Я. Розенблит. – Москва : Юридическое издательство, 1942. – 50 с.
3. Тепнин М. П. Руководство по дознанию в частях и учреждениях РККА. / М. П. Тепнин. – Москва : Изд-во военной литературы, 1928. - 188 с.
4. Nukusheva, A., Zhamiyeva, R., Shestak, V., Rustembekova, D. Formation of a legislative framework in the field of combating cybercrime and strategic directions of its development (2021) Security Journal. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85108251007&doi=10.1057%2fs41284-021-00304-3&partnerID=40&md5=af70cd933caf4ec0c3c5408676adef13>
5. Баулін О. В. Новації сучасного реформування інституту слідчих дії // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: Ч. 2 : матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 жовт. 2012 р.) / Нац. акад. внутр. справ. – К. : НАВС, 2012. – С. 21–24.
6. Басиста І.В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування . автореф.. докт. юрид. наук. 12.00.09. / І.В. Басиста/ Запоріжжя, 2012. – 36с.
7. Быховский И. Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий / И. Е. Быховский. – М.: Юрид. лит., 1976. - 150 с.
8. Гончаров І. Деякі аспекти процесуальної самостійності слідчого / І. Гончаров // Право України. - Київ : МЮ України, 1995. - № 7. - С. 26-27.
9. Даниленко В. П. Незалежній Україні – незалежне слідство /В.П. Даниленко // Право України. - Київ : МЮ України, 1992. - № 16. - С. 3.
10. Рогатюк І. Обвинувачення та принцип презумпції невинуватості при провадженні досудового слідства / І. Рогатюк // Право України. - Київ : МЮ, 2001. - № 10. - С. 44.
11. Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности / Г. П. Химичева. – Москва : Экзамен, 2003. - 350 с.
12. Jerman Blažič, B., Klobučar, T. Advancement in Cybercrime Investigation – The New European Legal Instruments for Collecting Cross-border E-evidence (2019) Advances in Intelligent Systems and Computing, 918, pp. 858-867. https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85061384367&doi=10.1007%2f978-3-030-11890-7_80&partnerID=40&md5=0a7c8a45a016079ec9521974f362de08
13. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012 — 1224 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

REFERENCES

1. Alenin Yu. P. Code of Criminal Procedure of Ukraine Nauch. practical commentary / Yu. P. Alenin. - Odessa nat. legal academy. Kharkiv. Odysseus. 2003. - 959 p.
2. Rosenblit S. Ya. Inquiry in the Red Army / S. Ya. Rosenblin. - Moscow: Legal publishing house, 1942. - 50 p.
3. Tepnin M. P. Guide to inquiry in parts and institutions of the Red Army. / M. P. Tepgin. - Moscow: Publishing house of military literature, 1928. - 188 p.
4. Nukusheva, A., Zhamiyeva, R., Shestak, V., Rustembekova, D. Formation of a legislative framework in the field of combating cybercrime and strategic directions of its development (2021) Security Journal. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85108251007&doi=10.1057%2fs41284-021-00304-3&partnerID=40&md5=af70cd933caf4ec0c3c5408676adef13>
5. Baulin O. V. Innovations of the modern reformation of the institute of research // Legal reforms in Ukraine: realities of the day: Part 2: materials of the IV All-Ukr. sci.-theor. conf. (Kyiv, 11 Zhovt. 2012) / Nat. acad. internal ref. - K. : NAVS, 2012. - S. 21–24.
6. Bassist I.V. Legal basis for acceptance and resolution of the incident at the stage of pre-trial investigation. autoref.. doc. legal Sciences. 12.00.09. / I.V. Bass player / Zaporozhzhya, 2012. – 36 p.
7. Bykhovskiy I. E. Procedural and tactical issues of the system of investigative actions / I. E. Bykhovskiy. – М.: Yurid. lit., 1976. - 150 p.
8. Goncharov I. Some aspects of procedural independence of the investigator / I. Goncharov // Law of Ukraine. - Kyiv: Ministry of Justice of Ukraine, 1995. - № 7. - P. 26-27.
9. Danylenko VP Independent Ukraine - an independent investigation / VP Danylenko // Law of Ukraine. - Kyiv: Ministry of Justice of Ukraine, 1992. - № 16. - P. 3.
10. Rohatyuk I. Accusation and the principle of presumption of innocence in pre-trial investigation / I. Rohatyuk // Law of Ukraine. - Kyiv: Manchester United, 2001. - № 10. - P. 44.
11. Khimicheva GP Pre-trial proceedings in criminal cases: the concept of improving criminal procedure / GP Khimicheva. - Москва: Экзамен, 2003. - 350 с.
12. Jerman Blažič, B., Klobučar, T. Advancement in Cybercrime Investigation - The New European Legal Instruments for Collecting Cross-border E-evidence (2019) Advances in Intelligent Systems and Computing, 918, pp. 858-867. https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85061384367&doi=10.1007%2f978-3-030-11890-7_80&partnerID=40&md5=0a7c8a45a016079ec9521974f362de08
13. Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary / Edited by Professors VG Goncharenko, VT Nora, ME Shumyla. - K. : Justinian, 2012 - 1224 p.
14. Criminal Procedure Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА Й АДВОКАТУРА
JUDICIAL EQUIPMENT; PROSECUTOR'S OFFICE AND LAWYER

UDK 34

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-10

CODE ETHIC SUPERVISION AND ENFORCEMENT OF ADVOCATE IN INDONESIA

Jonaedi Efendi,

Faculty of Law,
Bhayangkara University, Surabaya, Indonesia
e-mail: jefendi99@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4907-4460>

Sulaksono,

Faculty of Law,
Universitas Dr. Soetomo, Surabaya, Indonesia
e-mail: sulaksono@unitomo.ac.id
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6648-9169>

ANNOTATION. *Introduction:* This research tried to review the supervision and enforcement of advocate code ethics concept. Advocate had very strategic function and role to manifest the truth and justice in law enforcement. Therefore, that advocate was directly or indirectly involved to create justice mafia and *judicial corruption*. Advocate's role must give law service and represent the client who slowly but surely replaces the "approacher" role of law enforcement officials, so that the cases handled can be won by any means, including the deviation done by advocate in jockey prisoner at a jail in Indonesia. This jockey prisoner cases can be stated as the reflection of how bad the law enforcement in Indonesia. This case revealed as the top iceberg, which actually has been done for a long time in this country. The elaboration above shows the urgent need of supervision and enforcement advocate code ethics in order to make advocate stands right in the law enforcement corridor

Methods: The method used was normative-sociologist approach, which reviewed as to the supervision and enforcement advocate code ethics in legislations rule as well as the advocate responsibility analysis in sociology.

Results: One of the trusted inside advocate legislations 18.2003 is the obligation advocate code ethic existence. It was arranged by Indonesia Advocate Ethic Code to keep the honorary and dignity of advocate profession (Clause 26 Chapter IX verse 1); that legislations also rule of how an advocate must submit and obey advocate profession code ethic, also determination as to advocate organization honorary council (verse 2); Advocate profession ethic code as meant on verse (1) cannot be contradicted with legislations rule (verse 3); Supervision based on Advocate profession code ethic implementation is done by Advocate Organization (verse 4)

Conclusions: It can be concluded that the supervision of advocate was the responsibility of all country's institution and law enforcement officials, thus the aspiration to manifest law justice would be achieved and advocate contribution in law supremacy was maximized.

KEY WORDS: Advocate, Supervision, Code ethics, Law enforcement.

КОДЕКС ЕТИКИ НАГЛЯД ТА ВИКОНАННЯ АДВОКАТІВ В ІНДОНЕЗІЇ

Йонаеді Ефенді,

Юридичний факультет Університету Бхаянгарка,
Сурабая, Індонезія
e-mail: jefendi99@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4907-4460>

Сулаксоно,

Юридичний факультет, Universitas Dr. Soetomo,
Сурабая, Індонезія
sulaksono@unitomo.ac.id
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6648-9169>

АНОТАЦІЯ. *Вступ:* У цьому дослідженні була спроба переглянути нагляд та дотримання концепції етики адвокатського кодексу. Адвокат мав дуже стратегічну функцію та роль, щоб виявляти правду та справедливість у правоохоронних органах. Таким чином, цей адвокат був прямо чи опосередковано залучений до створення судової мафії та судової корупції. Роль адвоката повинна надавати юридичні послуги та представляти клієнта, який повільно, але впевнено замінює роль «наближення» посадових осіб правоохоронних органів, щоб справи, які розглядаються, можна було виграти будь-яким способом, включаючи відхилення, зроблене адвокатом у в'язниці-жокеї у в'язниці в Індонезія. Цей жокеї справи ув'язнених можна назвати відображенням того, наскільки погані правоохоронні органи в Індонезії. Цей випадок розкрився як вершина айсберга, що фактично робилося в цій країні

вже давно. Розробка вище показує нагальну потребу в нагляді та запровадженні етичного кодексу адвоката, щоб адвокат стояв прямо в коридорі правоохоронних органів.

Методи: Використовуваний метод – нормативно-соціологічний підхід, який розглядає питання етики нагляду та застосування адвокатського кодексу в законодавчих нормах, а також аналіз відповідальності адвоката в соціології.

Результати: Одним із довірених внутрішніх законів про адвокатуру від 18.2003 є зобов'язання щодо існування кодексу етики адвоката. Це було організовано Кодексом адвокатської етики Індонезії для збереження честі та гідності адвокатської професії (пункт 26 Розділ IX, вірш 1); що законодавчі акти також визначають, як адвокат повинен підкорятися етичному кодексу професії адвоката, а також визначення почесної ради адвокатської організації (вірш 2); Етичний кодекс професії адвоката, як він мається на увазі у вірші (1), не може суперечити нормі законодавства (вірш 3); Нагляд на основі впровадження етичного кодексу професії адвоката здійснюється Адвокатською організацією (вірш 4).

Висновки: можна зробити висновок, що нагляд за адвокатом був обов'язком усіх установ країни та представників правоохоронних органів, таким чином прагнення виявити правову справедливість було б досягнуто, а внесок адвоката у верховенство закону було б максимальним.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: адвокат, нагляд, етика кодексу, правоохоронна діяльність.

Introduction. The advocate profession, since 2000's, is known as noble profession (*Officium Nobile*) and growing rapidly in Indonesia. Almost every person who faces a problem at law field in reformation era the wealthy and famous such as corruption, collusion and nepotism, banking, artist up to the poor cases such as rooster stealing, forced house evictions and etc., tend to use advocate services (Susanto, 2004).

This is an indication that advocate existence in society is really needed. Hence, advocate has strategic function and role to manifest the truth and justice in law enforcement. However, it cannot be refuted that they directly or indirectly contribute to create justice mafia and judicial corruption.

Somehow, it can be confirmed that law system has vital and crucial role, because it is the only advocate who can get access to justice and connection between the society and country through the law institution. Anyhow, what is happening that advocate profession is more known as "broker" cases who stands right between the client and law officers (judge, prosecutor and police) as justice buyer and seller. Advocate's role must give law service and represent the client who slowly but surely replaces the "approacher" role of law enforcement officials, so that the cases handled can be won by any means, including the deviation done by advocate in jockey prisoner at a jail in Bojonegoro, East Java. This jockey prisoner scandal is considered indifferent with tax mafia cases, Gayus Tambunan. According to Humphrey R Djemat, the similarity between both scandals is involving law enforcement officials including advocate.

This jockey prisoner cases can be stated as the reflection of how bad the law enforcement in Indonesia. This case revealed as the top iceberg, which actually has been done for a long time in our country. These cases are along with the decreases of other law enforcement. However, it is not only the police and prosecutor who decrease and accused as public actor from this justice mafia, but also advocate profession. This becomes more clearly since we heard the conversations of an advocate named Bonaran Situmeag in the tapping recorder from KPK (Corruption Eradication Commission). It was listened in the constitutional court council openly. Therefore, the advocate profession gets more harsh shot from public and also be considered having a big role in creating that kind of condition.

The elaboration above shows the urgent need of supervision and enforcement advocate code ethics in order to make advocate stands right in the law enforcement corridor. This research tries to review how the supervision and enforcement concept towards the advocate code ethics.

Review Literature. Supervision Basic Concept. The terms of supervision in English called controlling, which was said by Dale in (Winardi, 2000) that: "... the modern concept of control... provides a historical record of what has happened ... and provides data to enable the ... executive ... to take corrective steps ..." This shows that the supervision is not only seeing something precisely and reporting the supervision activity result, but it includes the meaning of fixing and righting, thus the achievement corresponds to what is planned. More in (Winardi, 2000) stated that: "... there's many a slip between giving works, assignments to men and carrying them out. Get reports of what is being done, compare it with what ought to be done, and do something about it if the two aren't the same'.

Hence, the supervision is actually the action of comparing between the result and reality with the desired result (*das sollen*). It is because between those two things used to having deviations. Thus, the supervision task is doing the correction based on those deviations.

The supervision is the fourth managerial function after planning, organizing and directing. As one of the management function, the supervision mechanism in an organization is absolutely needed. The implementation planning or program without accompanied with a well and continues supervision system, is explicitly slowing or not achieving the determined target and goal.

Mockler stated that supervision as: *Controlling is a systematic effort by business management to compare performance to predetermined standard, plans, or objectives to determine whether performance is in line with*

these standards and presumably to take any remedial action required to see that human and other corporate resources are being used in the most effective and efficient way possible in achieving corporate objectives.

The supervision concept above concluded three things, 1 (there must be planning, standard or goal as the measurement of achievement, (2) There must be implementation process work to achieve the desired goal, (3) there must be an effort to compare as to what have been achieved by determined standardized, planning or goal. (4) Doing the adjustment which is needed. Thus, the supervision concept from Mockler shows that the planning activity by criteria measurement, norms and standards, then to compare which one needs correction or adjustments.

However, national institution of administration reveal that: supervision is one of the organic management, which is a chair activity process to ensure and guarantee that the goal and targets also organizations tasks will and have implement well based on planning, policy, instruction and conditions which is set and applied (Lembaga Administrasi Negara Republik Indonesia, 1996). The supervision as management function is fully the responsibility every chair at any level. The supervision essence is preventing the deviations, extravagant, obstacles, fault and failure in terms of achieving the target and goal also organizational tasks implementation.

Based on LAN above, it appears that the subject is done by chair. The same thing is also stated by Koontz, et. al. that: "achievement function must be done by every manager, starts from chair to supervisor".

Based on the supervision definition as a process, as stated by LAN above, Soekarno (M. Situmorang, 1994) stated that: "Supervision is a process to determine as what must be done, so that what is done along with the planning". (Certo, 2006) said that: "Controlling is the process managers go through to control". While (Maman, 2004) stated that: "Supervision is an activity process which is done by monitoring, measuring and undergo the adjustment based on the job implementation if needed. Hence, what is planned can be done by what is desired".

The same thing stated by Manullang (1997) that: "Supervision is a process to determine what job is done, judged, and corrected so that undergoes the suitable job as initial planning if needed." In essence, Manullang (1997) view above emphasizes that supervision is a process, where the job has been done, and then assessment is done to considered whether it is exactly the same as initial determined or deviations are happened. It is not only until the founding of deviation, but how to take changing steps and adjustments, so that the organization is healthy still. According to (M. Situmorang, 1994), supervision means:

1. Knowing the job is well or not.
2. Fixing the mistakes which is done by employees and undergo the prevention, so that it is not reoccurred by the same mistakes or new mistakes appears.
3. Knowing that budget usage has been determined inside the directed planning based on the planning.
4. Knowing the job implementation based on the program (implementation level program) like what has been determined inside the planning or not.
5. Knowing the job result compares to what is planned, which is standard.

Rachman also states that the meaning of supervision is:

1. Knowing what goes based on the determined planning.
2. Knowing whether all things are going based on instruction and also determined principles.
3. Knowing whether the weakness, difficulties and failures, so that done the changings to fix also prevent the mistake activities.
4. Knowing whether all things are efficient and also can be done by continues fixing, so that gets more righteous fixing.

Based on both opinions, it can be concluded that the meaning of supervision knows the work implementation, work result and all things are based on the planning or not. It also measures the fault mistakes that happened, so that fixing towards more righteous direction.

Code ethics advocate profession description. In the 18th legislations 2003, advocate is a person whose job gives law services, inside or outside court of law that fulfilled the prerequisites based on this legislation. Whereas according to advocate of code ethics, advocate gives law services whether inside or outside the court of law, who fulfilled the prerequisites based on applied legislations whether advocate, lawyer or law consultant, practitioner lawyer or as law consultant. Beside giving law services in the court of law, An advocate also giving some services such as accompaniment, representation, advocacy or running the authority for the sake of client's interests. Also, it can give law assistance outside the court which is law counseling, negotiation and in terms of trade contracts agreement making and doing the others law undergo for law interests whether personal, law corporation, or others that accepting law services from advocate.

Code ethics of advocate profession is applied ethics product which is produced based on ethical applied thinking on a profession. Advocate profession's code ethic can change and be changed along with the science development and technology. Advocate profession code ethics is written, well sequences, flawless and in good language.

As profession organization, advocate needs to have ethic code as a principle or value in terms of moral, which burdens obligation and law protection giving to each member on running their profession. Advocate as a

noble profession lies under law protection, legislation and that ethic code itself, who has freedom based on the dignity, and advocate personality based on independent, honesty, secrecy, and openness firmly. As a law enforcer, advocate has equal profession position among other law enforcement institution. Therefore, each advocate is prosecuted to keep the image and dignity profession also devoted and uphold ethics code and profession oath. The implementation is supervised by honorary council as an exist institution and must be recognized by each advocate without seeing from whose profession originally and members. Hence, every advocate who chooses that profession must submit and obedient on that conduct rule (code of conduct) who is known as Advocate ethic code, before Legislation 18.2003 applied.

Ethic code profession is a professional principal criteria on which is lined, so that it can be known surely by professional obligation, whether, new or old or profession group member candidate. According to Eugenius Sumaryono (1995), ethic codes profession is made written because it has three functions, are: 1) As control social facility, 2) As prevention other parties' intervention, 3) As a misunderstood and conflict prevention.

Code ethics enforcement means as the advocate community ability and the organization to enforce the obedience on ethics determinations for all members, processing the ethics code violation suspicion and act the members who violate all determination which is mentioned inside. In order to keep the quality of each member, an advocate organization must pay attention to intellectual competence, thus the members become far better in terms of society service quality. This process is known as Press continuing Legal Education (CLE). CLE program that is done consistently by advocate organization is expected to create not just competence advocates but also good morality.

All of advocate code ethic captured is a good manner. Besides, there are a few shortcomings, such as:

1. The idealism in advocate code ethic is not the same as the facts around. Hence, our hope is far from the reality.
2. Advocate code ethics is a moral norm compilation that is not completed by hard sanctions because the implementation based on awareness.
3. The advocate honorary council which is not function ruled on clause 10 Indonesian advocate code ethic (KEAI) and clause 26-27 UU n.18 2003 about advocate. The ineffectiveness whether in the rural or central, because of the overwhelm hesitation to report advocate who deviates ethic code.
4. Advocate culture in Indonesia is also "Cooperation solidarity" which means a spirit to defend groups or cooperation. The sentence above can be a reason why advocate code ethic is not well run as it should be.

Research Method. This research used normative-sociologist approach method. It reviews about the supervision and enforcement advocate code ethics in legislation rules, and also analyzed the advocate responsibility inside sociologist field. This sociologist approach is being urgent, that advocate must see the developing and growing low in society.

Discussion. In terms, Advocate legislation 18.2003 was arranged by Indonesia advocate ethic code. This aim is to keep the dignity of advocate profession (clause 26 chapter IX, verse 1); that legislations are also ruling of how an advocate must submit and obey advocate profession ethic code and the determination as to advocate organizational honorary council (verse 2); advocate profession ethic code as mentioned on verse (1) cannot be contradicted by legislations rule (verse 3); the supervision on ethical code advocate profession is done by advocate organization (verse 4). Ethic code also rules about sequences, tasks and authority advocate organizational honorary council.

Basically, advocate ethic code and advocate legislations rule as to advocate relation with clients and advocate relation with co-advocate. The relation between advocate and client is ruled on clause 4 advocate code ethics. Those are:

- a. Advocate in terms of civic cases must prioritize the completion on a piece way.
- b. Advocate is not justified by giving information which misleads the client as to the run cases.
- c. Advocate is not justified to guarantee the client, that the case which is handled will be won.
- d. In terms of determining the allowance advocate is obligated to consider the client's ability.
- e. Advocate is not justified to burden client with unneeded fees
- f. Advocate on free of charge cases, must give the same attention as charged cases.
- g. Advocate must refuse cases which on their belief, there is no based law.
- h. Advocate is obligated to hold the secrecy function to everything that told by client, in a way that can be trusted and obligated to keep that secrecy after the ending of relations between advocate and client.
- i. Advocate is not justified to be free from the tasks burden to him, when nothing beneficially gotten by client position or when it causes lost which cannot be fixed by involved clients, without shorting the determination as mentioned on (clause three, letter (a).
- j. Advocate manages the interests together on both parties or must resign fully from those interest businesses. If only, someday there is a contradiction interest between relevant parties.
- k. Advocate retention right towards client must be recognized as long as it does not cause the loss of client's interests.

1. The relation between advocates with client is tightly closed with the advocate main job as a profession such as: a) law council giving to needed society; b) society advice defense; c) making contract draft (agreement) to the interest parties who concerns on undergo work or trade relation; d) facilitate the society interests who becomes his client in a discussion process to finish law dispute; e) and etc to make law services who is needed for entrepreneur field.

As for between advocate and co-advocates, it is ruled in clause 5 advocate code ethics, those are:

1. Relation between co-advocates must be based on respecting, appreciating and trusting each other
2. If an advocate talks or meets co-advocate on the court of law, shall not using unrighteous words whether oral or written.
3. Objections towards co-advocates actions which consider contradict with advocate code ethic must be submitted to honorary council to be checked and not justified for broadcast. Whether by mass media or others.
4. Advocate is not allowed to pull or seize a client from co-advocate.
5. As for the client will replace an advocate, hence the new advocate can be only receiving that case after receiving the authority gift retraction to initial advocate and obligated to remind client for fulfilling his obligation, if only have towards initial advocate.
6. As for a case submits by client to a new advocate later, then initial advocate is obligated to give all mail and important information to handle that case, by observing advocate retention right towards that client.

Advocate Code Ethics Supervision and Enforcement Concept in Indonesia. Basically, the advocate supervision is done by advocate profession as mentioned in chapter III legislation's 18/2003. However, this research would try to describe a few concepts of supervision concept towards advocate profession.

Philosophically, country is a policy stakeholder towards public prosperity. Inside the country of law, basically country is actively involved at society prosperity welfare.

In A.V. Dacey perspective, the law country concept (*The Rule of Law*) explained through three meanings. Those are, regular law supremacy and superiority which is absolutely contradicted with arbitrary authority influence, and revoke prerogative right or even huge action authority on government party, because the Emerson of arbitrariness. **Second**, *the rule of law* means the equality in front of law, or submission to all communities to country general law who runs by the general court (*Equality before the law*). **Third**, someone could be sanctioned because of law deviation, although it cannot be punished because another reason (*Due Process of Law*) or in other words, inside law country, there must be legality principle. In terms of the supervision context towards advocate, the country must take part also by constructing an integral supervision concept. Basically, it is caused by a position that advocate is part of law enforcement, although being one pillars from law country construction.

Whereas the continental European bachelor-which is represented by Julius Stahl-writes law country principle (*Rechtsstaat*) by implementing:

1. Human right protection
2. Authority partition
3. Government based on legislations
4. Civil court of justice

KEI Supervision and Enforcement by Advocate Organization. Indonesian advocate code ethic is a guidance and basic determination collection which gives the implementation of Indonesian advocate profession. It is particular because advocate legislation itself has emphasized that advocate as law enforcement. Those are really important to be remembered. We are one of the trusted, assigned as law enforcement as others law enforcement such as judge, police and etc (Tumbuan, 2004).

In terms of those, advocate is also gifted absolute facilities that have to be had. Those are freedom and independent who guarantee by law and legislations. Without those, it is impossible he could run his function to manifest the call of law enforcement. Here, it is very visible that independent freedom is solely a facility not goal. It means, as far as that freedom and independent are used by full responsibility and sincere faith, advocate has right to get protection in terms of running his freedom and independent profession (Priapantja, 1999).

Why advocate needs to get protection? Because, it is truly advocate who carries on a noble task (*officiumnobile, a noble office*), so that he has to manifest the call, be independent, honest and particularly opened. Opened is also to the co-advocate who gives the guidance and reprimand to relevant advocate. The consequences is each Indonesian advocate must keep the image and honorary of advocate profession, also high devoted and submitted to the principle of Indonesian Advocate Code Ethic.

It is needed by honorary council to guarantee the implementation submitted based on Indonesia Advocate Code Ethic. Therefore, the role of honorary council is very determined. Without all of those, everything is become infertile.

Indonesian Advocate Ethic Code has rule the reprimand guide explicitly inside Clause 12 Indonesia Advocate Code Ethic, those are:

1. The reprimand to advocate as a reprimander that considered as violation of Advocate Code Ethic must be delivered written with the reasons to honorary district council or chair district council or central chair council where reprimander is the member.

2. If there is no district organization in that place, the reprimand is delivered to nearby honorary district council or central chair council.

3. If reprimand delivered to central chair council, then the district chair council proceeds to authorized honorary district council for checking those reprimands.

4. If a reprimand delivered to central chair council or central honorary council, they proceed it to district honorary council for checking those reprimand, whether directly or indirectly through district chair council.

In terms of Advocate Code Ethic implementation, it usually deviates toward Code Ethic done by all advocate. Towards Advocate Ethic Code deviations, advocate code ethic must be done by advocate, inside Clause 10 verse (2) Advocate Code Ethic, mentioned: honorary council level and central honorary council level. Whereas, in terms of checking a reprimand done by central honorary council level, undergone in terms of Comparison Checking Level, like regulated in Clause 18 Advocate Code Ethic.

KEI Supervision and Enforcement by Society. Supervision concept by society becomes one idiil principle to keep and enforce advocate code ethic. Society as one of the subsystems occupies strategic role in advocate supervision. Society law values awareness has a function as the measurement of advocate performance.

According to (Friedman, 1975), there is "law culture" in law system. Law culture based on attitude, value and opinion in the society with emphasises on law, law system also a few parts of law. Law culture is a part of common culture, custom, opinion, thinking and working way who tied the society to get enclose or far from law particularly. From those three components above, law culture is the most important component. In addition, Lawrence M. Friedman, explains three components who embedded inside those law systems. Those three components are first structure. Structure by Freidman is explained as follows:

First many features of a working legal system can be called as structural-the moving parts, so to speak of the machine Courts are simple and obvious example; their structures can be described; a panel of such size, sitting at such time, which this or that limitation on jurisdiction. The shape size, and powers of legislature is another element of structure. A written constitution is still another important feature in structural landscape of law. It is, or attempts to be, the expression or blueprint of basic features of the country's legal process, the organization and framework of government.

Simply, from those writing, it can be interpreted that structure component encircles many kind of institution who created by those law system with any kind of function in terms of the law system work support, including the law enforcement institutions such as judge, police, court and etc.

Second component from law system is substance. Within Friedman writing, substance defined as:

These are the actual products of the legal system -what the judges, for example, actually say and do. Substance includes, naturally, enough, those propositions referred to as legal rules; realistically, it also includes rules which are not written down, i.e. those regulations of behavior that could be reduced to a general statement. Every decision, too, is a substantive product of the legal system, as is every doctrine announced in court, or enacted by legislatures, or adopted by agency of government.

Substantive component encircles all who becomes output from a law system, including law norms whether rules, decisions, doctrines which is used in a law system such legislations, whether written or not written, and court decision.

Third component is law culture component. Fried mentions as *legal culture*: Legal culture can be defined as those attitudes and values that related to law and the legal system, together with those attitude and values affecting behavior related to law and its institution, either positively or negatively. Love of litigation, or a hate of it, is part of legal culture, as would be attitudes toward child rearing in so far as these attitudes affect behavior which is at least nominally governed by law the legal culture, then, is a general. Expression for the way the legal system fits into the + of the general society.

Law culture is a combination of two words, those are Culture and Law. Culture words are derived from Sanskerta language means *budhhayah*, which is the plural form of *buddhi* (mind). It means things relevant to human moral and mind. In English, Culture derived from Latin *Colere*, it is process and undertake. It could be meant as cultivate. *Culture* word also translated as "kultur" in Indonesian.

If it is only connected by society supervision and advocate ethic code, then the relevance laid on the connection between society law culture with law enforcement. Besides, law culture is a society reasoning law culture and society power, who determines to how a law being used, avoided or abused. Including inside is the supervision undertake towards law enforcement officers, particularly advocate (Rahardjo, 1980).

Then, law culture essence as a non-material or spiritual culture is value that means abstract conceptions as what is good (hence, has to be believed) and what is bad (hence, has to be avoided). Those values are the basic from ethics (as to what is right and wrong), norms or values (contents of commandment, prohibition or allowance) and the human attitude pattern. It means, there is a spiritual element closed with the faith or belief, like mystics that appears because of someone's faith.

Here, is a law society awareness factor which has very important role in terms of that law enforcement effort itself. It is because of this perspective which needs to be set back, so that our law supremacy can be run well in this country. Law enforcement relevance in terms of justice enforcement perspective as a part of society law awareness is an alternative effort based on our distrusted toward positive law and the law enforcement officers. It is the mainstream from legalistic view. So that, when we talk about law in the justice perspective, we are in the morality and ethical zone, also does not review law problems in narrow meaning. How those positive laws made, and whether positive law has been made by representing from our society justice feeling, also law officers' mentality enforces the law including advocate.

Conclusion. One of the trusted inside advocate legislations 18.2003 is the obligation advocate code ethic existence. It was arranged by Indonesia Advocate Ethic Code to keep the honorary and dignity of advocate profession (Clause 26 Chapter IX verse 1); that legislations also rule of how an advocate must submit and obey advocate profession code ethic, also determination as to advocate organization honorary council (verse 2); Advocate profession ethic code as meant on verse (1) cannot be contradicted with legislations rule (verse 3); Supervision based on Advocate profession code ethic implementation is done by Advocate Organization (verse 4). Code ethic also rules the sequences, tasks and Advocate Organization Honorary Council authority. It usually occurs Code Ethic deviations by advocate on its implementation.

Supervision towards advocate becomes the responsibility of all country's component and law enforcement officers, The idiil supervision concept that undertaken by country, society or profession institution. Those three forms of supervision will bring forth an idiil law arrangement also appropriate with law enforcement spirit. Hence, the aspiration to manifest law justice will be achieved and advocate contribution in law supremacy can be done maximally.

REFERENCES

1. Certo, S. C. & S. T. C. (2006). *Modern Management*. Pearson Prentice Hall.
2. Eugenius Sumaryono. (1995). *Etika Profesi Hukum : Norma-Norma bagi Penegak Hukum (Pertama)*. Penerbit Kanisius.
3. Friedman, L. M. (1975). *The Legal System. A Social Science Perspective*. Russet Sage Foundation.
4. Lembaga Administrasi Negara Republik Indonesia. (1996). *Sistem Administrasi Negara Republik Indonesia (Ketiga)*. Toko Gunung Agung.
5. M. Situmorang, V. dan J. J. (1994). *Aspek Hukum Pengawasan Melekat dalam Lingkungan Aparatur Pemerintah*. PT Rineka Cipta.
6. Maman, U. (2004). *Manajemen: Konsep, Prinsip dan Aplikasi*. Penerbit Agnini.
7. Manullang, M. (1997). *Dasar-Dasar Manajemen*. Monara.
8. Priapantja, C. C. (1999). *Budaya Hukum Indonesia Menghadapi globalisasi : Perlindungan Rahasia Dagang di Bidang Farmasi*. Universitas Indonesia.
9. Rahardjo, S. (1980). "Bekerjanya Hukum" dalam *Hukum dan Masyarakat*. Angkasa.
10. Susanto, A. F. (2004). *Wajah Peradilan Kita; Kontruksi Sosial tentang Penyimpangan, Mekanisme Kontrol dan Akuntabilitas Peradilan Pidana*. Refika Aditama.
11. Tumbuan, F. B. . (2004). *Pemaparan Pembicara Indonesia dalam Rekaman Proses Workshop Kode Etik Advokat Indonesia Langkah Menuju Penegakan*.
12. Winardi. (2000). *Manajer dan Manajemen*. Citra Aditya Bakti.

УДК 343.12

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-11

БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Корецький О. П.,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою,
прокуратури та адвокатури
Закладу вищої освіти
«Львівський університет бізнесу та права»
м. Львів, 79021, вул. Кульпарківська, 99,
e-mail: koreckaviktoria@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2182-1436>

Корецька В. В.,

кандидат юридичних наук,
суддя Ківерцівського районного суду
Волинської області
м. Ківерці, 45201, вул. Кузнєцова, 8а
e-mail: koreckaviktoria@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5685-5337>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Безпека учасників кримінального судочинства має забезпечуватись у різних областях соціально важливої діяльності. Кримінальне судочинство є одним із важливих аспектів діяльності держави, тому питання про забезпечення безпеки набуває особливої значущості. Сам термін «безпека учасників кримінального судочинства» не є уможлидним поняттям, оскільки безпека має забезпечуватись конкретним суб'єктам, які залучені у кримінальне провадження, та до того при наявності дійсних підстав.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Існування потреби забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні виникла не так давно на відміну від інших кримінально-процесуальних інститутів (для прикладу, таких як, інститут захисту підозрюваного та обвинуваченого). Багато вчених кримінальних процесуалістів займалися цією проблематикою. Пропонуємо розширити таке положення про забезпечення безпеки особи, якій внаслідок кримінального правопорушення завдано шкоди, та зазначити, що подібна безпека повинна надаватися тому суб'єкту, який постраждав від кримінального правопорушення, незалежно від наявності у нього статусу потерпілого, а також представнику юридичної особи, коли заподіюється шкода майну або діловій репутації цієї юридичної особи.

Висновки. Потрібно відмітити, що переважна більшість порад, вироблених та обґрунтованих кримінальною процесуальною наукою, були використані законодавцем для формування системи заходів безпеки, яка закріплена в КПК України. Одночасно величезна сукупність питань, що пов'язані із встановленням кримінальних процесуальних заходів безпеки, залишилися невирішеними і досі. Також запропоновані шляхи удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Ключові слова: забезпечення безпеки осіб, прокурор, заходи безпеки, досудове провадження, Національна поліція, Служба безпеки України, процесуальне рішення, заявник.

SAFETY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

O. Koretsky,

candidate of law,

Lecturer at the Department of Judiciary,

Prosecutor's Office and

Advocacy of the Institution of Higher Education

Lviv University of Business and Law

Lviv, 79021, street Kulparkivska, 99,

e-mail: koreckaviktoria@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2182-1436>

V. Koretska,

candidate of law,

Judge of the Kivertsiv District Court

Volyn region

Kivertsi, 45201, street Kuznetsova, 8a

e-mail: koreckaviktoria@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5685-5337>

ANNOTATION. *Introduction.* Security must be ensured in various spheres of socially significant activity. As criminal proceedings are one of the most important activities of the state, the issue of ensuring the safety of participants in criminal proceedings becomes particularly relevant. The term "security of participants in criminal proceedings" is not an abstract concept, as security must be provided to specific persons involved in criminal proceedings, and if there are real grounds for doing so.

Summary of the main research results. The need to ensure the safety of participants in criminal proceedings in Ukraine arose not so long ago as some other criminal procedural institutions (for example, the Institute for the Protection of Suspects and Accused). Many procedural scholars have dealt with this issue. It is proposed to expand the provisions on ensuring the safety of a person harmed by a crime and to specify that such security should be provided to a natural person who has suffered from a crime, regardless of his status as a victim, and to a representative of a legal entity in case of property damage. reputation of this legal entity.

Conclusions. It should be noted that the vast majority of proposals developed and substantiated by criminal procedure science were requested by the legislator to form a system of security measures enshrined in the CPC of Ukraine. At the same time, a large number of issues related to the establishment of criminal security measures remain unresolved to this day. Ways to improve the current legislation of Ukraine are suggested.

KEY WORDS: security of persons, security measures, prosecutor, National Police, Security Service of Ukraine, pre-trial proceedings, procedural decision, applicant.

Вступ. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018р., державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, економічна безпека, громадська безпека та інші життєво важливі національні інтереси, є тими об'єктами, захист яких від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру покладається в основу забезпечення безпеки України. До того ж, Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, яка забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, займається протидією злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або у разі надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Як показує правозастосовна практика, найбільше захисту підлягають учасники кримінального судочинства, які представляють сторону обвинувачення, які залучені до провадження у кримінальній справі і мають при цьому власні інтереси або представляють інтереси інших осіб. Відповідно до закону до них відносяться: потерпілий (ст. 55 Кримінально процесуального кодексу України, далі КПК України); цивільний позивач (ст. 61 КПК України); представник цивільного позивача, цивільного відповідач (ст. 64 Кодексу).

Необхідність забезпечення безпеки зазначених учасників сама по собі сумніву не викликає. Водночас проблемним є питання щодо того, хто саме та якою мірою може бути убезпечений від незаконного впливу за допомогою встановлених законом процесуальних заходів.

Проблематикою вивчення і дослідження питань пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, займалися такі вчені: А. Антошина, З. Смітєнко, Б. Арзал'ян, В. Биков, Л. Брусніцина, О. Бондаренко, Т. Панасюк, В. Бояров, С. Ворожцов, О. Гогусь, В. Гончаров, М. Гошовський, В. Галаган, О. Зайцева, С. Пашков, Є. Жаріков, В. Зеленецький, І. Івашкевич, С. Стахівський, М. Казаренко, Н. Карпов, В. Клименко, В. Кожевніков, А. Кратінов, О. Кучинська, В. Строгий, В. Устинов, Л. Шестопалова та інші. Проте сьогодні залишається ще багато питань, які потребують подальшого врегулювання.

Щодо потерпілого, то в силу ч. 1 ст. 55 КПК України даним учасником кримінального судочинства може бути не тільки фізична особа (у разі заподіяння їй злочином фізичної, майнової або моральної

шкоди), а й юридична особа, щодо якої кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор відповідальний за випуском облігацій, відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким злочинном завдано майнової шкоди. Разом з тим забезпечення безпеки юридичної особи в рамках кримінального судочинства нам бачиться неможливим, оскільки дана діяльність персоніфікована і на категорію юридичних осіб (а також колективних учасників кримінального судочинства) спочатку не поширюється. Таким чином, мова може йтися лише про ті випадки, коли як потерпілий виступає саме фізичною особою.

Інша справа, що конкретна посадова особа, що входить до штату юридичної особи, під час провадження у кримінальній справі може виступати як представник цієї організації. У цьому випадку йому може бути забезпечена безпека тією мірою, якою це передбачено для осіб, зазначених у КПК України.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» мають право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, за наявності відповідних підстав мають наступні суб'єкти: 1. особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; 2. потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; 3. підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; 4. цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5. представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 6. персонал органу пробації; 7. свідок; 8. викривач; 9. експерт, спеціаліст, перекладач і понятій; 10. члени сімей та близькі родичі осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

У зв'язку з вищевикладеним бачиться необхідність доповнити положення про забезпечення безпеки особи, щодо якої внаслідок злочину завдано шкода. Потрібно зазначити, що подібна безпека має надаватися фізичній особі, що постраждала від кримінального правопорушення, незалежно від наявності у неї юридичного статусу потерпілого, а також представнику юридичної особи, якщо заподіюється шкода майну або діловій репутації цьому суб'єкту.

Основні результати дослідження. Належно до закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», можемо визначити дефініцію «забезпечення безпеки осіб», як у визначенні, попередженні, закінченні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, і також у судовому розгляді кримінальних проваджень. Це все необхідно для здійснення правоохоронними органами всебічних заходів, які спрямовані на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб від злочинів, з метою створення потрібних умов для правосуддя.

У КПК України питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства знайшли своє місце лише в таких статтях: 1) п. 5 ч. 2 ст. 27, відповідно до якої слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини, зокрема у випадку необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; 2) п. 9 ч. 2 ст. 65, відповідно до якої не можуть бути допитані як свідки, зокрема й особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; 3) ст. 255 «Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні», яка передбачає таку можливість, зокрема у разі існування небезпеки для життя і здоров'я зазначених учасників процесу; 4) п. 2 ч. 1 та ч. 8 ст. 336, де закріплені законоположення, відповідно до яких судові провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі як знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судові провадження), у тому числі у разі необхідності забезпечення безпеки осіб; особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо впізнати; 5) ч. 9 ст. 352, згідно з положеннями якої у виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, що підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження чи самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них; у разі якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод.

Водночас, на практиці існують непоодинокі випадки, коли з метою зміни показань на користь підозрюваного, обвинуваченого, або навіть взагалі відмови від дачі показань. До свідків та потерпілих особи, які протистоять розслідуванню, застосовують підкуп, фізичне, психічне насилля, або ж погрожують таким застосуванням. Нерідко, побоюючись незаконного впливу, свідки, потерпілі або відмовляються давати показання, або дають завідомо неправдиві свідчення [2 с, 125]. Доволі часто зустрічаються ситуації, коли свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від здійснення

процесуальних дій, можуть змінювати свої попередні свідчення, надавати неповні чи недостатньо ясні показання з огляду на реальну чи можливу загрозу застосування в кримінальному провадженні до них, чи членів їхніх сімей, або близьких родичів певного насильства чи інших форм незаконного впливу з боку зацікавлених осіб [3].

Необхідно згадати той факт, що законодавець у КПК України (1960 р.) у відповідних змінах до нього, внесених у 2000 році [4], реалізовував підхід до вдосконалення кримінального процесуального закону, відповідно до якого вищерозглянуті основні положення Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» поряд з іншими актуальними аспектами проблематики були введені до КПК у статтях 52–1 «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», 52–2 «Права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки», 52–3 «Нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки», 52–4 «Порядок скасування заходів безпеки», 52–5 «Оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування». Незважаючи на ту обставину, що ці статті КПК України (1960 р.) здебільшого дублювали норми зазначених законів, убачається вірним підхід законодавця щодо систематизації з включення вказаних норм саме до кодифікованого процесуального закону.

Також серед питань які є в цій темі, та які залишаються «за лаштунками» нового КПК, треба виокремити питання, що пов'язані із визначенням підстав застосування такого заходу безпеки, як нерозголошення відомостей про особу, яка взята під захист. Питання щодо обов'язкової перевірки свідчень таких суб'єктів при виникненні сумнівів відносно їхньої правдивості та щодо допустимості свідчень «анонімних» свідків (особа свідка фактично не перевіряється, оскільки відсутня відповідна процедура) тощо [5].

Органи, що забезпечують безпеку суб'єктів, відносяться ті державні органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки та здійснюють саме заходи безпеки.

Для застосування заходів безпеки приймається рішення слідчим, дізнавачем, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи щодо кримінальних проваджень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких вже брали або беруть участь суб'єкти. Також органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь та/або сприяли виявленню, попередженню, припиненню кримінальних правопорушень. У певних випадках передбачених статтею 206 КПК України рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею.

Здійснення заходів безпеки віднесено за підслідністю до органів служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи.

Безпеку суб'єктів, що беруть під захист, у тому разі, коли кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової поліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідний орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор.

Безпеку суб'єктів, взятих під захист, в випадку коли її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує саме відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальна справа.

Щодо такої процесуальної фігури, як приватний обвинувач, то цей статус може мати лише особа, яка подала до суду у кримінальному провадженні приватного звинувачення заяву та згодом підтримує звинувачення у суді. Відповідно до 1) ч. 1 ст. 477 КПК України до кримінального провадження у формі приватного обвинувачення відносяться кримінальні правопорушення, передбачені: частиною першою статті 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), статтею 125 (умисне легке тілесне ушкодження), частиною першою статті 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин), статтею 126-1 (домашнє насильство), частиною першою статті 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), статтею 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), частиною першою статті 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), статтею 134 (незаконний аборт або стерилізація), частиною першою статті 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), статтею 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), статтею 151-2 (примушування до шлюбу), частиною першою статті 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 153 (сексуальне насильство), статтею 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), частиною першою статті 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 162 (порушення

недоторканності житла без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 176 (порушення авторського права і суміжних прав без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 177 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), статтею 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду), статтею 182 (порушення недоторканності приватного життя), частиною першою статті 194 (умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин), статтею 195 (погроза знищення майна), статтею 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), статтею 203-1 (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), частиною першою статті 206 (протидія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин), статтею 219 (доведення до банкрутства - щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам), статтею 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), статтею 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), статтею 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці), статтею 232-1 (незаконне використання інсайдерської інформації - щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб), статтею 232-2 (приховування інформації про діяльність емітента), частиною першою статті 355 (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань без обтяжуючих обставин), статтею 356 (самоправство - щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника), частиною першою статті 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, без обтяжуючих обставин), частиною першою статті 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, без обтяжуючих обставин), статтею 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статтею 365-1 (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статтею 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) Кримінального кодексу України. Оскільки дані злочини можуть бути скоєні тільки щодо фізичної особи, як приватний обвинувач юридична особа або її представник виступати не може.

Особливо проблемним є питання забезпечення безпеки цивільного позивача. Відповідно до ч. 1 ст. 61 КПК України таким є фізична особа, якій злочином або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка (який) в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов. Безсумнівно, особа, якій завдана така шкода, повинна мати право на її відшкодування. Водночас, статус громадянського позивача повною мірою поглинається статусом потерпілого. Наявність даної процесуальної постаті було доцільним у той період, коли потерпілим виступала лише фізична особа, якій було заподіяно фізичну, моральну та майнову шкоду, тоді як юридична особа визнавалася саме цивільним позивачем. Таким чином, мали місце випадки, коли підстави для появи у кримінальній справі потерпілого та підстави для виникнення процесуальної фігури цивільного позивача не співпадали. В даний час, коли в силу ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа, підстави для подібної диференціації відпали.

Деяка проблема виникає і при з'ясуванні того, чи повинна забезпечуватися безпека лише представникам потерпілого, цивільного позивача та приватного обвинувача, або також іншим особам, які представляють права та законні інтереси зазначених учасників кримінального судочинства.

Зауважимо, що відповідно до ч. 1 ст. 58 КПК України представниками потерпілого, цивільного позивача та приватного обвинувача можуть бути адвокати, а представниками цивільного позивача, що є юридичною особою, може бути її керівник, або інша особа, чка уповноважена законом або установчими документами, може бути працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, що має право бути адвокатом у кримінальному провадженні. Водночас ст. 59, 44 КПК України в кримінальному процесі інтереси неповнолітнього потерпілого мають право представляти не тільки адвокати, а й законні представники (батьки, усиновителі, опікуни або піклувальники неповнолітнього підозрюваного,

обвинуваченого або потерпілого, представники установ або організацій, під опікою яких перебуває неповнолітній підозрюваний, органи опіки та піклування). Отже, у разі суб'єктами безпеки є як представники потерпілих, а й законні представники неповнолітніх потерпілих (за умови, що такими представниками є фізичні особи).

Особи, які взяті під захист, мають наступні права: 1) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; 2) знати про застосування щодо них заходів безпеки; 3) вимагати від слідчого, дізнавача, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів; 4) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду.

Також особи, що взяті під захист, мають обов'язки: 1) виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку; 2) негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них; 3) поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами.

Органам, що забезпечують безпеку, потрібно дотримуватися законності та ставитися з особливою повагою до прав та свобод людини і громадянина. До інформації про заходи безпеки та тих осіб, які взяті під захист доступ обмежений.

У статті Францифорова І.В. та Солов'єва Н.А. «Питання забезпечення захисту учасників кримінального судочинства в інформаційній сфері», зазначається щодо забезпечення прав і безпеки учасників за допомогою електронних та інформаційних технологій, комплексних заходів захисту від загрози вбивством та застосування насильства. Досліджено також правовідносини учасників процесу в рамках збору, перевірки та оцінки доказів в інформаційній сфері, що складається з об'єктів інформації, різноманітних комунікаційних мереж та мережі Інтернет, а також суб'єктів, діяльність яких пов'язана з використанням інформації та забезпеченням інформаційної безпеки. Захист учасників кримінального судочинства в інформаційній сфері передбачає більш широке використання судом і слідчим технічних засобів під час виробництва слідчих дій, у тому числі використання можливостей відеоконференції. У статті розкривається ряд загальних умов попереднього слідства і судочинства, що характеризують правила провадження по кримінальній справі та межі законності, а також питання гласності та таємниці, що забезпечують безпеку учасників процесу. Ми згодні з такими цікавими практичними рекомендаціями, які допомагають розв'язувати проблеми в кримінальному судочинстві [6].

До заходів забезпечення безпеки відноситься: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) заміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 9) закритий судовий розгляд. Також можуть здійснюватися й інші заходи безпеки, у разі виявлення характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, які взяті під захист.

Після широкого поширення як в Європі, так і в Латинській Америці на початку XIX ст., інститут слідчого судді почав поступово втрачати значення протягом другої половини XIX ст. Так було і у Франції, і в Німеччині. Основною причиною втрати значущості став розвиток криміналістики, професійної кримінальної поліції та прокуратури. Слідча функція, яка, за давньою інквізиторською традицією, на початку століття покладалася на слідчого суддю, більше не підходила до ролі судді. Натомість доцільніше було довірити розслідування кримінальних справ спеціалізованим фахівцям. Коли в 1890-х роках фінські експерти з кримінального процесу взяли за модернізацію кримінального законодавства країни, ідея слідчого судді вже не здавалася цікавою, і не здавалося розумним вкладати мізерні професійні ресурси в установу, яка втрачала своє значення. Натомість юридичні ресурси краще було б виділити професійному прокурорському корпусу [7].

Не меншу важливість мають і питання безпеки учасників кримінального судочинства з боку захисту. Відповідно до ст. 42 КПК України бік захисту представляють підозрюваний, обвинувачений, а також його законний представник, захисник, цивільний відповідач, його законний представник.

Безсумнівно, законодавець, встановлюючи необхідність забезпечення безпеки зазначених осіб, мав на увазі ті випадки, коли на них вплинуть співучасники злочину, які прагнуть, щоб ці особи дали свідчення, що вигороджують співучасників або мінімізують їхню роль у скоєнні злочину. Водночас можливі й ситуації, коли особа, підозрювана або обвинувачена у скоєнні злочину, може побоюватися впливу представників сторони звинувачення (наприклад, родичів жертви). Звісно ж, що процедура забезпечення безпеки на підозрюваного та обвинуваченого має повною мірою поширюватися й у таких випадках.

За загальним правилом особи, які виступають під час провадження по кримінальній справі як захисники, мають статус адвоката. Цим особам забезпечується безпека з метою недопущення як фізичного, і іншого протиправного впливу. Зауважимо, що окрім інших видів безпеки адвокату має бути

забезпечена й своєрідна «інформаційна» безпека. Щодо конкретного адвоката, адвокатської освіти, в рамках якого він здійснює свою діяльність, а також адвокатури загалом не повинні допускатися висловлювання, виступи у пресі та інші методи протиправного впливу.

Необхідність забезпечення безпеки цивільного відповідача виникає вкрай рідко. Це пов'язано з трьома чинниками. По-перше, цивільний відповідач утворюється як самостійна процесуальна постать лише у випадках, коли відповідальність за шкоду, заподіяну злочином, накладається не на обвинувачуваного, а на іншу особу. По-друге, саме собою відшкодування шкоди відбувається у безконфліктній обстановці, оскільки на практиці не виникають ситуації, коли на адресу цивільного відповідача лунають і тим більше реалізуються загрози у зв'язку з відшкодуванням шкоди, заподіяної обвинуваченим. І нарешті, по-третє, як цивільний відповідач у ряді випадків виступає не фізична, а юридична особа.

Разом з тим теоретично ситуації, за яких буде потрібне забезпечення безпеки цивільного відповідача, цілком можливі, що обумовлює доцільність його включення до переліку учасників кримінального судочинства, які потребують захисту від протиправних посягань.

Висновки. Дуже важливим є те, що розголошення інформації щодо заходів безпеки особами, які прийняли рішення стосовно цих заходів, або особами, які здійснюють їх, може тягнути дисциплінарну відповідальність, а у деяких випадках, коли розголошення такої інформації спричинило серйозні (тяжкі) наслідки, то кримінальну відповідальність.

Щодо розголошення такої інформації особою, яка взята під захист, може тягнути за собою адміністративну відповідальність, а у випадках коли це призвело чи могло призвести до тяжких наслідків, то кримінальну відповідальність.

Неприйняття, або несвоєчасне прийняття рішення, чи невжиття, або несвоєчасне вжиття чи невжиття достатніх заходів стосовно безпеки осіб, працівниками суду та правоохоронними органами може тягти за собою дисциплінарну або кримінальну відповідальність. Щодо заходів контролю за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, чи членів їх сімей і близьких родичів здійснюють: Національна поліція, Служба безпеки України чи центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань.

Таким чином, потрібно зазначити, що термін «безпека учасників кримінального судочинства» не є якимось умоглядним визначенням, тому, що безпека забезпечується не абстрактними особам, що залучені у кримінальне провадження, а реальними суб'єктами, що забезпечують безпеку та за наявності до того дійсних підстав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
2. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017 №3. С. 119 – 128.
3. Рудика Ю.С. Забезпечення безпеки свідків вбивств, вчинених на замовлення Національний університет «Острозька академія» Студентські публікації, Інститут права ім. І. Малиновського 2018. URL: <https://naub.ua.edu.ua/category/std/>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 13 січня 2000 року № 1381-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1381-14>
5. Коновалова Г. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України [Електронний ресурс] / Г. В. Коновалова // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 20. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_3_12.pdf
6. Frantsiforov, Y.V., Solovyeva, N.A. Questions of ensuring protection of participants of criminal legal proceedings in an information sphere. (2019) Studies in Computational Intelligence, 826, pp. 67-76. https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85065839484&doi=10.1007%2F978-3-030-13397-9_8&partnerID=40&md5=5a5d5e123851a2822ece28ee9d0fe061
7. Pihlajamäki, H. Investigative judges as a legal transplant: Finnish nineteenth-century criminal procedure in comparative perspective (2021) Revista Brasileira de Direito Processual Penal, 7 (2), pp. 935-962. https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85114626766&doi=10.22197%2F978-3-030-13397-9_8&partnerID=40&md5=908a7d45db9c168dd783c66dd1591d13
8. Закон України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
9. Закон України “Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів” // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
10. Рекомендація № R (97) 13 Комітету Міністрів державам членам Ради Європи стосовно запобігання тиску на свідків та забезпечення прав захисту (прийнято Комітетом Міністрів 10 вересня 1997 р.).
11. Тарасенко В. С. До питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в сучасних умовах протидії злочинності [Електронний ресурс] / В. С. Тарасенко – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/Pupch_2012_4_6.pdf

12. Claes, A.L., Werding, A., Franssen, V. The Belgian Juge d'Instruction and the EPPO Regulation: (Ir)reconcilable? (2021) *European Papers- A Journal on Law and Integration*, 6 (1), pp. 357-389. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85111353298&doi=10.15166%2f2499-8249%2f473&partnerID=40&md5=fe9c560c5b50697a8e0adc69c94a234b>

REFERENCES

1. On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
2. Semkiv T. Improving the security of persons involved in criminal proceedings. *Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2017 №3. Pp. 119 - 128.
3. Rudika Yu.S. Ensuring the safety of witnesses to murders commissioned by the National University "Ostroh Academy" Student publications, Institute of Law. I. Malinowski 2018. URL: <https://naub.oa.edu.ua/category/std/>
4. On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine: Law of Ukraine of January 13, 2000 № 1381-XIV: [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1381-14>
5. Konovalova GV Ensuring the safety of participants in criminal proceedings under the new CPC of Ukraine [Electronic resource] / GV Konovalova // *Journal of the Bar Association of Ukraine*. - 2013. - № 20. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_3_12.pdf
6. Frantsiforov, YV, Solovyova, NA Questions of ensuring protection of participants in criminal legal proceedings in an information sphere. (2019) *Studies in Computational Intelligence*, 826, pp. 67-76. https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85065839484&doi=10.1007%2f978-3-030-13397-9_8&partnerID=40&md5=5a5d5e123851a2822ece28ee9d0fe061
7. Pihlajamäki, H. Investigative judges as a legal transplant: Finnish nineteenth-century criminal procedure in comparative perspective (2021) *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, 7 (2), pp. 935-962. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85114626766&doi=10.22197%2fRBDPP.V7I2.614&partnerID=40&md5=908a7d45db9c168dd783c66dd1591d13>
8. Law of Ukraine "On Ensuring the Security of Persons Participating in Criminal Proceedings" // *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. - 1994. - № 11. - Ст. 51.
9. Law of Ukraine "On State Protection of Judges and Law Enforcement Officials" // *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. - 1994. - № 11. - Ст. 50.
10. Recommendation № R (97) 13 of the Committee of Ministers to member states of the Council of Europe on the prevention of pressure on witnesses and the protection of the rights of the defense (adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997).
11. Tarasenko VE On the issue of ensuring the safety of participants in criminal proceedings in modern conditions of crime prevention [Electronic resource] / VE Tarasenko - Access mode: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Pupch_2012_4_6.pdf
12. Claes, A.L., Werding, A., Franssen, V. The Belgian Juge d'Instruction and the EPPO Regulation: (Ir) reconcilable? (2021) *European Papers- A Journal on Law and Integration*, 6 (1), pp. 357-389. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85111353298&doi=10.15166%2f2499-8249%2f473&partnerID=40&md5=fe9c560c5b50697a8e0adc69c94a234b>

УДК 347.9

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-12

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ

Рибалко Г. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4
e-mail: pro100lawyer@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9690-6082>

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Стаття присвячена підставам представництва інтересів держави в суді прокурором. Починаючи 2016 року в результаті впровадження конституційної реформи у питаннях правосуддя, прокуратура представляє інтереси держави у судах у виняткових випадках та у встановленому законом порядку.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Питання представництва прокуратурою набуває все більшої актуальності, оскільки зростає кількість судових спорів, та відсутній захист державних інтересів відповідними компетентними органами. Дедалі гострішими стають питання практичного характеру, пов'язані із здійсненням цієї конституційної функції прокуратури, зокрема неоднакове тлумачення понять «виключні випадки представництва», «державний інтерес», «уповноважений суб'єкт владних повноважень», «нездійснення або неналежне здійснення захисту інтересів», які є вирішальними для встановлення наявності підстав для представництва прокурором інтересів держави в суді.

Висновки. Здійснено аналіз таких понять, як «виключні випадки», «бездіяльність» компетентного органу (щодо захисту інтересів держави), «нездійснення захисту», «здійснення захисту неналежним чином». Акцентовано на тому, що у разі нездійснення або здійснення неналежним чином органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, захисту інтересів держави, а також ознак адміністративного чи кримінального правопорушення одночасно із заходами представницького характеру за наявності підстав прокурор повинен здійснювати передбачені законом дії щодо порушення відповідного провадження. Все це означає, що можливість представництва прокурором інтересів держави в судах набуває дедалі більше елементів «виключного представництва прокурором інтересів держави в судах».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: прокуратура, представництво інтересів держави, захист інтересів, функції, держава, суд.

CURRENT ISSUES OF THE REPRESENTATION OF THE STATE PROSECUTOR'S INTERESTS IN COURT

Hlib Rybalko,

candidate of Law,

Associate professor, associate Professor
of the criminal law department

V. N. Karazin Kharkiv National University,

Kharkiv, 61022, 4 Svobody Square

e-mail; pro100lawyer@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9690-6082>

ANNOTATION. Introduction. The article is devoted to the grounds for representing the interests of the state in court by the prosecutor. Since 2016, as a result of the implementation of constitutional reform in the field of justice, the prosecutor's office represents the interests of the state in the courts in exceptional cases and in the manner prescribed by law.

Summary of the main research results. The issue of representation by the prosecutor's office has recently become increasingly important, as both the number of legal disputes and the lack of protection of state interests by the relevant competent authorities are growing. Issues of a practical nature related to the implementation of this constitutional function of the prosecutor's office are becoming more and more acute, including different interpretations of "exceptional cases of representation", "public interest", "authorized subject of power" ", Which are key to establishing the existence of grounds for the prosecutor to represent the interests of the state in court.

Conclusions. The analysis of such concepts as "exceptional cases", "inaction" of the competent authority (to protect the interests of the state), "failure to protect", "improper protection". Emphasis is placed on the fact that in case of non-exercise or improper exercise by a state authority, local government or other subject of power, which is responsible for the relevant powers, protection of state interests, as well as signs of administrative or criminal offenses. nature, if there are grounds, the prosecutor must perform the actions provided by law to initiate the relevant proceedings. All this leads to the fact that the possibility of representation of the interests of the state in court by the prosecutor increasingly acquires elements of "exclusive representation of the interests of the state in court by the prosecutor".

KEY WORDS: prosecutor's office, representation of interests of the state, protection of interests, functions, the state, court.

Постановка проблеми. Конституцією України задекларовано, що на прокуратуру України покладено функцію представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Визначальним є те, що цей напрям діяльності органів прокуратури обмежується виключними випадками, що вимагають від прокурора здійснення захисту інтересів держави у разі, або їхнього нездійснення, або неналежного здійснення відповідними уповноваженими органами та виключення підміни їх діяльності. Але на практиці застосування такого підходу часто породжує ситуації правової невизначеності у зв'язку із складним і не однозначним розумінням прокурорського представництва для правозастосування.

У науковій літературі питання теоретичні та практичні питання реалізації прокуратурою функції представництва інтересів держави у різні часи досліджували О.В. Анпілогов, М.М. Говоруха, А.В. Губська, А.В. Гусаров, В.В. Долежан, Т.О. Дунас, М.В. Косюта, І.М. Козьяков, А.В. Лапкін, М.В. Руденко, М.М. Стефанчук, В.В. Сухонос та інші.

Виклад основного матеріалу. Мета статті є визначення «виключних випадків» для представництва інтересів держави в суді прокурором.

Як відомо, у статті 131-1 Конституції України визначено, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює, зокрема, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і у порядку, що визначені законом.

Положеннями ст. 131-1, а також п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України встановлюють тільки організацію та порядок діяльності прокуратури, а тому повноваження прокуратури, зокрема на представництво інтересів держави в суді, встановлюються спеціальним законом, який має визначати виняткові випадки. Подібним законом є Закон України «Про прокуратуру» [1].

У літературі виокремлюються декілька видів представництва: законне, офіційне, добровільне (договірне), громадське [2]. Щодо представництва прокурора зазначено, що таке представництво є представництвом відповідно до закону [3], а прокурор є таким самим представником у процесі, як і всі інші представники, які діють на підставі закону [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор представляє перед судом законні інтереси держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо органи державної влади та орган місцевого самоврядування не здійснюють захист цих інтересів або неналежним чином реалізують чи іншими суб'єктами владних повноважень, до компетенції яких віднесені відповідні повноваження, а також за відсутності такого органу. Наявність таких обставин підтверджується прокурором у порядку, встановленому ч. 4 статті 23 зазначеного Закону. При цьому прокурор не може представляти інтереси держави в судах щодо державних підприємств, а також у правовідносинах,

пов'язаних з виборчим процесом, референдумом, Верховною Радою та Президентом України, створенням та діяльністю ЗМІ, політичних партій, релігійних організацій, організацій професійного самоврядування та інших громадських об'єднань (абз. 3 ч. 3. ст.23 Закону).

Для єдиного застосування судами поняття «інтереси держави» у рішенні Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року у справі No 1-1/99 щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що «інтереси держави» є оцінковим поняттям; прокурор або його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може статися порушення матеріальних чи інших інтересів держави, обґрунтовує у заяві необхідність захисту функцій у спірних відносинах. Подібним органом може бути орган державної влади або орган місцевого самоврядування, який за законом має повноваження органу виконавчої влади [5].

Згідно з статтею 5 Закону функції прокуратури України здійснюють виключно прокурори; делегування функцій прокуратури, а також покладення цих функцій на інші органи чи посадові особи не допускається.

Враховуючи п.2 наказу Генерального прокурора № 389 від 21.08.20 р. завдання представництва в суді представляють захист інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснюється або здійснюється неналежним чином органами державної влади, органами місцевого самоврядування або інші суб'єкти владних повноважень; а також у разі відсутності такого органу або відсутності повноважень на звернення до суду [6].

Згідно з ч. 4 ст. 23 цього Закону наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді; прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва; у разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу; прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб'єкта владних повноважень; наявність підстав для представництва може бути оскаржена суб'єктом владних повноважень.

Системне тлумачення положень частин 3-5 статті 53 Господарського процесуального кодексу України і частини 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» дозволяє дійти висновку, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави у двох випадках: 1) якщо захист цих інтересів не здійснюється або здійснюється неналежним чином органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого входить повноваження здійснювати зазначений захист у правовідносинах, що є спірними; 2) якщо відсутній орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції яких належать повноваження щодо захисту законних інтересів держави у спірних правовідносинах.

Подібні положення містяться і в інших процесуальних кодексах, зокрема, у ч.ч. 3-5 ст. 53 Кодексу адміністративного судочинства України. При цьому, відповідно до ч. 4 ст. 54 цього Кодексу, відмова уповноваженого органу від виконання відповідних функцій у спірних правовідносинах на підставі позову прокурора в інтересах держави не позбавляє прокурора права підтримати позов і вимагати вирішення спору по суті. Тотожні положення містяться в ч. 3-5 ст. 56 Цивільного процесуального кодексу України [7].

За справедливим твердженням М. Руденка, варто акцентувати на обставини, які за процесуальними положеннями здійснення прокурорської представницької функції в суді вже не пов'язується з конституційною дефініцією «у виключних випадках». Прокурор може представляти інтереси держави в суді «у визначених законом випадках». Під «виключними випадками» можна розуміти конкретні ситуації, що прямо визначені в законі (теоретично, так званий «закритий перелік підстав для представництва») та набір загальних критеріїв, які дозволяють прокурору самостійно визначати конкретну представницьку ситуацію як виняткову (так званий «відкритий перелік») [8].

Зокрема, М. Стефанчук зауважує, що термін «виключні випадки» має динамічний характер й може визначатися «відкритим переліком», іншими словами, перелік виключних випадків не може бути сформований завчасно, а має визначатися під ситуацію, відповідно до порушених суспільних інтересів, які потребують захисту в конкретний історичний період [9].

При цьому, М. Руденко вказує, що подібна законодавча тенденція швидше визначає форми представництва прокурором інтересів держави в судах, яких по суті дві: 1) звернення прокурора до певного суду інстанційної юрисдикції з позовом, скаргою, заявою; 2) вступ прокурора у справу, яка відкрита в суді за його зверненням (чи іншої особи) для підтримання поданого позову, скарги, заяви. Отже, пред'явлення прокурором позову до суду першої інстанції та подання апеляційної скарги на рішення цього суду законодавець розглядає як дві самостійні форми прокурорського представництва, але вони визначають не дві самостійні форми, а одну: звернення прокурора до суду (позов, апеляція та ін.) [8].

Прокурор може представляти інтереси держави в суді тільки у двох випадках: 1) якщо захист цих інтересів не здійснюється або здійснюється неналежним чином уповноваженим органом; 2) за відсутності подібного органу.

Перший «виключний випадок» передбачає наявність органу, який може самостійно захищати інтереси держави, а другий – відсутність такого органу. Однак обґрунтування представлення інтересів держави прокуратурою в цих двох випадках суттєво відрізняються.

Перший випадок говорить про те, що прокурор здобуває право на представництво, якщо відповідний суб'єкт владних повноважень не здійснює захисту або здійснює його неналежним чином. «Бездіяльність» уповноваженого органу (відсутність захисту інтересів держави) означає, що уповноважений орган знав або повинен був знати про порушення інтересів держави, мав повноваження на захист, але проти інтересів його звернувся до суду протягом розумного строку. Прокурор під час пред'явлення позову, має обґрунтувати і довести бездіяльність уповноваженого органу.

«Відсутність захисту» проявляється в пасивній поведінці уповноваженого суб'єкта владної компетенції: він усвідомлює порушення інтересів держави, має конкретні повноваження для їх захисту, але наперекір цим інтересам захист не реалізує.

«Неналежний захист» проявляється в активних діях (сукупності дій і рішень), направлених на захист інтересів держави, але які є неналежними.

«Неналежність» захисту можна оцінити з огляду на встановлений для захисту інтересів держави порядок, який, поміж іншого, вміщує досудове з'ясування обставин порушення інтересів держави, вибір способу їх захисту та раціональне здійснення процесуальних прав позивача.

Так, при зверненні до уповноваженого органу до подання позовної заяви, керуючись положеннями ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор практично дає йому можливість надати реакцію на можливе порушення інтересів держави, зокрема, призначивши його перевірити виявлені прокурором порушення закону, вжити заходів для виправлення ситуації, а саме подати позов до суду або вмотивованого повідомлення прокурора

За твердженням І. Козьякова, при виявленні прокурором випадків невиконання або неналежне здійснення органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, на який покладаються конкретні повноваження, захист державних інтересів, а також ознак адміністративного чи кримінального правопорушення одночасно з заходами представницького характеру при існуванні підстав він має вжити дії, встановлені законом для порушення відповідної процедури [10].

В якості підстави для представництва прокурором інтересів держави в суді слугує належне обґрунтування, підкріплене достатніми доказами, зокрема, але не обмежуючись цим, вжиття прокурором усіх заходів, регламентованих діючим законодавством, до звернення прокурора до суду з вимогою представництва інтересів держави, подання відповідних клопотань до суду на її користь, а також копії документів, отриманих від органу, в яких зазначається наявність підстав для такого представництва.

У суду виникає обов'язок щодо з'ясування: якщо компетентний орган знав про порушення інтересів держави, чи мав відповідні повноваження для їх захисту, але всупереч цим інтересам, він не звертався до суду.

Той факт, що компетентний орган не вжив ніяких заходів упродовж розумного часу після того, як йому стало відомо або повинно було стати про ймовірне порушення інтересів держави, вважається бездіяльністю відповідного органу.

Обґрунтованість розумного строку оскарження визначається судом з врахуванням того, чи потребують негайного захисту інтереси держави (зокрема, через вплив позовної давності чи можливість нового відчуження незаконно відчуженого майна), а також як такі фактори, як неминучі негативні наслідки через бездіяльність компетентного органу, наявність об'єктивних причин, що перешкождали такому зверненню тощо.

Зі свого боку, порядок організації діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді передбачений, зокрема, у наказі Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді та при виконанні судових рішень» від 21.08.2020 р. № 389, який розкриває джерела інформації, з яких прокурор встановлює потребу в представництві, форми такого представництва, організацію роботи прокурора при поданні позовів, апеляцій чи касаційних скарг [6].

Підстави, по яких прокурор представляє інтереси держави в судах, є джерелами інформації, з яких прокурор може отримати інформацію про наявність підстав для захисту інтересів держави в суді, залежить від відповідного носія інформації. Тому результативність представництва прокурором інтересів держави в суді є залежним від необхідного інформаційного забезпечення, що означає комплекс організаційно-правових, матеріально-технічних та інших заходів щодо збору, обліку та обробки відповідної інформації.

Все вищенаведене кореспондується з висновками колегії суддів Великої Палати Верховного Суду які у постанові від 26.05.2020 у справі № 912/2385/18 наводять такі правові висновки: «Прокурор,

пред'являючи позов, повинен обґрунтувати та довести бездіяльність компетентного органу. Бездіяльність компетентного органу (нездійснення захисту інтересів держави) означає, що компетентний орган знав або повинен був знати про порушення інтересів держави, мав повноваження для захисту, але не звертався до суду з відповідним позовом у розумний строк.

Той факт, що компетентний орган не вжив жодних заходів протягом розумного часу після того, як йому стало відомо або повинно було стати про ймовірне порушення інтересів держави, вважається бездіяльністю відповідного органу.

Отже, прокурору достатньо дотриматися порядку, передбаченого статтею 23 Закону України "Про прокуратуру", і якщо компетентний орган протягом розумного строку після отримання повідомлення самостійно не звернувся до суду з позовом в інтересах держави, то це є достатнім аргументом для підтвердження судом підстав для представництва. Якщо прокурору відомі причини такого звернення, він повинен їх вказати в обґрунтуванні підстав представництва, яке міститься в позові. Але якщо з відповіді зазначеного органу на звернення прокурора з'ясувати такі причини або не отримано відповіді, це не є підставою вважати звернення прокурора невмотивованим [11].

Висновок. Як підсумок, можна вважати, що представництво прокурором інтересів держави в суді видається можливим тільки під час виникнення нетипової (виключної) правової ситуації (якщо захист порушених державних інтересів у конкретному правовому спорі не здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесено це повноваження, а також за відсутності такого органу), прокурор зобов'язаний здійснити виключне представництво інтересів держави в господарському, цивільному або адміністративному судочинстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 №1697-VII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 12.
2. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. №4 ст. 43.
3. Логоша В.В. Правова природа представництва прокурором інтересів громадянина та держави в адміністративному суді. // Фінансове право. – 2011. – № 2. – С. 525–530.
4. Кошинець В. Принципи діяльності та визначення статусу органів прокуратури в контексті рішень Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 2. – С. 93–101.
5. Безкровний Є. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави у суді в сучасних умовах / Є. Безкровний // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 1. – С. 28–36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/01/bezkrovnyj.pdf>.
6. Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді: наказ Генерального прокурора України від 21.08.2020 № 389 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#n87>
7. Берназюк Я. Особливості представництва прокурором інтересів держави в суді: нове законодавство та актуальні підходи Верховного Суду / Я. Берназюк // Судово-юридична газета. – 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/168820-osoblivosti-predstavnitstva-prokurorom-interesiv-derzhavi-v-sudi-nove-zakonodavstvo-ta-aktualni-pidkhodi-verkhovnogo-sudu?fbclid=IwAR2GLCdvO1RcMag26jNrBHYRKT6Yz-Dy6xwAJW6Kq0ogXRyvhcxnvziyvNc>
8. Руденко М.В. Прокурор та «інтереси держави» в оновлених процесуальних кодексах України: законодавчі новації, теорія та практика // Юридичний вісник України, 2018. - № 4. – С. 12-13.
9. Стефанчук М. М. Напрями вдосконалення процесуального статусу прокурора як суб'єкта реалізації функцій представництва інтересів громадянина або держави в суді // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. - № 2. – С. 115–121.
10. Козьяков І.М. Організаційно-правові основи представництва прокурором інтересів держави в суді // Публічне право № 4 (32). – 2018. – С. 9-15.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 у справі № 912/2385/18.

REFERENCES

1. On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine of 14.10.2014 971697-VII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. № 2-3 Art. 12.
2. On Civil Service: Law of Ukraine of December 10, 2015 № 889-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2016. №4 st. 43.
3. Logosha VV The legal nature of the prosecutor's representation of the interests of the citizen and the state in the administrative court. //Finance law. - 2011. - № 2. - P. 525–530.
4. Koshynets V. Principles of activity and determination of the status of the prosecutor's office in the context of decisions of the Constitutional Court of Ukraine // Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine. - 2011. - № 2. - P. 93–101.
5. Bezkrivnyj Ye. Predstavny`ctvo prokurorom interesiv gromadyany`na abo derzhavy` u sudi v suchasny`x umovax [Representation by the prosecutor of the interests of a citizen or a state in court in modern conditions]. Scientific journal of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, 2016, Vol. 2 (1), 28–36 pp. Available at: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/10-2016/01/bezkrovnyj.pdf> .

6. On the organization of the activities of prosecutors to represent the interests of the state in court: the order of the Prosecutor General of Ukraine from 21.08.2020 № 389 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#n87>
7. Bernazyuk J. Features of the prosecutor's representation of the interests of the state in court: new legislation and current approaches of the Supreme Court / Ya. Bernazyuk // Judicial-legal newspaper. - 2020. [Electronic resource]. - Access mode: <https://sud.ua/ru/news/blog/168820-osoblivosti-predstavnitstva-prokurorom-interesiv-derzhavi-v-sudi-nove-zakonodavstvo-ta-aktualni-pidkhodi-verkhovnogo-sudu?fbclid=IwAR2GLCdV01RcMag26jNrBHyrKT6Yz-Dy6xwAJW6Kq0ogXRYvhcxnvziyvNc>
8. Rudenko M.V. Prosecutor and "interests of the state" in the updated procedural codes of Ukraine: legislative innovations, theory and practice // Legal Bulletin of Ukraine, 2018. - № 4. - P. 12-13.
9. Stefanchuk M.M. Directions for improving the procedural status of the prosecutor as a subject of the function of representing the interests of a citizen or the state in court // Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, 2015. - № 2. - P. 115-121.
10. Kozyakov I.M. Organizational and legal bases of representation by the prosecutor of the interests of the state in court // Public Law № 4 (32). - 2018. - P. 9-15.
11. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of 26.05.2020 in case № 912/2385/18.

**МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW**

УДК 341.215.4

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-32-13

ПРАВА ЖІНОЧОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Пурызданхах Можде,

аспірант кафедри міжнародного та
європейського права

юридичного факультету

Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

e-mail: Mojdehpoooyazdankhah@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9192-4812>

АНОТАЦІЯ: *Вступ:* Здоров'я жінки, зумовлене її біологічними особливостями та функцією фертильності, а також роллю їхньої спрямованості на надання медичної допомоги в сім'ї та громаді відрізняється від чоловіків і має особливе значення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, жінки піддаються більшому ризику бідності, голоду та недоїдання через їх різноманітні ролі в сім'ї та суспільстві, які проходять різні фізіологічні курси, такі як статеве дозрівання, менструація, вагітність, пологи та менопауза. І дискримінація за статтю є групою високого ризику. Жіноче здоров'я вразливе з різних причин, а крім біологічних особливостей, Вплив культурних, соціальних, економічних і політичних факторів. Першою умовою здорового та динамічного суспільства і здоров'я є стабільність та зміцнення сім'ї, а жінки гарантують здоров'я та зміцнення сім'ї. Сім'я є основою та наріжним каменем соціального інституту, враховуючи, що виховання наступного покоління – це відповідальність жінок. Динамічність – це результат існування здорових та обізнаних жінок, що свідчить про важливість права жінок на здоров'я. На жаль, незважаючи на міжнародні, регіональні організації та групи, що працюють у сфері прав жінок, ми все ще бачимо дискримінацію та відсутність доступу до прав жінок сьогодні, і, здається, ця відсутність доступу пояснюється незнанням та визнанням цих прав жінками та відсутністю державної підтримки на практиці для полегшення доступу жінок до здоров'я. Здоров'я жінок у більшості країн є дуже вразливим, і це вважається однією з особливостей розвитку країн, що основний акцент робиться на сприянні та посиленню ролі жінок у досягненні міцного здоров'я та сприянні їхньому становищу в системі. Через жінок розвивається освіта та культура здоров'я. Жінки і одержувачі, і головні надавачі медичної допомоги є в системі охорони здоров'я та частково Вони становлять велику частку постачальників медичних послуг у офіційному секторі охорони здоров'я.

У цій статті розглядається стан прав на здоров'я в Україні, історія прав жінок на здоров'я, закони про охорону здоров'я жінок після здобуття Україною незалежності, чинні закони щодо покращення становища жінок та всі міжнародні та глобальні партнерства з метою сприяння здоров'ю жінок.

Підсумок основних результатів дослідження: Ця публікація досліджує участь України в угодах з прав людини. Гендерна нерівність, заходи щодо покращення гендерної рівності у здоров'ї та правах жінок в Україні, а також прояв будь-якої гендерної дискримінації, обмеження прав та нерівності.

Висновок: В Україні змінився стан жіночого здоров'я внаслідок підвищення рівня освіти жінок, зміни структури законів та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та нормами, викладеними в міжнародних документах з прав людини, а також розширенням активної феміністичної преси.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права жінок, права жінок на здоров'я, договір про права людини, гендерна нерівність, гендерна дискримінація.

WOMEN'S HEALTH RIGHTS IN UKRAINE

Pouryazdankhah Mojdeh,

Phd student of the Department
of International and European Law
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svobody Square
e-mail: Mojdehpooryazdankhah@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9192-4812>

ANNOTATION: *Introduction:* Women's health, due to their biological characteristics and fertility function, as well as their role, their focus on family and community health care is different from that of men and is of particular importance. According to the World Health Organization, women are at greater risk of poverty, hunger and malnutrition due to their diverse roles in the family and society, which undergo various physiological courses such as puberty, menstruation, pregnancy, childbirth and menopause. And sex discrimination is a high-risk group. Women's health is vulnerable for various reasons, and in addition to biological features, the impact of cultural, social, economic and political factors. The first condition for a healthy and dynamic society and health is stability and strengthening the family, and women guarantee health and strengthening family. The family is the foundation and cornerstone of the social institution, given that the upbringing of the next generation is the responsibility of women. Dynamics is the result of the existence of healthy and knowledgeable women, which shows the importance of women's right to health. Unfortunately, despite international, regional organizations and groups working on women's rights, we still see discrimination and lack of access to women's rights today, and this lack of access seems to be due to ignorance and recognition of women's rights and lack of state support. In practice to facilitate women's access to health. Women's health is very vulnerable in most countries, and this is considered to be one of the features of the development of countries, with the main emphasis on promoting and strengthening the role of women in achieving good health and promoting their position in the system. Women develop education and a culture of health. Women Both recipients and main health care providers are part of the health care system and, in part, make up a large proportion of health care providers in the formal health care sector.

This article examines the state of health rights in Ukraine, the history of women's health rights, laws on women's health care since Ukraine's independence, current laws on the advancement of women, and all international and global partnerships to promote health. women. *Summary of the Main research results:* This article examines Ukraine's participation in human rights treaties. The status of ordinary and general Ukrainian law, as well as its membership in international laws and agreements on improving gender inequality, measures to improve gender equality in women's health and rights, and any pretense. Gender discrimination, salary restrictions and inequality, equal working conditions, as well as special privileges in law for women.

Conclusion: Women's health has changed in Ukraine due to the increase in women's education, changes in the structure of laws and harmonization of national legislation with international standards and norms set out in international human rights instruments, as well as the expansion of an active feminist press.

KEY WORDS: women's rights, women's health rights, human rights treaty, gender inequality, gender discrimination.

Вступ: (Актуальність дослідження). Першою умовою здорового та динамічного суспільства і здоров'я є стабільність та зміцнення сім'ї, а жінки гарантують здоров'я та зміцнення сім'ї. Сім'я є основою та наріжним каменем соціального інституту, враховуючи, що виховання наступного покоління – це відповідальність жінок. Динамічність - це результат існування здорових та обізнаних жінок, що свідчить про важливість права жінок на здоров'я. На жаль, незважаючи на міжнародні, регіональні організації та групи, що працюють у сфері прав жінок, ми все ще бачимо дискримінацію та відсутність доступу до прав жінок сьогодні, і, здається, ця відсутність доступу пояснюється незнанням та визнанням цих прав жінками та відсутністю державної підтримки на практиці для полегшення доступу жінок до здоров'я.

Мета цієї статті: У цій статті подається короткий огляд історії прав жінок в Україні, чинного законодавства, посилань на права людини та міжнародних законів і нормативних актів з прав людини, а також шляхів досягнення цієї важливої мети в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які започаткували вирішення цієї проблеми і на які спирається автор: У багатьох наукових виданнях приділено велику увагу визначенню поняття «права жінки», гендерної рівності, ефективності механізмів захисту прав людини в цілому і жінок зокрема. Ця наукова публікація заснована на аналізі наступних опублікованих праць: «Проблеми здоров'я та прав жінок» January, Professor Emeritus of Obstetrics and Gynecology Assiut University Egypt; Women's Health and Human Rights, The Promotion and Protection of Women's Health through International Human Rightslaw 1994, Rebecca. Cook; Associate Professor (Research) and Director, International Human Rights Programme Faculty of Law, University of Toronto Toronto, Canada; Gender equality, work and health: A review of the Evidence Karen Messing, PhD, CINBIOSE, Université du Québec, Montréal, Canada and Piroška Östlin, PhD; Karolinska Institute, Stockholm, Sweden; Unequal, Unfair, Ineffective and Inefficient Gender Inequity in Health: Why it exists and how we can change it, Gita Sen, Piroška Östlin, Asha George, Anna Myagkykh is a Candidate of Law, Associate Professor, Coach, Human Rights Defender, Chairman of the NGO "Gender Club Dnipro" and head of the Gender Center of the State Higher Educational Institution "National

Mining University" (Dnipro). Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs and Regional Coordinator of the Association of Women Lawyers "Yur Fem", Olena Uvarova, Associate Professor of Theory and Philosophy of Law, Ms. Olena Uvarova, Associate Professor of the Department of Theory of State and Law, Leading Specialist of the International Relations Department, Coordinator of Satellite Events of the Forum, Yaroslav the Wise National University of Law, Former National Adviser to the Council of Europe and Member of the Committee for the Protection of Women in Ukraine, Some aspects of women's right to health, including older women, to the works of Ukrainian writers in particular: Syroid T., Fomina L., Havrylenko O.

Представляючи проблему: Був час, коли Україна продемонструвала високу повагу та сприятливе ставлення до жінок. У 900 році нашої ери жінки були високоосвіченими і займали високі посади в суспільстві. На відміну від жінки в римській чи давньо-німецькій системах, жінка у Київській Русі вважалася правоздатною та не потребувала опіки. У разі смерті чоловіка, жінка, сама по собі, могла вважатися головою сім'ї. Дружина зберігала окреме право власності на майно, яке було конфісковане державою, навіть коли її чоловік був ув'язнений або втік з в'язниці. Крім того, жінки могли подавати в суд або бути поданими суду і мали змогу виступати в судах як адвокати та свідки [1, с. 376-377].

Є кілька прикладів активної ролі жінок у державних справах та дипломатичних відносинах у періоди Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Жінки також брали на себе велику відповідальність у справах держави Київська Русь. У період Литовсько-Руської держави правовий статус жінок визначався "Литовським статутом", який включив принцип гендерної рівності до кримінальних та цивільних статей. Як і чоловіки, жінки підпорядковувалися законам та нормативним актам, і вони були наділені законними правами без обмежень через їх стать. Кримінальна система забезпечувала захист жінок і навіть більший захист за певних обставин - наприклад, під час вагітності. Існували також певні засоби захисту дружини, для захисту фінансових інтересів дружини. Зокрема, чоловік повинен був передати дружині письмовий лист, у якому передається третина його нерухомого майна. Однак дочки не мали права успадковувати нерухоме майно, нібито тому, що право власності на землю походило від військової служби. Під час козацьких війн жінки не тільки вели господарство, а й фізично захищали будинок та сім'ю. Тому багато жінок були захоплені татарами і продані як рабині для турецьких гаремів. У 1743 р. Кодекс законів прийняв суворіші покарання за вбивство або образу жінки, ніж за той самий злочин проти чоловіка. Тим не менш, Кодекс законів лише оштрафував - зобов'язання Головщини - на вбивцю незаміжньої жінки, кріпачки, рабині або військовополоненого. Нарешті, Конституція Української Народної Республіки 1918 р. проголосила рівність чоловіків і жінок у юридичній сфері. Щоразу, коли Україна втрачала незалежність і входила до складу іншої держави, становище українських жінок погіршувалося. Український жіночий рух став дуже активним наприкінці XIX-на початку XX ст. У 1884 році Наталія Кобринська організувала українських жінок у Станіславі (тепер Івано-Франківськ) насамперед з навчальною метою. Після Жовтневої революції в Росії український парламент, Центральна Рада України, надав жінкам рівні з чоловіками права голосу та обрання на політичні посади. Після Першої світової війни західна Україна була поділена між Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Галичина, найбільша частина України, опинилася під владою Польщі. Ольга Бассараб, видатний член кількох українських жіночих організацій та лауреат премії Міжнародного Червоного Хреста, була ув'язнена і замучена до смерті польською поліцією. У 1928 році українки зробили перші кроки до участі у парламентських виборах у Польщі. Всесвітній союз українських жінок був заснований у 1937 р. і слугував об'єднанню більшості українських жіночих організацій. Перший після Другої світової війни з'їзд українських жінок, що відбувся у Філадельфії 1948 р. і заснував Всесвітню федерацію українських жіночих організацій. Багато жінок Америки та Європи, які борються за емансипацію та рівні права, українки прагнули особистого звільнення та включення до економічної структури. Вони не боролися за рівність, а взяли на себе відповідальність, реалізуючи значну громадську роботу [2, с. 703-706].

Українська Радянська Республіка оприлюднила законодавство щодо захисту жінок під час материнства та виховання дітей, забезпечення прав жінок у сім'ї та на робочому місці, а також створення соціального страхування та соціального забезпечення. Ці закони мали б сприяти зростанню об'єднань жінок у потужну силу, але вони не покращили становище жінок на практиці, головна плата за те, що умови виживання були жахливими. Між 1932 і 1933 роками близько семи мільйонів українців померли від голоду, незважаючи на те, що вони жили на, можливо, найбагатшому ґрунті у світі. Голод став результатом добре спланованої радянської політики винищення українців. Цей злочин геноциду, скоєний проти українського народу, особливо вплинув на жінок та дітей. Жінки також несли важкі тягарі у повсякденному житті. Ці повсякденні обов'язки щодо виживання виявилися несприятливими і стримували будь-який професійний розвиток. Проте разом з чоловіками жінки в цей час боролися за свої права. Тисячі жінок були ув'язнені у сталінських в'язницях та трудових таборах. Як правило, чим вищий рівень доходу, тим менша частка жінок. Робим висновок, що економічна дискримінація жінок була присутня в Україні. Багато феміністок вважають ці обмеження неприпустимо дискримінаційними, оскільки жінки повинні мати право користуватися такими ж можливостями

працевлаштування, як і чоловіки, якщо вони те обертають. Деякі позитивні зміни відбулися щодо практики найму в Україні. В останні роки жінки займають посади, які раніше вважалися виключно чоловічими. Хоча правда, що жінки здобули успіх в українському суспільстві, правда також, що український уряд повинен впроваджувати додаткову політику, яка забезпечує здатність жінки поєднувати сім'ю та кар'єру. Прагнучи сприяти спроможності жінок брати участь у владі, статті 7 та 8 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок вимагають від держави вживати позитивних заходів для усунення дискримінації щодо жінок у політичному та громадському секторах. Отже, жінкам гарантується право брати участь у формуванні державної політики, право займати державні посади та право представляти свою країну на міжнародному рівні. Через зниження рівня життя, зростання безробіття, загрози корупції, проблем торгівлі людьми та організованої злочинності жінки не мають можливості повною мірою реалізувати свої права. Що ще важливіше, права жінок можуть бути гарантовані лише в політично та економічно стабільній країні. Зберегти Україну від внутрішньої нестабільності залишається основною метою українського жіночого руху [3, с. 707-713].

Чинні закони України про охорону здоров'я жінок

Принципи Закону України «Про охорону здоров'я» визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою сприяння гармонійному розвитку фізичних та психічних сил зазначає, що гарантія рівних прав і можливостей жінок і чоловіків відображена в абзаці п'ятому статті 4, згідно з якою одним із головних принципів охорони здоров'я в Україні є рівність громадян.

Доступ до медичної допомоги та інших медичних послуг. Крім того, принцип рівності чоловіків і жінок у сфері охорони здоров'я відображений в абзацах першому статей 6-8 Принципів, відповідно до яких кожен громадянин України має право на охорону здоров'я, яка зокрема забезпечує права. Захист від будь-якої незаконної дискримінації, пов'язаної зі здоров'ям. Відповідно до Конституції України держава гарантує всім громадянам їхні права у сфері охорони здоров'я, зокрема, забезпечуючи всім громадянам гарантований рівень медичної допомоги в обсязі, визначеному Кабінетом Міністрів України. Уряд визнає та гарантує право кожного громадянина України на охорону здоров'я, і ці принципи загалом відповідають принципу гендерної рівності. Для збереження здоров'я жінки надається право самостійно приймати рішення щодо материнства. Забезпечує новонароджену дитину необхідною медичною допомогою. Усе це спеціальні заходи, передбачені частиною третьою статті 24 Конституції України, спеціально спрямовані на охорону праці та здоров'я жінок. Створення умов, які дозволяють жінкам поєднувати роботу з материнством. Правовий захист, матеріальний і моральний захист матері та дитини, у тому числі надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, а також частини другої статті 6 Закону України «Про гарантування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», де йдеться про дискримінацію статі, особливо про особливий захист жінок під час вагітності, пологів та лактації. Особливі вимоги безпеки праці для чоловіків і жінок, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я [4].

Декларація Незалежності України від 24 серпня 1991 р. відзначає, що Уряд України має неподільну та недоторкану територію, на якій лише Конституція та закони України захищають і гарантують уряду та народу, права та свободи громадян. Згідно зі ст. 24 Конституції України жінки мають рівні з чоловіками права і свободи. Рівноправність жінок у сфері трудових відносин забезпечується наданням їм рівних з чоловіками можливостей у професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. З метою фактичного забезпечення рівноправності, з урахуванням особливостей жіночого організму, трудовим законодавством передбачено спеціальні правила охорони праці жінок, пільги і додаткові гарантії їх трудових прав. Українські жінки працювали на суспільне благо, а не тільки на жінок [5].

Наступні визначення цілей та прав жінок у сфері охорони здоров'я викладені в українському законодавстві:

здоров'я - стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [6];

охорона здоров'я - система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особи - підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни [7].

Перелік важких робіт та робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 р. № 256 [8].

Трудове законодавство, враховуючи фізіологічні особливості організму жінки, інтереси охорони материнства і дитинства, встановлює спеціальні норми, що стосуються охорони праці та здоров'я жінок. Забороняється також застосування жіночої праці на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування). Забороняється залучення жінок до підіймання і переміщення важких речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей жінками затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10 грудня 1993 р. № 241 [9].

Також у законодавстві про працю України працюють усі обмеження на нічну роботу жінок (ст. 175), закони щодо вагітних жінок (ст. 178), жінок з дітьми до трьох років (ст. 180), працюючих жінок з дітьми-інвалідами (ст. 180). Статті 177 та 176. Усі їхні зарплати та пільги, збереження роботи, поки у них є діти віком до трьох років, умови їх заробітної плати, страхування на випадок безробіття та примусове працевлаштування визначаються законодавчими органами [10].

Забезпечення медичною допомогою вагітних жінок і новонароджених (ст. 58). Заклади охорони здоров'я забезпечують кожній жінці кваліфікований медичний нагляд за перебігом вагітності, стаціонарну медичну допомогу при пологах і медичну допомогу матері та новонародженій дитині [11].

Щодо забезпечення та створення рівних можливостей та ліквідації гендерної дискримінації між жінками та чоловіками у національних документах України, можна згадати наступне:

- ЗАКОН УКРАЇНИ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України (Закон, затверджений у 2005 році).

- ЗАКОН УКРАЇНИ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина (Закон затверджений у 2013 році).

- УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005).

- Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2018 р. № 634-р.

- Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, затверджено розпорядженням від 24 лютого 2016 р. № 113-р.

- Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, розпорядження від 5 квітня 2017 р. № 229-р.

- Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству і протидії торгівлі людьми, Кабінет Міністрів України Постанова від 5 вересня 2007 р. № 1087.

- Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, Кабінет Міністрів України Постанова від 11 квітня 2018 р. № 273.

- Накази Міністерства соціальної політики України: Цими методичними рекомендаціями визначено алгоритм оцінювання ймовірних та / або наявних результатів / наслідків реалізації галузевої реформи на становище різних соціальних груп жінок і чоловіків. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання гендерного впливу галузевих реформ, № 257. Про деякі питання діяльності Експертної ради з питань запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі, № 108. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів, № 86. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з координації питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, № 87. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у трудових відносинах, № 56(2020) [12].

Посібник з жіночого здоров'я в Україні: права, можливості та рекомендації. Розроблено експертами Центру медичних проєктів за підтримки економічно ефективного та якісного проєкту правової допомоги в Україні, що фінансується Міністерством міжнародних справ Канади та реалізується Канадою 2019. Ця

книга знайомить з усіма законами та правами жінок (особистість, психічне здоров'я, клінічне здоров'я) на основі законодавства України та його простого пояснення для подальшого розуміння жінками цих прав, а також прав та обов'язків жінок у сфері охорони здоров'я. Система догляду, принципи доступу до медичних послуг, державна програма сприяння гінекології та невідкладній медичній допомозі жінкам, материнське та репродуктивне здоров'я з важливими рекомендаціями щодо здоров'я жінок та матерів [13].

Участь України у міжнародних організаціях

Україна активно бере участь у всіх сферах діяльності ООН, найважливішими з яких є підтримка міжнародного миру та безпеки, зміцнення верховенства права у міжнародних відносинах, розвиток співробітництва у вирішенні соціально-економічних та гуманітарних проблем, гарантування прав людини. З 1992 р. важливою для України є участь військовослужбовців ООН у миротворчих операціях ООН. Під час членства в Організації Об'єднаних Націй, Україна тричі обиралася як непостійний член Ради Безпеки (1948-1949, 1984-1985, 2000-2001) і шість разів як член Економічної та Соціальної ради (останній раз за період 2010-2012 рр.). Уряд України є стороною великих міжнародних договорів з прав людини. Членство у філіях та спеціалізованих установах ООН, включаючи Виконавчу раду Рамкової програми ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (Жінки Організації Об'єднаних Націй) (2011-2013) [14].

Поточний стан приєднання України до міжнародних проектів, зокрема: Партнерство Біарріца («Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності започатковано лідерами країн Групи Семи на саміті в м. Біарріц, Франція, який проходив у серпні 2019 року під головуванням Президента Французької Республіки Еммануеля Макрона. Мета Партнерства - посилення відповідальності країн Групи Семи та консолідація зусиль інших держав щодо досягнення гендерної рівності, для забезпечення гендерної рівності. Міжнародна коаліція з питань рівних прав (ЕРІС), це міжнародна ініціатива, започаткована зацікавленими сторонами для зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків, дотримання принципу рівної оплати за рівноцінну працю в усіх країнах і галузях. Коаліція дій щодо сприяння гендерній рівності (започаткована структурою Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) та урядами Мексики та Франції у рамках Форуму рівності поколінь (Generation Equality Forum) - глобального зібрання з питань гендерної рівності [15].

Міжнародні документи: Загальна декларація прав людини, Мексиканська декларація про рівність жінок та їх внесок у розвиток і мир, 1975 р., Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (УКР), Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок, Пекінська декларація 1995 р., Декларація тисячоліття ООН, Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, Цілі Сталого Розвитку ООН, Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 року, Європейська Хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад [16].

Оголошуючи послання українських жінок про становище жінок на 65-й сесії Комісії ООН цього року (2021), що відбулося в Нью-Йорку та головну тему дискусії і експертної консультації «Ефективна та ефективна участь жінок та прийняття рішень». внесення в суспільне життя та «Усунення насильства для досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат». Їхня мета – розв'язати проблеми, пов'язані з пандемією, російською агресією та домашнім насильством. Висловлюючи важливу роль жінок у боротьбі з епідемією коронавірусу. Жінки також закликають до участі жінок у ліквідації всіх форм насильства в суспільстві, занепокоєння жінок, які постраждали внаслідок військової агресії Росії в Україні, шкоди, завданої внутрішньо переміщеним жінкам та тим, хто залишається на окупованих територіях. велика проблема в Україні і 90% жінок страждають від цієї проблеми. Стамбульська конвенція (Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством зі змінами) досі не ратифікована. І, на жаль, під час епідемії зросла кількість домашнього насильства [17].

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 74 місце з 156 країн. Україна посідає 44 місце за участю та економічними можливостями, 27 місце за академічними досягненнями, 41 місце за рівнем здоров'я та виживання та 103 місцем із 156 країн за рівнем можливості політичного розширення можливостей [18, с. 10–18-19].

Докази свідчать, що Україна вживає ефективних заходів для боротьби з насильством у сім'ї, вживає негайних заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, гендерному насильству та захисту прав жертв такого насильства на найвищому рівні. Сучасний статус жінок в Україні відображає процес країни, яка намагається змінити свою політичну систему від тоталітарної супердержави до демократії. Жінки становлять 54 відсотки населення України. Відповідно до Конституції, рівність чоловіків і жінок гарантується у політичній та культурній діяльності, у зайнятості та заробітній платі, в освіті та професійному навчанні. Ця рівність також гарантується спеціальними заходами для жінок, включаючи пенсійні виплати, житло по вагітності та пологах, на виробництві, а також відпустка по вагітності та пологах з оплатою для вагітних жінок і матерів [19].

Під час пандемії COVID-19 значна частина матерів повідомила, що були менш фізично активними та більше займалися малорухливою поведінкою, що було пов'язано з підвищеним рівнем психологічного стресу. Враховуючи переваги фізичної активності для фізичного та психічного здоров'я, слід заохочувати стратегії, що зменшують бар'єри та заохочують фізичну активність та надають підтримку психічному здоров'ю серед вимог батьківства. Цей підхід має враховувати індивідуальні, організаційні, громадські та політичні заходи, які підтримують як фізичну активність, так і психічне здоров'я. Ці стратегії зараз важливіші, ніж будь-коли, оскільки ми виходимо з наслідків пандемії COVID-19 на особистому та соціальному рівні [20]. На українському ринку праці жінки мають найбільшу присутність у цих галузях. Ця криза призвела до втрати робочих місць та погіршення умов зайнятості. Під час карантину погіршився дисбаланс у правах чоловіків і жінок. На початку дії карантину міжнародні та українські жіночі громадські та правозахисні організації вказували на проблеми, з якими стикаються жінки в ізоляції. Вони пов'язані із зростанням сексуального та гендерного насильства, посиленням економічної гендерної нерівності, збільшенням навантаження на народжуваність, задоволенням потреб найбільш уразливих груп сільських жінок, людей похилого віку та жінок з дітьми. Є кілька урядових постанов, які опосередковано чи частково стосуються жінок: не звільняти працівників. Вдома та для тих, хто перебуває у відпустках без збереження заробітної плати, житлові субсидії для громадян, які перебувають на карантині, та державна соціальна допомога для матерів-одиначок. Також відповідно до нового закону медичним працівникам, які беруть участь у боротьбі з епідемією коронавірусу (82% жінок), підвищать заробітну плату на 300% [21].

НА ШЛЯХУ ДО ЗДОРОВІШОЇ УКРАЇНИ

Враховуючи те, що на початку ХХ століття не було української влади та 100-річну історію боротьби українських жінок за право брати участь у прийнятті рішень у різних формах та інструментах, історичний контекст мав вирішальний вплив на ці боротьби, але, як і дні Народної Республіки Україна, коли Україна вперше здобула незалежність, питання гендерної рівності та емансипації жінок від її демократичного розвитку були нероздільні. Незалежність України від Радянського Союзу в 1991 році означала не лише політичне звільнення, а й прийняття на себе нових зобов'язань щодо прав людини. Тим не менш, тема прав жінок в Україні все ще потребує ґрунтовного і детального осмислення та розширення. Намагаючись відповідати міжнародним стандартам, Україна підписала багато міжнародних документів з прав людини. Україна однією з перших з колишніх радянських республік ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Згодом Україна ратифікувала Конвенцію про політичні права жінок, Конвенцію про громадянство заміжніх жінок та Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції іншими особами. Серед конвенцій МОП щодо прав жінок Україна ратифікувала Конвенцію про використання жінок на підпільних роботах. Конвенція про рівну оплату праці чоловіків і жінок для рівних робочих місць та Конвенція про захист материнства. Процес імплементації інших міжнародних документів і стандартів з прав людини, які стосуються жінок, триває [22].

За роки незалежності в Україні створено міцну правову базу для забезпечення дотримання прав жінок у всіх сферах суспільного життя та їх гендерної рівності з чоловіками. Проте слід зазначити, що економічна незалежність українок, професійна зайнятість, орієнтації та інтереси поза сім'єю безпосередньо вплинули на їхнє бажання досягти репродуктивних показників [23].

Результат. Сьогодні Україна продовжує здійснювати одну з найбільш амбітних змін у світовій системі охорони здоров'я, а її значні досягнення – зниження дитячої та материнської смертності, покращення доступу до медичної допомоги та розширення програм імунізації. Крім того, значно знизилась показники крайньої бідності, сильного недоїдання та викидів парникових газів, а гендерна рівність, охоплення медичними послугами та спроможність Міжнародних медико-санітарних правил зросли. Однак, ще залишаються значні проблеми, що свідчать про наслідки конфлікту, що згубно впливають на стан здоров'я та помітне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, незмінність високих витрат "з власної кишені" та катастрофічні витрати на охорону здоров'я, а також постійно високі показники НІЗ та високий рівень смертності серед молодих чоловіків. Для прискорення досягнення завдань ЦСР 3+ необхідно вжити дії, що можна розподілити на три ключові категорії, що базуються на узгодженні, активізації та визначенні пріоритетів заходів. По-перше, зацікавлені сторони, що працюють з ЦСР зі здоров'я та пов'язаними зі здоров'ям, повинні узгоджувати свої дії з ключовими завданнями, які потребують вдосконалення, та пріоритетними діями, які прискорять їхнє досягнення. Це можна забезпечити шляхом узгодження національних та глобальних завдань та показників ЦСР. Подальша домовленість на стратегічному рівні (між національною стратегією розвитку та програмою трансформації системи охорони здоров'я) та на рівні зацікавлених сторін (між системою Організації Об'єднаних Націй та пріоритетами Уряду щодо досягнення ЦСР) буде першочерговою. По-друге, необхідно створити сприятливе середовище для стимулювання досягнення ЦСР 3. Це включає розширення фіскального простору для стійкого фінансування охорони здоров'я, розширення систем дезагрегованих даних про здоров'я та розвиток міжнародних партнерських відносин для досягнення

цілей ЦСР. По-третє, фундаментальне покращення системи охорони здоров'я має бути пріоритетним. Однією з ключових ініціатив, яку необхідно терміново поновити, – є розгорнення стратегії універсального охоплення послугами охорони здоров'я на основі загальнодержавного підходу. Отже, для забезпечення доступу до якісних медичних послуг для всіх будуть потрібні сталі кадрові ресурси та політика охорони здоров'я. Беручи до уваги сильну політичну волю країни покращити досягнення ЦСР, в наступному десятилітті для прискорення досягнення ЦСР 3+ Україна швидко рухатиметься до запровадження політики та до імплементації дорожніх карт, дотримуючись рекомендацій, спрямованих на посилення політичного діалогу між ключовими учасниками у просуванні координованих зусиль для покращення здоров'я та добробуту в Україні та прискорення досягнення цілей ЦСР 3+. З огляду на ці дії, шлях України до досягнення ЦСР зі здоров'я та цілей пов'язаних із здоров'ям, цілком можливий. Її успіх буде залежати від глибокої взаємодії з людьми, установами та ініціативами, які зосереджені на досягненні ЦСР щодо покращення “людей, планети, партнерства, миру та процвітання” інклюзивним шляхом, щоб нікого не залишити позаду [24].

ЛІТЕРАТУРА

1. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ, Історія України-Русі. – Вип. 3. – 1993. – С. 376-377. – URL: litopys.org.ua/hrushrus/iur3.htm.
2. Myroslava Antonovych. ПРАВА ЖІНОК В УКРАЇНІ. – С. 703-706. – URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4266/Antonovych_Womens1.pdf
3. Myroslava Antonovych. ПРАВА ЖІНОК В УКРАЇНІ. – С. 707-713. – URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4266/Antonovych_Womens1.pdf
4. ВИСНОВОК ГЕНДЕРНО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ОСНОВ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, ПРИЙНЯТИХ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ 19 ЛИСТОПАДА 1992 РОКУ № 2801-ХІІ. – URL: https://minjust.gov.ua/m/str_43504
5. Конституції України, 1996, Стаття 24.
6. ЗАКОН УКРАЇНИ, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Стаття 3. 1993р.
7. ЗАКОН УКРАЇНИ, Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я, Розділ V, ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ, в Основах законодавства України про охорону здоров'я 1993 р.
8. Законодавство України про охорону праці: Збірник нормативних актів. – К., 1995. – Т. 3. – С. 32.
9. Законодавство України про охорону праці: Збірник нормативних актів. – К., 1995. – Т. 3. – С. 61.
10. Кодекс законів про працю України, 1971.
11. Закон України Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. Стаття 58. Забезпечення медичною допомогою вагітних жінок і новонароджених.
12. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Нормативно-правові акти та інформаційні матеріали, Гендерна політика, URL: meteo.gov.ua/ua/33345/hmc/hmc_genderna_politika/
13. ЗДОРОВ'Я ЖІНОК В УКРАЇНІ: ПРАВА, МОЖЛИВОСТІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ, 2019, URL: www.qala.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Women_health_200x250_block.pdf.
14. Участь України у міжнародних організаціях, Міністерство закордонних справ України, URL: www.old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations.
15. Міністерство закордонних справ України, Опубліковано 01 жовтня 2020 року, URL: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-ukrayini-ta-oon-zhinki-v-ukrayini-rozshiryuyut-spivpracyu-shchodo-zabezpechennya-rivnih-prav-cholovikiv-i-zhinok-na-diplomatchnij-sluzhbi-ukrayini>.
16. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Нормативно-правові акти та інформаційні матеріали, Гендерна політика, URL: meteo.gov.ua/ua/33345/hmc/hmc_genderna_politika.
17. Головний меседж українських жінок на 65-тій сесії Комісії ООН, пресконференція, ГО «Геополітичний альянс жінок». Учасники: Світлана Саламатова - голова делегації і керівник проекту «Українські жінки в підтримку діяльності ООН»; Наталія Каплун – співорганізаторка проекту, членкиня 62-ї, 63-ї, 64-ї та 65-ї сесій Комісії ООН щодо становища жінок; Наталія Куцмус – голова робочої групи з розширеної участі жінок у подоланні наслідків COVID-19; Наталія Целовальниченко – голова робочої групи з розширення участі жінок у ліквідації усіх видів насилля в суспільстві; Анжеліка Єва Ярославська Сапега – голова робочої групи зі створення міжнародних альянсів жінок-лідерок., 11.03.2021, URL: www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-presshall/3200593-ukrainki-prezentuut-svoe-poslanna-65tij-sesii-komisii-oon-sodo-stanovisa-zinok.html
18. Світовий ЕКОНОМІЧНИЙ ФОРУМ, Глобальний звіт про гендерний розрив за 2021 рік, URL: www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.
19. Ірина Тишком, Жінки в політиці України: 100 років еволюції, 31-січня 2019. URL: genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zhinki-v-polititsi-ukraini-100-rokiv-evolyutsii-134913.html.
20. Зміни у фізичній активності та сидячій поведінці під час COVID-19: асоціації з психологічним розладом серед матерів, Authors de Brito JN, Friedman JK, Emery RL, Neumark-Sztainer D, Berge JM, Mason SM, 16 листопада 2021 Том 2021:13 Сторінки 1115—1122. Міжнародний журнал жіночого здоров'я, URL: www.dovepress.com/changes-in-physical-activity-and-sedentary-behaviors-during-covid-19-a-peer-reviewed-fulltext-article-IJWH.
21. Ірина Тишком, Права жінок – під ударом пандемії. Попередні підсумки “коронакризи”, 02 Червня 2020, URL: zmina.info/articles/prava-zhinok-pid-udarom-pandemiyi-poperedni-pidsumky-koronakryzy.
22. Ірина Тишком, Жінки в політиці України: 100 років еволюції, 31-січня-2019. URL: genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zhinki-v-polititsi-ukraini-100-rokiv-evolyutsii-134913.html.

23. Здоров'я жінки — запорука здоров'я нації, Прес-служба «Українського медичного часопису», 2017.03.09. URL: <https://www.umj.com.ua/article/105789/zdorov-ya-zhinki-zaporuka-zdorov-ya-natsiyi>.

24. Всесвітня організація охорони здоров'я. НА ШЛЯХУ ДО ЗДОРОВІШОЇ УКРАЇНИ, Прогрес у досягненні Цілей Сталого Розвитку у галузі охорони здоров'я – 2020. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340956/WHO-EURO-2021-1523-41273-58139-ukr.pdf>.

REFERENCE

1. Mikhael groshevski, History of Ukraine-Russia, vol. 3, 1993, P 376,377. URL: litopys.org.ua/hrushrus/iur3.htm.
2. Moroslava anatonovich, WOMEN'S RIGHTS IN UKRAINE, P 703-706, URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4266/Antonovych_Womens1.pdf
3. Moroslava anatonovich, WOMEN'S RIGHTS IN UKRAINE, P 707-713, URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4266/Antonovych_Womens1.pdf.
4. CONCLUSION OF THE GENDER AND LEGAL EXAMINATION OF THE FUNDAMENTALS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE ON HEALTHCARE ADOPTED BY THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE ON NOVEMBER 19, 1992, № 2801-XII, URL: https://minjust.gov.ua/m/str_43504.
5. Constitution of Ukraine, 1996, Article 24.
6. LAW OF UKRAINE, Fundamentals of Legislation of Ukraine on Health Care, Article 3.1993.
7. LAW OF UKRAINE, On Rehabilitation in the Field of Health Care, Section V, FINAL AND TRANSITIONAL PROVISIONS, in the Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care of 1993.
8. Legislation of Ukraine on labor protection: Collection of normative acts. K., 1995. - T. 3. - C. 32.
9. Legislation of Ukraine on labor protection: Collection of normative acts. - K., 1995. - T. 3. - C. 61
10. Labor Code of Ukraine, 1971.
11. Law of Ukraine. Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care from 19.11.1992 № 2801-XII. Article 58. Provision of medical care to pregnant women and newborns.
12. Ensuring equal rights and opportunities for women and men, regulations and information materials, gender policy, URL: meteo.gov.ua/ua/33345/hmc/hmc_genderna_politika.
13. WOMEN'S HEALTH IN UKRAINE: RIGHTS, OPPORTUNITIES AND RECOMMENDATIONS, 2019, URL: www.qala.org.ua/wp_content/uploads/2019/06/Women_health_200x250_block.pdf.
14. Ukraine's participation in international organizations, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, URL: www.old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations.
15. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Published on October 1, 2020, URL: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-ukrayini-ta-oon-zhinki-v-ukrayini-rozshiryuyut-spivpracyu-shchodo-zabezpechennya-rivnih-prav-cholovikiv-i-zhinok-na-diplomatichnij-sluzhbi-ukrayini>.
16. Ensuring equal rights and opportunities for women and men, regulations and information materials, gender policy, URL: meteo.gov.ua/ua/33345/hmc/hmc_genderna_politika.
17. The main message of Ukrainian women at the 65th session of the UN Commission, press conference, NGO "Geopolitical Alliance of Women". Participants: Svitlana Salamatova - head of the delegation and head of the project "Ukrainian women in support of the UN"; Natalia Kaplun - co-organizer of the project, member of the 62nd, 63rd, 64th and 65th sessions of the UN Commission on the Status of Women; Natalia Kutsmus - Chair of the Working Group on Enhanced Women's Participation in Overcoming the Consequences of COVID-19; Natalia Tselovalnychenko - head of the working group to expand women's participation in the elimination of all types of violence in society; Anzhelika Eva Yaroslavska Sapega - Chair of the Working Group on Creating International Alliances of Women Leaders., March 11, 2021, URL: www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-presshall/3200593-ukrainki-prezentuut-svoe-poslanna-65tij-sesii-komisii-oon-sodo-stanovisa-zinok.html
18. WORLD ECONOMIC FORUM, Global Report on the Gender Gap for 2021, URL: www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.
19. Irina Tishkom, Women in Ukrainian politics: 100 years of evolution, January 31, 2019. URL: genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zhinki-v-polititsi-ukraini-100-rokiv-evolyutsii-134913.html.
20. Changes in Physical Activity and Sedentary Behaviors During COVID-19: Associations with Psychological Distress Among Mothers, Authors de Brito JN, Friedman JK, Emery RL, Neumark-Sztainer D, Berge JM, Mason SM, 16 November 2021 Volume 2021:13 Pages 1115—1122. International Journal of women's health, URL: <https://www.dovepress.com/changes-in-physical-activity-and-sedentary-behaviors-during-covid-19-a-peer-reviewed-fulltext-article-IJWH>.
21. Irina Tishkom, Women's rights are under attack from a pandemic. Preliminary results of the "corona crisis", June 2, 2020. URL: zmina.info/articles/prava-zhinok-pid-udarom-pandemiyi-poperedni-pidsumky-koronakryzy.
22. Irina Tishkom, Women in Ukrainian politics: 100 years of evolution, January 31, 2019. URL: genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zhinki-v-polititsi-ukraini-100-rokiv-evolyutsii-134913.html.
23. Women's health is the key to the nation's health, Press Service of the Ukrainian Medical Journal, 2017,03,09. URL: <https://www.umj.com.ua/article/105789/zdorov-ya-zhinki-zaporuka-zdorov-ya-natsiyi>.
24. WHO. ON THE WAY TO A HEALTHIER UKRAINE, Progress towards the Sustainable Development Goals in Health – 2020. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340956/WHO-EURO-2021-1523-41273-58139-ukr.pdf>.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Вісник Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

Серія «ПРАВО»

ВИПУСК 32

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання: В. Ю. Радівілова

Підписано до друку 01.12.2021 р. Формат 60×84 1/8

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 11,20. Обл.-вид. арк. 13,03

Наклад 100 пр. Зам. №

Ціна договірна

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3367 від 13.01.2009.

Видавництво: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

тел. +380-057-705-24-32

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №3367 від 13.01.2009 р.